

Tanja Kullström
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Johtamisen ja yhteiskunnallisesti vaikuttavan palvelutuotannon kehittäminen
Sosionomi (YAMK)
Opinnäytetyö, 2019

SELVITYS YK:N VAMMAISSOPIMUKSEN OI- KEUKSIEN TOTEUTUMISESTA ASUMISPALVE- LUISSA

Työntekijöiden näkökulmia oikeuksien toteutumiseen

TIIVISTELMÄ

Tanja Kullström

Selvitys YK:n vammaissopimuksen oikeuksien toteutumisesta asumispalveluissa: Työntekijöiden näkökulmia oikeuksien toteutumiseen

92 sivua, 7 liitettä

Joulukuu 2019

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Johtamisen ja yhteiskunnallisesti vaikuttavan palvelutuotannon kehittäminen

Sosionomi (YAMK)

Sosiaali- ja terveysala

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumista asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta ja työntekijöiden roolia näiden oikeuksien toteuttamisessa ja edistämässä. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää, mitkä tekijät työntekijöiden näkökulmasta estävät vammaisten oikeuksien toteutumista sekä miten asumispalvelutyötä tulisi kehittää, jotta asukkaiden oikeudet toteutuisivat paremmin. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää koulutustarpeiden ja kehittämiskohteiden arvioinnissa, työtapojen kehittämisessä sekä vaikuttamistyön pohjana.

Opinnäytetyön lähtökohtana on YK:n vammaissopimus, joka tuli Suomessa voimaan 10.6.2016. Sopimuksen keskeisiä kohtia ovat vammaisten henkilöiden osallisuus ja osallistuminen yhteiskunnassa, itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän kunnioittaminen, esteettömyys ja saavutettavuus sekä yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Opinnäytetyö tehtiin Aspa-Säätiölle ja aineisto kerättiin sähköisellä kyselyllä ja ryhmähaastatteluilla Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin asumisyksiköiden työntekijöiltä. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysia ja teemoittelua.

Kysely ja ryhmähaastattelut tuottivat laajan ja monipuolisen aineiston. Asumispalvelutyön näkökulmasta keskeisimpiä asukkaiden oikeuksia olivat työntekijöiden mukaan itsemääräämisoikeus sekä oikeus omaan kotiin ja omannäköiseen elämään. Työntekijät pohtivat kuitenkin asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja työntekijöiden huolenpitovollisuuden välistä ristiriitaa. Oikeuksien toteutumista estävinä tekijöinä painottuivat riittämättömät henkilöstöresurssit sekä erilaiset asumisyksikön käytännöt. Tulosten perusteella kehitettävää oli erityisesti kodin ulkopuolisen osallisuuden tukemisessa, sillä kaikki työntekijät eivät kokeneet kodin ulkopuolisen osallisuuden tukemisen kuuluvan heidän työnkuvaansa tai sen tukemiseen ei koettu olevan riittävästi resursseja. Kodin ulkopuolisen osallisuuden toteutumisen nähtiin mahdollistuvan ensi sijaisesti henkilökohtaisten avustajien kautta. Vastuuta kodin ulkopuolisen osallisuuden toteuttamisesta siirrettiin siis muille, vaikka työntekijät näkivät tutkimuksen mukaan oikeuden omannäköiseen elämään yhtenä keskeisimmistä asukkaiden oikeuksista. Asukkaiden kokonaisvaltaisen osallisuuden edistämiseen tulisikin panostaa asumispalvelutyön kehittämisessä.

Asiasanat: asumispalvelut, vammaisuus, YK:n vammaissopimus

ABSTRACT

Tanja Kullström

An account on the Convention of Rights of Persons with Disabilities in housing services.

The employees' perspective

92 pages and 7 appendices

December 2019

Master's Degree Programme in the Development of Leadership and Socially Effective Service Provision

Master of Social Services

Social and health care

The purpose of this thesis was to find out how the rights of The Convention on the Rights of Persons with Disabilities come true in housing services in the employees' perspective and what is the role of the employee in implementing and promoting these rights. In addition, the purpose was to find out what factors prevent the realization of the rights of people with disabilities in the employees' perspective and how housing services should be developed so that the rights of residents would better come true. The results of this research can be exploited in the evaluation of educational needs and development areas, in the development of work styles and as the base of influencing.

The premise of this thesis is The Convention on the Rights of Persons with Disabilities which was put into operation in Finland on the 10th of June 2016. The key paragraphs of the convention are the participation and involvement of the people with disabilities in society, the respect of self-determination and independent life, the liberty and accessibility together with parity and equality. The thesis was made for Aspa-Säätiö and the material was collected from the employees of the housing services in Aspa Palvelut Oy and Rinnekotisäätiö by enquiry and group interviews. The methods of analysis used were content analysis and thematizing.

The enquiry and group interviews produced an extensive and versatile material. According to the employees, the main rights of the residents in the perspective of housing services were self-determination, the right to one's own home and the right to live their own kind of life. However, the employees also discussed the conflict between the self-determination of the residents and the duty of care of the employees. The preventing factors of the realization of the rights were focused on the insufficient human resources and the different practices in the housing unit. The results show that especially the participation of the residents outside their home needs to be improved because not all employees felt that it was a part of their job description or they did not feel that they had sufficient resources. The participation of the residents outside their homes was primarily enabled by personal assistants. The responsibility of promoting participation was therefore moved to others, even though the employees saw the promotion of the residents' own kind of life as one of the key rights of the residents. The comprehensive promotion of participation of the residents should be invested in the development of housing services.

Keywords: housing services, disability, The Convention on the Rights of Persons with Disabilities

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	5
3 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET	7
3.1 Vammaisuus.....	7
3.2 YK:n vammaissopimus.....	9
3.3 Asumispalvelut	9
4 YK:N VAMMAISSOPIMUKSEN KESKEISIMMÄT OIKEUDET.....	11
4.1 Oikeuksien valinta asumispalvelutyön näkökulmasta	11
4.2 Itsemääräämisoikeus, itsenäinen elämä ja tuettu päätöksenteko	13
4.3 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	16
4.4 Esteettömyys ja saavutettavuus	17
4.5 Osallisuus.....	18
5 AINEISTON KERUU JA ANALYSOINTI.....	20
5.1 Määrällisen ja laadullisen tutkimuksen yhdistäminen	20
5.2 Kysely	21
5.3 Ryhmähaastattelu.....	23
5.4 Analyysimenetelmät ja -prosessi	25
6 TUTKIMUSPROSESSIN KUVAUS	27
6.1 Tutkimusprosessin aloitus.....	27
6.2 Aineiston keruu kyselylomakkeella ja kyselyaineiston analyysi.....	28
6.3 Aineiston keruu ryhmähaastatteluilla ja haastatteluaineiston analyysi.....	30
6.4 Tulosten raportointi ja raportoinnin eettisyys	31
7 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS	33
7.1 Tutkimuksen luotettavuus.....	33
7.2 Tutkimuksen eettisyys	35
8 OIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN ASUMISPALVELUISSA.....	37
8.1 Kyselyn taustatiedot.....	37
8.2 Tietoisuus oikeuksista.....	39
8.3 Keskeisimmät asukkaiden oikeudet asumispalvelutyön näkökulmasta.....	42
8.4 Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutuminen.....	45
8.5 Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteutuminen	47
8.6 Työntekijän rooli.....	50
8.7 Esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutuminen	52
8.8 Osallisuuden toteutuminen	55
9 TYÖNTEKIJÄN ROOLI ASUKKAIDEN OIKEUKSIEN EDISTÄMISESSÄ ...	58
9.1 Oikeuksien edistäminen	58
9.2 Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen	60
9.3 Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän edistäminen	61
9.4 Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen.....	64
9.5 Osallisuuden edistäminen	66
10 OIKEUKSIEN TOTEUTUMISTA ESTÄVÄT TEKIJÄT JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET	68
10.1 Estävät tekijät.....	68
10.2 Kehittämisehdotukset.....	74
11 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	77
11.1 Kodin ulkopuolisen osallisuuden edistäminen	77

11.2 Itsemääräämisoikeuden ja huolenpitovelvollisuuden ristiriita	79
11.3 Muuta tutkimuksen antia	82
11.4 Pohdintaa	82
LÄHTEET	86
LIITE 1. Teemahaastattelurunko	93
LIITE 2. Tiedote opinnäytetyöstä	95
LIITE 3. Suostumuslomake	97
LIITE 4. Saatekirje kyselyyn	98
LIITE 5. Esimerkki luokittelurungosta: yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen	99
LIITE 6. Aineiston luokittelurunko.....	111
LIITE 7. Kysely	123

1 JOHDANTO

YK:n vammaissopimus tuli Suomessa voimaan 10.6.2016. Vammaisten henkilöiden ja myös mielenterveyskuntoutujien oikeuksia koskeva sopimus tuo esiin vammaisten henkilöiden subjektiivisia oikeuksia ja kieltää kaikenlaisen syrjinnän. Sopimuksen keskeisiä kohtia ovat osallisuus ja osallistuminen yhteiskunnassa, itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän kunnioittaminen, esteettömyys ja saavutettavuus sekä yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Sopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille kaikki perusvapaudet ja ihmisoikeudet, sillä muissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa vammaisten henkilöiden oikeuksia ei ole aiemmin tarpeeksi korostettu. (Vernerinet. YK:n vammaissopimus, 2018; Gustafsson 2016, 5.)

Opinnäytetyö tehtiin Aspa-Säätiölle ja työn tarkoituksena oli selvittää YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumista asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta. Aineisto kerättiin Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin asumispalveluyksiköiden työntekijöiltä sähköisellä kyselyllä ja ryhmähaastatteluilla.

Aspa-Säätiö on vammaisjärjestöjen perustama valtakunnallinen säätiö, joka edistää vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien itsenäistä elämää ja osallisuutta. Aspa-Säätiö hankkii ja rakennuttaa vuokra-asuntoja asumiseensa tukea tarvitseville sekä kehittää asumista, osallisuutta ja itsenäistä elämää tukevia palveluja. Aspa Palvelut Oy on puolestaan kokonaan Aspa-Säätiön omistama yhteiskunnallinen yritys, joka tuottaa erilaisia asumisen palveluita. (Aspa. Tämä on Aspa.) Aspa Palveluihin kuului 40 Aspa-kotia eri puolilla Suomea ja 1250 asiakasta vuonna 2018. Suurimman asiakasryhmän muodostivat mielenterveyskuntoutajat 43% ja 31% asiakkaista kuului puolestaan eri vammaisryhmiin. (Aspa. Aspan vuosi 2018: Mielenterveyskuntoutajat suurin asiakasryhmämme.)

Rinnekoti on Suomen suurin yksityinen kehitysvamma-alan toimija ja yleishyödyllinen säätiö, jonka asiakkaita ovat kaikenikäiset vammaisuuden, pitkäaikaisen sairauden tai muun syyn vuoksi erityistä tukea tarvitsevat henkilöt ja heidän perheensä. Lisäksi asiakkaina ovat palveluiden ostajat, kuten kunnat. Rinnekoti tarjoaa asumisen palveluiden lisäksi terveydenhuollon, kuntoutuksen, työn ja osallisuuden palveluita, joita käyttää noin

2300 asiakasta ja 60 kunta-asiakasta. Toimintaa ohjaavia arvoja ovat hyvä elämä, asiantuntijuus ja lähimmäisyys. (Rinnekoti 2017.)

2 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Asiakasnäkökulmaa oikeuksien toteutumisesta on selvitetty muun muassa Aspa-Säätiön kehittämän vertaisarvioinnin avulla. Vertaisarviointi on asumispalveluiden laadun arviointimenetelmä, jota toteuttavat asumispalveluita itse käyttävät ja vertaisarvioinnin koulutuksen saaneet mielenterveyskuntoutujat ja vammaiset henkilöt (Aspa. Vertaisarviointiasumiseen laatua ja osallisuutta). Tarkoituksena oli nyt selvittää työntekijöiden näkökulmaa asukkaiden oikeuksien toteutumiseen. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten asumispalveluiden työntekijät kokevat voivansa työssään edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista ja mitkä tekijät puolestaan estävät oikeuksien toteutumista. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää henkilöstön koulutustarpeiden ja kehittämiskohteiden arvioinnissa, työtapojen kehittämisessä sekä vaikuttamistyön pohjana.

Tutkimuksen tarkoituksena oli vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten tietoisia työntekijät ovat YK:n vammaissopimuksen mukaisista oikeuksista?
2. Miten työntekijät kokevat voivansa edistää asukkaiden oikeuksia omassa työssään?
3. Mitkä tekijät estävät asukkaiden oikeuksien toteutumista työntekijöiden näkökulmasta?
4. Miten asumispalvelutyötä tulisi kehittää, jotta työntekijät voisivat paremmin tukea oikeuksien toteutumista?

Opinnäytetyön tavoite vastaa YK:n yleissopimuksen artiklassa 4 mainittuun yleiseen velvoitteeseen, jonka mukaan sopimuspuolet sitoutuvat edistämään sopimuksessa tunnustettuihin oikeuksiin liittyvää koulutusta, jota annetaan vammaisten henkilöiden parissa työkenteleville henkilöille ja jonka tarkoituksena on parantaa sopimuksen oikeuksien takaimien palveluiden ja avun antamista (Suomen YK-liitto 2015, 23). Lisäksi opinnäytetyön

aihe liittyy artiklaan 8, jossa velvoitetaan sopimuspuolia lisäämään tietoisuutta vammaisista henkilöistä koko yhteiskunnassa sekä edistämään vammaisten henkilöiden oikeuksien kunnioittamista. Tähän liittyvinä toimina artiklassa mainitaan muun muassa yleisölle suunnattujen tiedotuskampanjoiden käynnistäminen, joilla pyritään lisäämään vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioon ottamista ja tietoisuutta näistä oikeuksista sekä edistämään myönteistä käsitystä vammaisista henkilöistä. Artiklassa 8 mainitaan tietoisuutta lisäävänä toimenpiteenä muun muassa vammaisia henkilöitä ja heidän oikeuksiaan koskevien koulutusohjelmien kehittäminen. (Suomen YK-liitto 2015, 27–29.)

Opinnäytetyö perustuu myös artiklan 31 sisältöön, jossa velvoitetaan sopimuspuolia sitoutumaan asianmukaisen tilasto- ja tutkimustiedon kokoamiseen. Tämän tiedon pohjalta voidaan kehittää yleissopimuksen toteutumista edistäviä menettelytapoja. Lisäksi kerätyn tiedon avulla arvioidaan yleissopimuksen velvoitteiden toteutusta sekä tunnistetaan niitä esteitä, jotka liittyvät vammaisten oikeuksien käyttämiseen. (Suomen YK-liitto 2015, 66–67.)

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE teki syksyllä 2017 kyselyn vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta, ja kyselystä tehtyä raporttia hyödynnettiin osittain tämän opinnäytetyön aineiston keruussa ja analysoinnissa. VANE:n kyselyn tarkoituksena oli tukea YK:n vammaissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa sekä selvittää, miten eri oikeuksien koettiin toteutuvan ja miten niiden toteutumista voitaisiin edistää. VANE:n kysely toteutettiin avoimena sähköpostikyselynä ja suunnattiin vammaisten henkilöiden lisäksi heidän läheisilleen sekä vammaisneuvostojen ja -järjestöjen jäsenille. Tulosten perusteella vammaisten henkilöiden oikeuksien koettiin toteutuvan kaikkienensa melko huonosti. Kaikkein huonoiten vastaajien mielestä toteutui oikeus tehdä ja saada työtä. Tulosten mukaan tärkeimpiä edistettäviä oikeuksia olivat oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan sekä eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä. (Hoffren 2017, 3–4, 59.)

YK:n vammaissopimus edellyttää sopimuspuolia laatimaan raportin sopimuksen mukaisen velvoitteiden täyttämiseen tähtäävistä toimenpiteistä sekä niissä tapahtuneesta kehityksestä. Tämä raportti tulee laatia ensin kahden vuoden kuluessa sopimuksen toimeenpanosta ja sen jälkeen joka neljäs vuosi tai komitean pyynnöstä. (Suomen YK-liitto 2015, 74.) Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2018, 11) on laatinut kansallisen toimenpideohjelman,

jonka muodostavat 12 kokonaisuutta ja niiden sisältämät 82 toimenpidettä, joilla edistetään vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksia Suomessa. Toimintaohjelman työstämisen tueksi järjestettiin valtakunnallisille vammaisjärjestöille kuulemistilaisuus, jossa esiin tulleiden toimenpide-ehdotusten lisäksi toimintaohjelman pohjana käytettiin VANE:n kyselystä tehtyä raporttia (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 18). Toimintaohjelman 12:sta kokonaisuudesta 11 koskee YK:n vammaissopimuksessa lueteltuja oikeuksia ja yksi kansainvälistä yhteistyötä. Näitä teemoja hyödynnettiin myös aineiston keuruussa siltä osin kuin ne soveltuivat asumispalvelutyön kontekstiin.

VANE:n kyselyn lisäksi erityisesti vammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista on tutkittu sekä asiakkaiden että työntekijöiden näkökulmasta. Valvira selvitti vuonna 2012 asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista yhteensä 131:ssä sosiaalihuollon ympärivuorokautisessa vammaisten henkilöiden ja mielenterveysasiakkaiden asumispalveluyksikössä. Selvitykseen vastasivat asumisyksiköiden työntekijät. (Husso 2013, 13; Valvira 2013, 11.) Kortemäki (2012, 2) tutki pro gradu -tutkielmassaan kehitysammaisten itsemääräämisoikeutta asumisyksiköiden työntekijöille suunnatun kyselylomakkeen ja asumisyksiköissä tapahtuneen havainnoinnin avulla. Lisäksi Saarinen ja Väntti (2016, 6–7) selvittivät YAMK-opinnäytetyössään kokemuksia itsemääräämisoikeudesta vammaisten palveluasumisyksikössä ja kotihoidon asiakasohjauksessa sekä asiakas- että työntekijänäkökulmasta. Aspa-Säätiö on puolestaan selvittänyt vertaisarvioinnilla palvelun laatua ja asukkaiden oikeuksien toteutumista asumispalveluissa asukkaiden näkökulmasta ja esimerkiksi vuonna 2016 vertaisarviointiin osallistui 309 asukasta 30:stä eri asumisyksiköstä. (Aspa. Vertaisarvioinnin tuloksia. Vuosi 2016).

3 TUTKIMUKSEN KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Vammaisuus

YK:n vammaissopimuksessa vammaisuuden määritelmä on seuraavanlainen:

Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. (Suomen YK-liitto 2015, 17.)

Vammaissopimuksen määritelmän tarkoituksena on vammaisuuden ymmärtäminen mahdollisimman laajasti. Määritelmän mukaan vammaisia henkilöitä ovat muutkin kuin pitkäaikaisesti vammautuneet henkilöt. Heitä voivat olla henkilöt, joilla on kestoaltaan pitkäaikainen toimintarajoite, mutta tämän vaikeusaste voi vaihdella. Tämän tulkinnan mukaan vammaissopimuksen piiriin katsotaan kuuluvaksi muun muassa kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutujat ja muistisairaat sekä henkilöt, joilla on neurologinen toimintarajoite. Vammaisuuden käsite ei kuitenkaan perustu diagnoosiin, vaan sen lähtökohtana on henkilön suhde ympäristöön. (Kuosma 2018, 43.)

WHO:n (World Health Organization. Disabilities 2018) määritelmän mukaan vammaisuus on laaja käsite, joka sisältää yksilön ruumiintoimintojen tai -rakenteen vajavuudet sekä rajoitukset toimintakyvyssä ja osallisuudessa. Sen vuoksi vammaisuus ei ole vain terveysongelma, vaan monimuotoinen ilmiö, joka tulee näkyväksi yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa. WHO:n mukaan vammaisia on 15 % maailman väestöstä eli joka seitsemäs ihminen (World Health Organization 2015, 1).

Euroopan Unionin tuomioistuimen määritelmässä vammaisuus määritellään pitkäaikaiseksi vajaatoiminnaksi, joka työelämän kontekstissa estää yksilön pääsyä ja osallisuutta työhön tai työssä edistymistä (European Commission. The International and European Framework of Disability Law, i.a.). Euroopan vammaisstrategiassa 2010–2020 todetaan, että EU:n väestöstä kuudesosa eli noin 80 miljoonaa ihmistä on joko lievästi tai vaikeasti vammaisia. Strategia tunnustaa YK:n vammaissopimuksen ensimmäisenä oikeudellisesti sitovana kansainvälisenä ihmisoikeusvälineenä, jossa EU ja sen jäsenvaltiot ovat osallisena. (Euroopan komissio 2010, 3.)

Vammaispalvelulaissa vammaisella henkilöllä viitataan henkilöön, jolla on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toimista joko vamman tai sairauden johdosta. Lain tarkoituksena on poistaa vammaisuuden aiheuttamia esteitä sekä

edistää vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. (L 380/1987.) Kehitysvammaisten erityishuollosta säädetyn lain mukaan erityishuollon piiriin katsotaan kuuluvaksi ne henkilöt, joiden kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiän sairauden tai vamman johdosta ja jotka eivät saa tarvitsemiin palveluita minkään muun lain nojalla. Erityishuollolla pyritään edistämään näiden henkilöiden suoriutumista arjen toiminnoissa, toimeentuloa, sopeutumista yhteiskuntaan sekä turvaamaan heidän tarpeidensa mukainen hoito. (L 519/1977.)

3.2 YK:n vammaissopimus

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus kuuluu YK:n keskeisiin ihmisoikeussopimuksiin. Sopimus hyväksyttiin 13.12.2006 ja Suomi allekirjoitti sen 30.3.2007. Yleissopimus sekä sen valinnainen pöytäkirja tulivat voimaan 10.6.2016. Sopimus lyhennetään usein YK:n vammaissopimukseksi ja tätä nimitystä käytetään myös tässä opinnäytetyössä. Sopimus sisältää kaikkiaan 50 artiklaa ja sen valinnainen pöytäkirja 18 artiklaa. (Kuosma 2018, 39–40; Suomen YK-liitto 2015, 3–5.)

Vammaissopimuksella lisätään yleisesti tietoa vammaisten henkilöiden oikeuksista ja parannetaan myös vammaisten henkilöiden tietoisuutta omista oikeuksistaan. Tietoisuutta lisäämällä pyritään vaikuttamaan asenteisiin sekä parantamaan vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa. Vammaissopimuksen artikloissa käydään läpi sopimuksen yleisiä periaatteita, määritellään sopimuksessa käytetyt käsitteet, kuvataan kansainvälistä yhteistyötä sekä kansallisia ja kansainvälisiä valvontajärjestelmiä. Sopimuksen läpileikkaavina artikloina korostuvat erityisesti artiklat yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta sekä esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 13–14.)

3.3 Asumispalvelut

Asumispalvelut muodostuvat asunnosta ja asumiseen tarvittavista palveluista (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalveluiden käsikirja. Asuminen 2017). Sosiaalihuoltolain (L 1310/2014) mukaan asumispalvelut on tarkoitettu henkilöille, jotka tarvitsevat eri

syistä tukea tai apua asumisessaan. Asumispalvelut kuuluvat lain mukaisiin sosiaalipalveluihin, joiden järjestämisvastuu on kunnilla (Sosiaali- ja terveysministeriö. Asumispalvelut ja asunnon muutostyöt). Lain mukaan kotiin annettavat palvelut ovat kuitenkin ensisijaisia asumispalveluita. Tuettua asumista järjestetään lain mukaan itsenäisen asumisen tukemiseksi tai siihen siirryttäessä. Palveluasumisella tarkoitetaan puolestaan sekä sopivan asunnon että hoidon ja huolenpidon järjestämistä. Tehostettua palveluasumista järjestetään lisäksi ympärivuorokautista tukea ja apua tarvitseville henkilöille. Asumisen palveluiden toteutuksessa on lain mukaan huolehdittava myös tarpeellisten kuntoutus- ja terveyspalveluiden saatavuudesta sekä kunnioitettava henkilöiden yksityisyyttä ja oikeutta osallistumiseen. (L 1301/2014.)

Asumispalveluja järjestetään myös vammaispalvelulain sekä kehitysvammaisten erityishuollosta säädetyn lain (kehitysvammalaki 519/1977) perusteella. Vammaispalvelulain mukaan palveluiden järjestämisestä vastaa kunta ja niissä on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve (L 380/1987). Vammaispalvelulaissa palveluasumisella tarkoitetaan sosiaalihuoltolaista poiketen myös sellaista palveluasumista, jossa vammaisen henkilö voi tarvittavien muutostöiden ja palveluiden turvin asua kunnan järjestämässä tavallisessa omistus- tai vuokra-asunnossa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 67).

Vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestetään tapauksissa, joissa vammaisen henkilö ei saa tarvitsemiaan palveluita muun lain nojalla. Ensisijaisesti myös erityisryhmien palveluntarpeeseen pyritään vastaamaan sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla. Eri lakien soveltamista pohdittaessa on kuitenkin aina valittava asiakkaan edun kannalta parhain vaihtoehto. Sosiaalihuoltolakia ei siis saa soveltaa tilanteissa, joissa jonkin erityislainsäädännön soveltaminen tarjoaisi asiakkaan edun kannalta paremmat palvelut. Vammaispalvelulakia sovelletaan ensi sijaisesti suhteessa kehitysvammalakiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 17–19.)

Asetuksessa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista kuntia veloitetaan ehkäisemään ja poistamaan vammaisten henkilöiden toimintamahdollisuuksia rajoittavia esteitä. Tarvittavat palvelut ja tukitoimet tulee järjestää siten, että ne tukevat vammaisten henkilöiden omatoimisuutta. (A 759/1987.) Asetuksen 10 §:n mukaan palveluasumiseen kuuluvat sekä asunto että asumisen palvelut, joita asukas välttämättä tarvitsee arjesta suoriutumiseen. Näitä palveluja voivat olla asumiseen liittyvissä toimissa,

kuten liikkumisessa, hygienian hoidossa, ruokataloudessa ja siivouksessa avustaminen. Asetuksessa vaikeavammaiseksi määritellään henkilö, joka vammansa tai sairautensa vuoksi tarvitsee toisen henkilön apua jokapäiväisistä toiminnoista suoriutumiseen jatkuvasti, eri vuorokaudenaikoina tai muutoin erityisen runsaasti. (A 759/1987.)

Vammaispalvelulakia ollaan uudistamassa ja sen tarkoituksena on yhdistää vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki yhdeksi kaikkia vammaisia yhdenvertaisesti koskevaksi laiksi. Uudistuksen tavoitteena on huolehtia, että vammaisten henkilöiden palvelut järjestetään yksiköllisten tarpeiden mukaan. Uuden vammaispalvelulain on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2021. (Sosiaali- ja terveysministeriö. Vammaispalveluiden lainsäädäntö uudistuu.)

4 YK:N VAMMAISSOPIMUKSEN KESKEISIMMÄT OIKEUDET

4.1 Oikeuksien valinta asumispalvelutyön näkökulmasta

YK:n vammaissopimuksen yleisiä periaatteita ovat itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja mahdollisuuksien yhdenvertaisuus, täysimääräinen osallisuus ja osallistuminen yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Lisäksi periaatteisiin kuuluu naisten ja miesten välinen tasa-arvo, erilaisuuden kunnioittaminen sekä vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana yhteisöjen moninaisuutta. Esteettömyydestä ja saavutettavuudesta sekä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta on vammaissopimuksessa myös omat artiklansa. (Kuosma 2018, 40; Suomen YK-liitto 2015, 19–20.)

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallisessa toimintaohjelmassa vuosille 2018–2019 on määritelty vammaissopimuksen täytäntöönpanon edistämisen kannalta keskeiset tavoitteet ja toimenpiteet. Toimintaohjelman alussa mainitaan neljän ensimmäisen teeman olevan läpileikkaavia teemoja, jotka täytyy huomioida myös muiden artiklojen täytäntöönpanossa. Nämä teemat ovat osallisuus, yhdenvertaisuus ja

tasa-arvo, esteettömyys ja saavutettavuus sekä tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 17, 25.)

Toimintaohjelman laatimista varten järjestettiin vammaisjärjestöille kuulemistilaisuus, jonka tarkoituksena oli selvittää vammaisjärjestöjen mielestä tärkeimpiä ensimmäisessä toimintaohjelmassa edistettäviä asioita. Eniten järjestöjen puheenvuoroissa oli esillä esteettömyys ja saavutettavuus, joissa korostui fyysisen esteettömyyden lisäksi myös tiedonsaannin esteettömyys ja digitaalisten palveluiden saavutettavuus. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 17, 18, 21.) VANE:n kyselyssä esteettömyys ja saavutettavuus nähtiin edellytyksenä muiden oikeuksien toteutumiselle ja vastauksissa tuli myös esiin saavutettavuuden huomiointi digitaalisissa palveluissa (Hoffren 2017, 4).

Toiseksi eniten vammaisjärjestöjen puheenvuoroissa korostui artikla 19 Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä, jolla viitattiin sekä asumiseen että itsenäistä elämää edistävien palveluiden turvaamiseen ja kehittämiseen. Esiin tuotiin myös kilpailutukset, jotka nähtiin uhkana vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden, itsenäisen elämän ja osallisuuden toteutumiselle. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 21.) Myös VANE:n tekemän kyselyn mukaan eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä nähtiin toiseksi tärkeimpänä edistettävänä asiana. Kyselyssä tämän teeman kohdalla korostui tuettu päätöksenteko sekä vammaisten henkilöiden mielipiteiden kuuleminen. Itsenäisen elämän mahdollistajina nähtiin esteetön ympäristö sekä riittävät yksilölliset palvelut ja toimeentulo. Tässä kohtaa korostettiin erityisesti asumispalveluita ja henkilökohtaista apua. Lisäksi uhkana tuotiin esiin kilpailutus, jonka nähtiin heikentävän yksilöllisten tarpeiden huomiointia ja osallisuutta. VANE:n kyselyssä kolmanneksi tärkeimpänä edistettävänä asiana nähtiin yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Tämän oikeuden toteutuminen oli kyselyn tuloksissa myös huonoiten toteutuvien joukossa. (Hoffren 2017, 4, 11–13.)

VANE:n kyselyssä vammaisten henkilöiden antamien vastausten perusteella osallisuus päätöksenteossa nähtiin toiseksi tärkeimpänä edistettävänä oikeutena. Osallisuuden vahvistamisen kannalta tärkeänä pidettiin mahdollisuutta tulla kuulluksi sekä tarpeellisen tuen saantia. (Hoffren 2017, 11, 35.) Vammaissopimuksen yleisiin velvoitteisiin kuuluu vammaisten henkilöiden kanssa neuvottelemisen ja aktiivinen osallistaminen heitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa. Lisäksi sopimuksen artikkelit 29 ja 30 käsittelevät vammaisten henkilöiden oikeutta osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään sekä kulttuuri-,

virkestys- ja vapaa-ajantoimintoihin. Osallisuuden teema sisältyy myös koulutusta ja työtä koskeviin artikloihin. (Suomen YK-liitto 2015, 41, 49–59.)

Kansallisessa toimintaohjelmassa yhdeksi keskeiseksi teemaksi mainittu tietoisuuden ja tietopohjan lisääminen otettiin huomioon opinnäytetyöhön liittyvässä kyselyssä (Liite 7), jossa kysyttiin työntekijöiden mielipiteitä muun muassa siihen, miten tietoisia asumispalveluiden työntekijät sekä asukkaat itse ovat vammaisten henkilöiden oikeuksista. Toimintaohjelman yhtenä tavoitteena onkin lisätä tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista kaikilla hallinnon aloilla ja tasoilla (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2018, 33). YK:n vammaissopimuksen mukaan tietoisuutta vammaisista henkilöistä ja heidän oikeuksistaan tulee lisätä, torjua vammaisuuteen liittyviä stereotypioita ja ennakkoluuloja sekä edistää myönteistä kuvaa vammaisista henkilöistä (Suomen YK-liitto 2015, 27–28).

4.2 Itsemääräämisoikeus, itsenäinen elämä ja tuettu päätöksenteko

Itsemääräämisoikeus on yksilön oikeus päättää itseään koskevista asioista sekä määrätä omasta elämästään (Helsinki. Vammaistyö 2017, 4). YK:n vammaissopimuksen yleisissä periaatteissa mainitaan yksilöllisen itsemääräämisoikeuden ja riippumattomuuden kunnioittaminen, joihin sisältyy myös valinnanvapaus sekä oikeus saada tarvittaessa apua päätösten ja valintojen tekemiseen (Suomen YK-liitto 2015, 19–20). Perustuslaissa (731/1999) ei suoraan mainita itsemääräämisoikeutta, mutta siinä puhutaan muun muassa oikeudesta koskemattomuuteen, turvallisuuteen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja sananvapauteen. Kaikilla näillä ilmauksilla viitataan yksilön oikeuteen tehdä omia valintoja ja päätöksiä. (Vesala 2010, 124.)

Topo (2012) on jakanut itsemääräämisoikeuden viiteen ulottuvuuteen (Kuvio 1). Itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää, että kaikki ulottuvuudet huomioidaan yksilön arjessa. Ensimmäisenä ulottuvuutena on yksilön oikeus saada itseään koskevaa tietoa, sillä ilman riittävää tietoa on mahdotonta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Tiedon tulisi myös olla saatavilla itselle ymmärrettävässä muodossa. Olennaista tässä ulottuvuudessa on myös tiedon suuntaaminen henkilölle itselle, eikä esimerkiksi hänen omaiselleen. Toisena itsemääräämisoikeuden ulottuvuutena on päätöksenteko itseä kos-

kevissa asioissa. Tämän toteuttaminen edellyttää sekä tietoa että ymmärrystä eri vaihtoehtoista ja niiden seurauksista. Mitä vähäisemmät ihmisen voimavarat ovat, sitä tärkeimmiksi voivat pienetkin päätökset tulla. Kolmas ulottuvuus koskee yksilön oikeutta saattaa tekemänsä päätökset toimeksi eli nähdä konkreettisesti päätöksensä seuraukset. Tämä vaatii kuitenkin aina joitain resursseja, joiden tarve riippuu yksilön omista voimavaroista. Päätösten toteen saattamiseen vaikuttaa ihmisen riippuvuus muiden avusta, sillä mitä suurempi avuntarve on, sitä enemmän on myös yksilön itsemääräämisoikeus heikentynyt. (Topo 2013, 5–6; Topo 2012.)

Itsemääräämisoikeuden neljäntenä ulottuvuutena on kyvykkyyden tunne ja kykyjen käyttö. Näitä voidaan vahvistaa tukemalla yksilön fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä. Kyvykkyyteen liittyy myös toimintavalmiuden käsite, jolla tarkoitetaan sitä, miten yksilö voi hyödyntää olemassa olevia kykyjään ja miten kyvykkääksi tuntee itsensä omassa elämässään sekä laajemmin yhteiskunnassa. Omien kykyjen käyttämisessä ja niiden kehittämisessä on kyse myös oman identiteetin rakentamisesta. Sen vuoksi yksilön toiminnan rajoittamista on pohdittava kriittisesti ja selvitettävä, että voiko yksilö jonkin toiminnan rajoittamisesta huolimatta käyttää omia kykyjään jotenkin muuten. (Topo 2013, 6–7; Topo 2012.)

Viidentenä ulottuvuutena on oikeus yksityisyyteen. Jatkuvasti ihmisiä työkseen intiimeisäkin tilanteissa avustavien henkilöiden kohdalla toisen ihmisen yksityisyyden alueelle meneminen muuttuu helposti arkipäiväiseksi. Tällöin on kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, että avustettavia kohdellaan edelleen tuntevina subjekteina ja työn tarkoituksesta ollaan tietoisia. Fyysistä yksityisyyttä voivat rikkoa myös sellaiset tilaratkaisut, joissa ei huomioida asiakkaiden yksityisyyttä. Lisäksi yksityisyys rikkoutuu yksilön luotamuksellisista asioista muille puhuttaessa, jolloin salassapitovelvollisuuden merkitys korostuu erityisesti sosiaali- ja terveysalalla. (Topo 2013, 7; Topo 2012.)

Kuvio 1. Itsemääräämisoikeuden ulottuvuudet (Topo 2013, 5).

Kehitysvammalakiin tehdyillä muutoksilla pyrittiin saattamaan Suomen lainsäädäntö YK:n vammaissopimuksen edellyttämälle tasolle, jotta Suomi olisi valmis ratifioimaan sopimuksen. Lakiin tehtyjen muutosten tarkoituksena oli vahvistaa erityishuollossa olevien henkilöiden itsemääräämisoikeutta sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. (Helsinki. Vammaistyö 2017, 3.) Kehitysvammalain 42§:ssä säädetäänkin itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta. Lain mukaan erityishuollossa olevaa henkilöä tulee kohdella hänen yksityisyyttään ja ihmisarvoaan kunnioittaen. Erityishuollossa on myös huomioitava henkilön toivomukset, mielipide, etu sekä yksilölliset tarpeet. Lisäksi henkilölle on turvattava osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet hänen omissa asioissaan. Itsemääräämisoikeuden tukemiseksi erityishuollossa olevan henkilön palvelusuunnitelmaan tulee kirjata ne toimenpiteet, joilla itsemääräämisoikeutta tuetaan ja edistetään. (L 519/1977.)

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukaan myös sosiaalihuollon toteuttamisessa on huomioitava asiakkaan mielipide, etu ja yksikölliset tarpeet. Asiakkaalle on lisäksi selvitettävä riittävän ymmärrettävällä tavalla hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset. Myös asiakkaan itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa sekä antaa asiakkaalle mahdollisuus osallistua palveluidensa suunnitteluun ja toteutukseen. Asiakasta koskevissa asioissa tulee aina ottaa ensi sijaisesti huomioon asiakkaan etu. Lain 9§:ssä säädetäänkin, että jos asiakas ei sairauden, henkisen vajavuuden tai muun syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palveluidensa suunnitteluun ja toteutukseen tai ymmärtämään päätöstensä seurauksia,

niin hänen tahtonsa on selvitettävä yhteistyössä joko omaisen, muun läheisen tai asiakkaan laillisen edustajan kanssa. (L 812/2000.)

Tuetun päätöksenteon tarkoituksena on tukea yksilön itsemääräämisoikeuden toteutusta kannustamalla ja rohkaisemalla omaa elämää koskevien päätösten ja valintojen tekemiseen (Tukiliitto.fi 2017. Tuettu päätöksenteko). Tuettulla päätöksenteolla pyritään siihen, että henkilö käyttää itsemääräämisoikeuttaan ja oikeuttaan saada tarvittaessa tukea päätösten tekemiseen (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Tuettu päätöksenteko). Tämä voi myös vaatia harjoittelua, sillä kehitysvammaisilla henkilöillä ei välttämättä ole kokemusta päätöstenteosta, vaan asioista on voitu päättää heidän puolestaan (Vernerinet 2017. Tuettu päätöksenteko). Käytännössä tuettua päätöksentekoa toteutetaan nytkin tilanteissa, joissa vammaiset henkilöt osallistetaan päätöksentekoon ja autetaan heitä tekemään omaan elämään liittyviä valintoja (Harjajärvi, Burakoff, Hakala & Somer 2015, 99).

YK:n vammaissopimuksen mukaan vammaisille henkilöille tulee järjestää tarvittava tuki päätöksenteossa (Suomen YK-liitto 2015, 33). Tuettuun päätöksentekoon liittyvän kansallisen lainsäädännön kehittäminen on yksi vammaistyön tulevaisuuden haasteista. YK:n vammaissopimuksen kansallisen toimintaohjelman yhtenä toimenpiteenä onkin kartoittaa ja kehittää tuettua päätöksentekoa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018, 39–40.)

4.3 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuuden vaatimus tulee esille jo Suomen perustuslaissa, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa asettaa eri asemaan muun muassa iän, sukupuolen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun syyn perusteella (L 731/1999). Myös yhdenvertaisuuslaki (L 325/2014) kieltää kaikenlaisen syrjinnän. Lain mukaan syrjinnäksi katsotaan myös kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä. Yhdenvertaisuuden edistämiseen tähtäävä kohtelu ja syrjinnän aiheuttamien haittojen ehkäisy tai poistaminen eivät kuitenkaan ole lain määrittelemää syrjintää. Lisäksi yhdenvertaisuuslaki velvoittaa palveluiden tai tavaroiden tarjoajan, viranomaisen, työnantajan tai koulutuksen järjestäjän tekemään asianmukaiset ja tarpeelliset kohtuulliset mukautukset vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. (L 325/2014.)

YK:n vammaissopimus kieltää kaikenlaisen syrjinnän ja vaatii tunnustamaan kaikkien yhdenvertaisuuden lain edessä. Kaikki ovat myös oikeutettuja yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan suojaan ja etuihin. Vammaisilla henkilöillä on muiden kanssa yhdenvertainen oikeus henkisen ja ruumiillisen koskemattomuuden kunnioittamiseen sekä oikeus nauttia henkilökohtaisesta vapaudesta ja turvallisuudesta. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi sopimus velvoittaa toteuttamaan kaikki asianmukaiset toimet, joilla varmistetaan kohtuullisten mukautusten tekeminen. Sellaisia erityistoimia, jotka edistävät vammaisten yhdenvertaisuutta, ei kuitenkaan katsota sopimuksessa syrjinnäksi. (Suomen YK-liitto 2015, 25, 35, 39–40.)

4.4 Esteettömyys ja saavutettavuus

Esteettömyys on laaja käsite, jolla yleensä viitataan fyysiseen ympäristöön, kuten rakennuksiin ja ulkoiseen ympäristöön. Saavutettavuudella puolestaan tarkoitetaan yleensä palvelujen ja viestinnän soveltuvuutta kaikille. Monesti esteettömyyden käsitteellä viitataan kuitenkin laajasti sekä esteettömyyteen että saavutettavuuteen. YK:n vammaissopimuksessa esteettömyys määritellään ensimmäistä kertaa ihmisoikeutena, jolla on muita ihmisoikeuksia konkreettisemmin vaikutusta vammaisen henkilön arjen sujuvuuteen ja valintoihin. (Gustafsson 2015; Invalidiliitto. Esteeton.fi.)

Esteettömyys ja saavutettavuus ovat itsenäisen elämän ja täysimääräisen osallisuuden edellytyksiä (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Esteettömyys ja saavutettavuus). Vammaissopimuksen mukaan vammaisille henkilöille tulee varmistaa yhdenvertainen pääsy fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään sekä muihin yleisölle avoimiin tai tarjottaviin palveluihin sekä kaupunki- että maaseudulla. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat välttämättömiä yhdenvertaisuuden toteutumiseksi, esimerkiksi asunnoissa ei saa olla elämistä ja liikkumista haittaavia esteitä. Saavutettavuuden esteiden poistaminen liittyy muun muassa rakennuksiin ja kuljetukseen sekä tiedottamiseen ja viestintään, joihin sisältyvät myös sähköiset palvelut. (Suomen YK-liitto 2015, 29–30; Aspa. Esteettömyys ja saavutettavuus.)

Vammaissopimuksen mukaan suurelle yleisölle tarkoitettujen tietojen tulee olla myös vammaisten henkilöiden saavutettavissa ja heidän tulee saada käyttää valitsemaansa viestintäkeinoa, esimerkiksi pistekirjoitusta, viittomakieltä, puhetta tukevaa ja korvaavaa viestintää, kaikessa virallisessa vuorovaikutuksessa ja tiedonsaannissa. Sopimus myös velvoittaa toteuttamaan asianmukaiset toimet, joilla kehitetään yleisölle avoimien tai tarjottavien tilojen ja palveluiden saavutettavuutta, sekä järjestämään avustajia ja muuta apua helpottamaan rakennusten ja muiden tilojen esteettömyyttä. Lisäksi tiedon saavutettavuuden varmistamiseksi tulee edistää uusien tieto- ja viestintäteknologian järjestelmien saavutettavuutta. (Suomen YK-liitto 2015, 30, 44–45.)

Sosiaali- ja terveysministeriön laatimassa vammaisten ihmisten asumisen laatusuosituksessa painotetaan ympäristön rakentamista tai muokkaamista esteettömäksi sekä yleisten palveluiden saavutettavuutta ja yksilöllisten palveluiden hyödyntämistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Ympäristön esteettömyys sekä riittävät ja yksilölliset palvelut nähdäänkin suosituksessa vammaisten ihmisten hyvien asumispalveluiden edellytyksenä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2003, 12–13.)

4.5 Osallisuus

Osallisuudella tarkoitetaan ihmisen kokemusta yhteisöön kuulumisesta ja sitä, että hän voi vaikuttaa itseään, yhteisöään ja yhteiskuntaa koskeviin asioihin (Ilonen 2014, 8). YK:n vammaissopimuksen yleisiin periaatteisiin kuuluu täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan (Suomen YK-liitto 2015, 20). Osallisuus liittyykin kiinteästi osallistumiseen, sillä tunne johonkin kuulumisesta muodostaa perustan osallistumiselle (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaisten ihmisten osallisuus).

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokrassa osallisuus on määritelty sellaiseen kokonaisuuteen liittymisenä, jossa on mahdollista liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuus nähdään vaikuttamisena omaan elämään, toimintoihin, mahdollisuuksiin ja palveluihin. Hyvinvoinnin lähteet voivat puolestaan olla aineellisia tai aineettomia. Esimerkkejä aineellisista hyvinvoinnin lähteistä ovat muun muassa koulutus, asuminen ja harrastusmahdollisuudet, sekä aineettomista puolestaan luottamus ja luovuus. Hyvinvoinnin lähteet voivat olla

myös aineellisen ja aineettoman väliltä, kuten taide ja kulttuuri. Osallisuus näkyy päätösvaltana omassa elämässä sekä mahdollisuutena säädellä toimintaansa. Lisäksi se ilmenee vaikuttamisena itsen ulkopuolella, kuten ryhmissä, palveluissa, lähiyhteisöissä ja koko yhteiskunnassa. Paikallisesti osallisuus ilmenee liittymisenä hyvinvoinnin lähteisiin ja merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin. (Isola, Kaartinen, Leemann, Lääperi, Schneider, Valtari & Keto-Tokoi 2017, 3, 5, 23.)

Perustuslain 14§:n mukaan julkisen vallan tehtäviin kuuluu edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon (L 731/1999). Lisäksi sosiaalihuoltolakiin sisältyy osallisuuden vahvistaminen, sillä lain yhdeksi tarkoituksiksi määritellään eriarvoisuuden vähentäminen ja osallisuuden edistäminen. Lain mukaan palveluasumisen palveluihin sisältyvät myös osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut. (L 1301/2014.)

YK:n vammaissopimuksen yleisissä velvoitteissa mainitaan, että sopimuspuolten tulee aktiivisesti osallistaa vammaisia henkilöitä sekä neuvotella tiiviisti heidän kanssaan heitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa (Suomen YK-liitto 2015, 23–24). Osallistamiseen liittyy ajatus osallistumisen vaatimuksesta, jolloin osallistumisen tarve on syntynyt henkilön ulkopuolella. Osallistaminen voi parhaimmillaan kuitenkin johtaa lopulta osallistumiseen ja osallisuuteen. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaisten ihmisten osallisuus.)

YK:n vammaissopimuksen mukaan täysimääräisen osallisuuden varmistamiseksi sopimuspuolten tulee tehdä tarvittavat toimenpiteet, jotta vammaisilla henkilöillä olisi yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa he asuvat. Vammaisia henkilöitä ei myöskään voi velvoittaa käyttämään tiettyjä asumisratkaisuja. Lisäksi yhteisöistä eristämisen ja erottelun ehkäisemiseksi sekä osallisuuden tukemiseksi vammaisten henkilöiden saatavilla tulee olla tarvittavia kotiin annettavia -ja asumispalveluja, esimerkiksi henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut. Koko väestölle tarkoitettujen palveluiden tulee myös olla vammaisten henkilöiden saatavilla ja vastata heidän tarpeisiinsa. (Suomen YK-liitto 2015, 41–42.)

Vammaispalvelulain tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia elää ja toimia yhteiskunnassa yhdenvertaisesti muiden kanssa (L 380/1987). Vammaispalveluiden tarkoituksena onkin tarjota osallisuuden mahdollisuuksia, kuten koulutus-, työllistymis- ja harrastusmahdollisuuksia. Osallisuuden kannalta on keskeistä, että vammaisten henkilöiden mielipiteitä kuullaan ja osallisuutta tuetaan henkilön kielellisen ja kulttuurisen taustan mukaisesti. Asiakkaalle on myös aina annettava mahdollisuus osallistua palveluidensa suunnitteluun ja toteutukseen. (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaisten ihmisten osallisuus.)

5 AINEISTON KERUU JA ANALYSOINTI

5.1 Määrällisen ja laadullisen tutkimuksen yhdistäminen

Määrällisellä eli kvantitatiivisella tutkimuksella pyritään kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä numeerisella tiedolla ja sitä voidaan nimittää myös tilastolliseksi tutkimukseksi. Tutkimusmenetelmän hyödyntäminen edellyttää riittävän suurta otantaa ja aineisto kerätään yleensä kyselylomakkeen avulla. Määrällisellä tutkimuksella pyritään kartoittamaan olemassa oleva tilanne, mutta siinä asioiden syitä ei kuitenkaan pystytä tarpeeksi selvittämään. (Heikkilä 2008, 16.) Laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on puolestaan tuottaa ymmärrystä sosiaalisesta maailmasta, joka tapahtuu oppimalla ihmisten kokemuksista, näkemyksistä ja tarinoista (Snape & Spencer 2008, 22). Tutkimuksessa pyritään kokonaisvaltaiseen tiedon hankintaan ja todellisen elämän kuvaamiseen. Aineisto kerätään todellisissa tilanteissa ja käytetyissä menetelmissä pyritään saamaan tutkittavien näkökulmat ja kokemukset esille. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 153,155.)

Tätä tutkimusta varten kerättiin aluksi taustatietoja sähköisellä kyselyllä, joka sisälsi valmiiden vastausvaihtoehtojen lisäksi myös avoimia kysymyksiä luvussa 4 esitettyihin oikeuksiin liittyen (Liite 7). Kyselystä esiin nousseita teemoja syvennettiin ryhmähaastatteluilla, joissa käytettiin haastattelumenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua.

Haastatteluita järjestettiin 4 kappaletta ja jokaiseen haastatteluun osallistui 4–8 henkilöä. Kyselyn tarkoituksena oli enemmänkin kerätä taustatietoja työntekijöiden mahdollisuuksista toteuttaa ja edistää vammaisten henkilöiden oikeuksia, ja teemojen käsittelyä jatkettiin vielä syvemmin ryhmähaastatteluilla. Kysely lähetettiin myös asumisyksiköiden esimiehille, jotta hekin saivat halutessaan kertoa näkemyksensä asukkaiden oikeuksien toteutumiseen. Ryhmähaastattelut suunnattiin kuitenkin vain asumispalveluiden työntekijöille, sillä esimiesten läsnäolo samassa ryhmähaastattelussa olisi saattanut vaikuttaa siihen, miten avoimesti haastateltavat kertoivat näkemyksistään.

Kvantitatiivinen tutkimus käsittelee numeroita ja kvalitatiivinen puolestaan merkityksiä, mutta niitä ei ole kuitenkaan tarkoitus asettaa toistensa vastakohdiksi, vaan sen sijaan niillä voidaan täydentää toisiaan (Hirsjärvi ym. 2005, 128). Menetelmätriangulaatioksi kutsutaan useiden aineistonkeruumenetelmien hyödyntämistä samassa tutkimuksessa. Menetelmätriangulaatio lähtee yleensä liikkeelle siitä, että kvantitatiivisella menetelmällä (esim. kyselylomake) kerätään ensin taustatieto, jota syvennetään sitten kvalitatiivisella menetelmällä (esim. haastattelu). Menetelmien täydentävällä käytöllä tarkoitetaan sitä, että niitä on jo alusta alkaen suunniteltu hyödynnettävän tutkimuksessa. Layderin (1993) mukaan menetelmien täydentävällä käytöllä pyritään siihen, että samasta asiasta saataisiin lisää erilaisia näkökulmia. Triangulaatio voi olla erittäin aikaa vievä aineistonkeruutapa, mutta sen avulla pystytään vertailemaan ja syventämään eri menetelmien tuottamaa tietoa. (Eskola & Suoranta 2008, 70–73; Hirsjärvi & Hurme 2004, 28–32.) Tässä tutkimuksessa sähköisellä kyselyllä kerättiin taustatietoja tutkimuksen teemoista, jonka jälkeen tiedonkeruuta syvennettiin vielä ryhmähaastatteluilla edelle mainittujen käytäntöjen mukaisesti.

5.2 Kysely

Aineiston keruu alkoi sähköisellä Webropol-kyselyllä, jolla kerättiin työntekijöiden vastauksia 28.1.–15.2.2019 välisenä aikana. Sähköisen kyselyn etuna on sen nopeus ja taloudellisuus sekä mahdollisuus suuremman aineiston hankintaan, kun maantieteellisiä esteitä ei ole. Kyselyn onnistumisen perustan luovat huolellisesti suunnitellut ja muotoillut kysymykset. Sanamuodoissa tulee olla tarkkana, sillä tutkimuksen tulokset vääristyvät, jos vastaaja ei ole ajatellut kysymysten merkitystä samalla tavalla kuin tutkija. Kysymysten

tulisikin olla yksiselitteisiä sekä rakentua tutkimusongelman ja -tavoitteiden mukaisesti. (Valli 2018, 93; Valli & Perkkilä 2018, 118–119.)

Kyselylomakkeen alussa kysytään usein taustakysymyksiä, joita ovat esimerkiksi vastaajan sukupuoli ja ikäryhmä. Näiden jälkeen kyselyssä edetään helppojen kysymysten kautta vaikeimpiin ja mahdollisesti arkojenkin aihealueiden kysymyksiin. Lomakkeen pituudella on myös vaikutusta vastaajien aktiivisuuteen, sillä liian pitkän lomakkeen kohdalla viimeisiin kysymyksiin saatetaan vastata huolimattomasti, mikä puolestaan vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen. (Valli 2018, 94–95.) Edellä mainittujen periaatteiden mukaisesti laadin myös tässä tutkimuksessa käytetyn sähköisen kyselylomakkeen.

Määrällisen tutkimuksen onnistumisessa keskeistä on otannan onnistuminen, joten riittävää otantaa on myös mietittävä. Yleisenä ohjeena on kuitenkin, että tilastollisia menetelmiä käytettäessä mahdollisimman iso otos on aina parempi, koska silloin yleistyksien tekeminen on varmempaa. (Valli 2018, 102–103.) Tämän tutkimuksen sähköinen kysely lähetettiin kaikille Aspa Palvelut Oy:n asumispalvelutyöntekijöille ja palveluesimiehille sekä kahden tutkimukseen osallistuvan Rinnekodin asumisyksikön työntekijöille ja yksiköiden johtajille. Yhteensä kysely lähetettiin 362:lle henkilölle.

Kyselytutkimuksissa mielipiteiden ja asenteiden mittaamiseen sopivin vaihtoehto on Likertin asteikko, jossa käytetään yleisimmin viisiportaista asteikkoa. Tämän ideana on, että asteikon keskelle sijoitetaan ”en osaa sanoa”-vaihtoehto. Useimmiten vastausvaihtoehtot on jaoteltu 1–5, jolloin 1=täysin samaa mieltä ja 5=täysin eri mieltä. Asteikon heikkoutena on, ettei ihmisillä aina välttämättä ole asiaan mielipidettä, jolloin he käyttävät paljon ”en osaa sanoa”-vaihtoehtoa. (Valli 2018, 106–108.) Tämän tutkimuksen sähköisessä kyselyssä hyödynnettiin Likertin asteikkoa 16:sta kysymyksessä (Liite 7).

Avoimia kysymyksiä on kyselyssä mahdollista analysoida tilastollisin menetelmin luokittelemalla ne ryhmiin ja edelleen tiivistää aineistoa yhdistelemällä lähellä toisiaan olevia luokkia. Avoimien kysymysten etuina on vastaajien mielipiteiden selvittäminen sekä aineiston luokittelun mahdollisuus. Huonoja puolia ovat puolestaan niiden työläs analysointi, mahdolliset epätarkat vastaukset sekä se, että kysymyksiin jätetään kokonaan vastaamatta. (Valli 2018, 114.) Tämän tutkimuksen sähköinen kysely sisälsi 10 avointa kysymystä (Liite 7), joiden analysoinnissa hyödynnettiin sisällönanalyysia.

5.3 Ryhmähaastattelu

Ryhmähaastattelua voidaan kuvailla melko vapaamuotoiseksi keskusteluksi, jossa haastateltavat kommentoivat, tekevät huomioita ja tuottavat tietoa tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Ryhmähaastattelussa tavoitteena on keskustelu halutuista teemoista tai aiheista ja sen pohjaksi sopiikin aihe, josta haastateltavilla on erilaisia mielipiteitä. Ryhmähaastattelua aineistonkeruussa voi hyödyntää erityisesti silloin, kun kiinnostuksen kohteena ovat yksittäisten ihmisten ajatusten sijaan ryhmän näkemys ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 2008, 94, 96; Hirsjärvi & Hurme 2004, 61.)

Teemahaastattelussa haastattelu muodostuu tietyistä teemoista, joista haastattelutilanteessa keskustellaan. Keskeistä teemahaastattelussa on haastateltavien äänen esiin tuominen sekä ihmisten antamat merkitykset asioille ja ilmiöille. Puolistrukturoiduksi menetelmäksi sen tekee se, että yksi haastattelun näkökohta, teema-alueet, on kaikille sama. Teemat muodostavat haastattelurungon, joka toimii haastattelijan muistilistana ja keskustelun ohjaajana. Teemoja tarkennetaan kysymyksillä haastattelun yhteydessä. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 47–48, 66.) Tässä tutkimuksessa käytetty teemahaastattelu koostui viidestä teemasta, joita olivat työntekijän rooli asukkaiden oikeuksien toteuttamisessa, oikeuksien toteutuminen asumispalvelutyössä, oikeuksien toteutumista edistävät ja estävät tekijät sekä kehittämisehdotukset. (Liite 1).

Fokusryhmähaastattelua on käytetty terveydenhuollossa ammattilaisten näkemysten selvittämiseen, joten siitä syystä menetelmä sopii hyvin myös asumispalvelutyötä tekevien työntekijöiden näkemysten tutkimiseen. Fokusryhmähaastattelun etuna on sen tuottama monipuolinen aineisto sekä menetelmän hyödynnettävyys määrällisen tutkimuksen täydentämisessä. Menetelmänä se soveltuu erityisesti kehittämistyöhön, sillä sen avulla pystytään selvittämään näkemyksiä ja mielipiteitä, joita ryhmässä käytävä keskustelu rohkaisee tuomaan esiin yksilöhaastattelua monipuolisemmin. Fokusryhmähaastattelu tuottaa-kin monipuolisen aineiston, jonka ongelmana voi kuitenkin olla aineiston sekavuus, sillä ryhmätilanteessa haastattelijan voi olla vaikeampi hallita keskustelun kulkua. (Kvale & Brinkmann 2009, 150; Mäntyranta & Kaila 2008, 1508, 1512.) Käytän tässä tutkimuksessa fokusryhmähaastattelusta nimitystä ryhmähaastattelu.

Fokusryhmän tavoitteena ei ole saavuttaa ratkaisua tai yhteisymmärrystä käsiteltävästä aiheesta, vaan tuoda esiin erilaisia käsityksiä ja mielipiteitä. Fokusryhmähaastattelu sopii tutkimuksiin, joissa aiheesta ei välttämättä ole vielä paljon tietoa, jolloin ryhmän vuorovaikutus voi tuoda esiin uusia ja yksilöhaastatteluista laajempia näkökulmia. Fokusryhmähaastattelua voi myös hyödyntää yhdessä toisen aineistonkeruumenetelmän kanssa esimerkiksi kyselytutkimuksen jälkeen syventämään sen kautta saatua aineistoa. (Mäntyranta & Kaila 2008, 1507.) Edellä mainituista syistä ryhmähaastattelu sopi juuri tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi.

Fokusryhmien muodostamisessa tärkeää on ryhmän jäseniä yhdistävä tekijä, joka helpottaa keskustelua. Tässä tutkimuksessa haastateltavia yhdistäviä tekijöitä olivat sama työyhteisö, kokemus asumispalvelutyöstä sekä mahdollisesti myös sama asiakasryhmä. Fokusryhmähaastattelun tavoitteena onkin saada aikaan mahdollisimman paljon keskustelua, sillä se muodostaa tutkimuksen aineiston. Haastattelutilannetta ohjaa yleensä 5–8 teemasta muodostuva haastattelurunko, jossa on avointen kysymysten lisäksi syventäviä kysymyksiä. Fokusryhmähaastatteluissa aineiston analyysimenetelminä hyödynnetään monesti teemoittelua tai luokittelua sekä niihin liittyvien esimerkkien poimimista aineistosta. (Mäntyranta & Kaila 2008, 1509–1511.) Tämän tutkimuksen teemahaastattelurunko muodostui viidestä teemasta, jotka rakentuivat tutkimuskysymysten mukaisesti oikeuksien toteutumista edistäviin ja estäviin tekijöihin sekä kehittämissideoihin. Näiden lisäksi haastatteluissa tiedusteltiin työntekijöiden näkemyksiä oikeuksien toteutumisesta käytännön asumispalvelutyössä. (Liite 1.) Haastattelut litteroitiin haastattelua seuraavana päivänä ja litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 105 sivua. Analyysimenetelminä hyödynnettiin edellä mainitun mukaisesti teemoittelua ja sisällönanalyysia.

Sisäpiirihaastattelusta on kyse silloin, kun tutkimuskohteena on sellainen aihe, jossa tutkija on itsekin osallisena, esimerkiksi osallisuus työelämään. Sisäpiirihaastattelun etuna voi olla haastateltavien löytäminen helpommin sekä sitoutuminen ja kiinnostus aiheeseen. Ongelmaksi siinä muodostuu kuitenkin haastateltavien mahdolliset ennakkokäsitykset tutkijasta sekä muista haastatteluun osallistujista, mikä puolestaan voi vaikuttaa siihen, miten avoimesti haastateltavat kertovat näkemyksistään. (Hyvärinen, Nikander & Ruusuvoori 2017, 398, 404–406.) Tutkimukseen osallistujien kanssa minua yhdisti kokemus asumispalvelutyöstä sekä Aspa Palvelut Oy:n työntekijöiden kanssa sama työnantaja ja mahdollisesti myös sama työyhteisö. Sisäpiiriin kuulumisen etuna tässä tutkimuksessa oli

pääsy Aspa Palvelut Oy:n työntekijöiden sähköpostilistalle ja sitä kautta ryhmähaastatteluihin osallistujien saaminen. En kuitenkaan kokenut oman sisäpiiriläisyyteni vaikuttaneen siihen, miten avoimesti haastateltavat kertoivat näkemyksiään tutkimuksen aiheesta.

5.4 Analyysimenetelmät ja -prosessi

Tämän tutkimuksen sähköinen kysely tehtiin Webropol-ohjelmalla ja kaikki kyselyn monivalintakysymykset on esitetty tulosten raportoinnissa joko tekstinä tai kuviona. Kyselyn analyysissa on kuitenkin keskitytty avointen kysymysten analyysiin, jossa analyysimenetelminä käytettiin sisällönanalyysia. Ryhmähaastatteluiden analyysissa hyödynnettiin sisällönanalyysin lisäksi teemoittelua.

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä kaikessa laadullisessa tutkimuksessa ja sen tarkoituksena on luoda tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty ja selkeä kuvaus (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Kyngäs ja Vanhanen (1999, 3) kuvaavat sisällönanalyysia menetelmänä, jonka avulla aineistoja voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti.

Teemoittelu on teemahaastatteluaineiston luontevin analysointimenetelmä. Teemahaastattelua käytettäessä teemat muodostavat aineistolle läpikäymiselle hyvän pohjan, jonka perusteella aineiston lukeminen helpottuu ja sitä on helpompi jäsentää. (Eskola & Suoranta 2008, 150–151.) Haastattelun teemat löytyvät yleensä vaihtelevissa määrin kaikista haastatteluista ja aineisto voidaan litteroinnin jälkeen järjestellä teemoittain. Teemoittelua käytettäessä kiinnitetään huomiota niihin piirteisiin, jotka toistuvat usealla haastateltavalla. Teemojen käsittelyn yhteydessä esitetään yleensä sitaatteja, joiden tarkoituksena on esimerkinomaisesti havainnoillistaa lukijalle aineistoa. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 173; Saaranen-Kauppinen & Puustniekka 2006a.) Hyödynsin ryhmähaastatteluiden analyysissa teemoittelua teemahaastattelurungon mukaisesti (Liite 1). Tulosten esittelyssä on myös edelle mainitun mukaisesti käytetty suoria otteita aineistosta.

Jo haastatteluja tehtäessä on hyvä kirjoittaa muistiin ajatuksia, havaintoja ja alustavia tulkintoja, sillä nämä muistiinpanot voivat olla avuksi tutustuttaessa valmiiseen aineistoon tarkemmin. Analyysiprosessi alkaa aineistoon tutustumisella, jonka jälkeen se järjestel-

lään ja luokitellaan tutkimusongelman ja keskeisten käsitteiden johdattamana. Luokittelu alkaa sopivan havaintoyksikön valinnalla, joka määräytyy tutkimuskysymysten mukaisesti. (Ruusu vuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 10, 13, 18, 20). Luokittelu edellyttää aineiston systemaattista lukemista ja tutkimuskysymysten kannalta tärkeiden teemojen etsimistä (Bloor, Frankland, Thomas & Robson 2001, 63). Edellä mainitun mukaisesti toimin myös tämän tutkimuksen aineistojen analyysissä.

Aineistolähtöinen analyysi lähtee liikkeelle aineistosta ilman teoreettisia ennakkokäsityksiä. Tutkijalla voi kuitenkin olla jotain tietoja ja ennako-oletuksia tutkimuksensa kohteesta, mutta niiden ei anneta enää vaikuttaa aineiston analyysivaiheessa. Täysin puhdas aineistolähtöisyys on kuitenkin ongelmallista toteuttaa, sillä tutkija on jo ennalta valinnut käyttämänsä käsitteet, tutkimuskysymykset ja -menetelmät, jotka vaikuttavat aina myös tuloksiin. Teoriaohjaavalla analyysillä voidaan ratkaista aineistolähtöisen analyysin ongelmia, sillä tässä menetelmässä teoria voi toimia analyysin apuna. Myös tässä menetelmässä analyysi lähtee liikkeelle aineistosta, mutta aikaisempi tieto voi ohjata ja auttaa analyysissä. Aikaisemman tiedon vaikutus on tuolloin nähtävissä analyysissä, mutta sen tarkoitus on enemmänkin tuoda esiin uusia näkökulmia aineistosta. Analyysissä edetään siis ensin aineistolähtöisesti, mutta loppuvaiheessa hyödynnetään teoriaa tai aikaisempaa tietoa aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–97; Eskola & Suoranta 2008, 151–152.) Eskola ja Suoranta (2008, 161) toteavatkin laadullisen aineiston rikkaudeksi lukuisten analyysintapojen mahdollisuudet, sillä eri tapoja on mahdollista soveltaa, jos valittu analyysitapa ei jostain syystä toimitakaan.

Miles ja Huberman (1994) jakavat aineistolähtöisen sisällönanalyysin kolmeen vaiheeseen, joita ovat aineiston pelkistäminen, ryhmittely sekä abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Ensimmäisessä vaiheessa analysoitava aineisto, esimerkiksi haastatteluaineisto, pelkistetään tutkimuskysymysten ohjaamana, jolloin epäolennainen tieto karsitaan pois. Sisällönanalyysissä tulee myös määrittää analyysiyksikkö, jonka mukaan aineistosta etsitään ilmaisuja. Tämä yksikkö voi olla yksittäinen sana, lause tai ajatuskonaisuus. Aineistoa ryhmiteltäessä nämä ilmaukset käydään vielä läpi ja etsitään niistä samankaltaisuuksia ja/tai eroavaisuuksia. Samaa tarkoittavat ilmaisut ryhmitetään ja muodostetaan niistä luokkia, jolloin aineisto tiivistyy. Kolmannessa vaiheessa eli abstrahoinnissa aineistosta valitaan tutkimuksen kannalta olennainen informaatio, josta muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Ryhmittely on myös osa abstrahointiprosessia, sillä siinä

muodostetaan käsitteitä ja johtopäätöksiä ryhmittelyn kautta syntyneitä luokkia edelleen yhdistämällä. Sisällönanalyysissä pyritään käsitteitä yhdistämällä vastaamaan tutkimustehtävään. Aineiston analyysiprosessin tuloksena syntyy malleja, käsitteitä tai aineistoa kuvaavia teemoja. (Kvale & Brinkmann 2009, 203; Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113.)

Tässä tutkimuksessa analyysi oli lähtökohtaisesti aineistolähtöinen, mutta siinä hyödynnettiin myös aiempien vastaavien tutkimusten tuloksia sekä vertaistiin niitä keskenään. Näitä olivat esimerkiksi VANE:n raportti YK:n vammaissopimuksen oikeuksien toteutumisesta (Hoffren 2017) sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma (Sosiaali- ja terveysministeriö 2018). Kiinnostuksen kohteina kyselyn ja ryhmähaastatteluiden aineistoissa olivat toistuvat sekä selvästi muista vastauksista eroavat vastaukset.

6 TUTKIMUSPROSESSIN KUVAUS

6.1 Tutkimusprosessin aloitus

Varsinainen tutkimusprosessi käynnistyi vuoden 2019 alussa Aspa-Säätiön mahdollistaman kolmen kuukauden työharjoittelun myötä. Aspa Palvelut Oy:n puolelta ei erillistä tutkimuslupaa tarvittu, sillä opinnäytetyö oli osa konsernin sisäistä kehittämistyötä. Rinnekodilta tutkimuslupaa haettiin 9.1.2019 ja se myönnettiin 24.1.2019. Ryhmähaastatteluiden sopiminen vaati aktiivista yhteydenottoa asumisyksiköihin haastateltavien hankkimiseksi ja haastatteluajkojen sopimiseksi. Haastattelut järjestettiin helmi-maaliskuussa 2019 ja litteroitiin haastattelua seuraavana päivänä.

Kysely ja teemahaastattelurunko viimeisteltiin lopulliseen muotoonsa tammikuun ensimmäisten viikkojen aikana (Liitteet 1 ja 7). Rinnekodin osalta tutkimukseen osallistui kaksi asumisyksikköä, joissa molemmissa järjestettiin ryhmähaastattelut helmikuussa 2019. Aineiston keruu aloitettiin kuitenkin sähköisellä kyselylomakkeella 28.1.2019. Kyselyn alustava vastausaika oli 2 viikkoa, mutta sitä pidennettiin myöhemmin 15.2.2019 asti,

sillä Rinnekodin asumisyksiköiden kanssa saatiin sovittua yhteistyöstä vasta noin viikko kyselyn aloittamisen jälkeen.

6.2 Aineiston keruu kyselylomakkeella ja kyselyaineiston analyysi

Kysely lähetettiin kaikille Aspa Palvelut Oy:n asumispalvelutyöntekijöille ja esimiehille 28.1.2019 Aspan Intrassa voimassa olleen työntekijöiden sähköpostilistan mukaan. Rinnekodin tutkimusluvan mukaisesti opinnäytetyön kyselyyn osallistui vain kaksi Rinnekodin yksikköä. Kyseisten yksikköjen esimiesten kanssa sovittiin, että he lähettävät sähköpostitse työntekijöidensä sähköpostiosoitteet, jonka jälkeen sähköpostiosoitteet lisättiin Webropolin kyselyalustalle. Kaiken kaikkiaan kysely lähetettiin yhteensä 362:lle henkilölle, joista 34 oli Rinnekodin työntekijöitä.

Kyselyn ensimmäinen muistutusviesti lähetettiin viikon kuluttua kyselyn aloituksesta. Lisäksi palveluesimiehille lähetettiin toistamiseen sähköposti, jossa pyydettiin kannustamaan työntekijöitä vastaamaan kyselyyn. Ensimmäisen muistutusviestin jälkeen vastauksia tulikin kiitettävästi, joten 6.2.2019 lähetettiin vielä toinen muistutusviesti. Myös tämä lisäsi vastausten määrää, joten 8.2.2019 lähetettiin viimeinen muistutus.

Vastausaikaa kyselyyn oli alun perin kaksi viikkoa 11.2.2019 asti. Rinnekodin osalta kyselyn vastausaikaa jatkettiin kuitenkin 15.2.2019 asti, sillä kahden Rinnekodin asumisyksikön työntekijät liitettiin kyselyyn myöhemmässä vaiheessa, joten tasapuolisuuden toteutumiseksi Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin välillä kyselyn vastausaikaa pidennettiin Rinnekodin osalta. Tämä toive esitettiin myös toisesta tutkimukseen osallistuvasta Rinnekodin yksiköstä. Kyselyyn vastasi lopulta 105 henkilöä, joten lopullinen vastausprosentti oli 29%.

Kyselyssä oli yhteensä 32 kysymystä, joista 10 oli avoimia kysymyksiä (Liite 7). Kyselyn alussa oli neljä taustatietokysymystä, joissa tiedusteltiin vastaajien ikää, työkokemusta ja työroolia. Viimeisenä kysymyksenä vastaajilla oli vielä halutessaan mahdollista kommentoida vapaasti asukkaiden oikeuksien toteutumista. Kysely noudatteli muutoin kansallisen vammaissopimuksen toimintaohjelman keskeisimpiä teemoja. Kyselyssä tiedusteltiin vastaajien mielipiteitä kyseisten oikeuksien toteutumiseen ja niiden edistämiseen.

Monivalintakysymyksiin vastaaminen oli kyselyssä pakollista, kun taas avoimiin kysymyksiin sai halutessaan vastata vapaaehtoisesti.

Kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin aluksi kunkin oikeuden toteutumista monivalintakysymyksillä, jonka jälkeen kysyttiin vielä jokaisen oikeuden edistämisen keinoja asumispalvelutyössä. Lisäksi itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämää koskevan teeman alla kysyttiin työntekijöiden näkemyksiä siihen, mitä heidän mielestään kuuluu työntekijän rooliin ja tehtäviin asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa (Liite 7). Ryhmähaastatteluista poiketen kyselyssä kysyttiin myös vastaajien tietoisuutta YK:n vammaissopimuksesta sekä vammaisten oikeuksista. Kyselyssä ei kuitenkaan kysytty erikseen oikeuksien toteutumista estäviä tekijöitä, vaikka niitäkin tuotiin esiin joissakin vastauksissa. Myöskään asumispalvelutyön kehittämisideoita ei kyselyssä tiedusteltu.

Avoimien kysymysten vastauksia kävin läpi sitä mukaa, kun vastauksia tuli. Avoimien kysymysten analysointi osoittautui työlääksi, sillä niihin oli vastattu erittäin aktiivisesti. Vastauksissa oli kuitenkin paljon hajontaa, joten kokonaisuuksien hahmottaminen ja yhtäläisyyksien löytäminen vastausten joukosta oli haastavaa. Kohderyhmässä oli myös hyvin erilaisten asiakasryhmien parissa työskenteleviä työntekijöitä. Rinnekodin osalta tutkimukseen osallistuneiden asumisyksiköiden työntekijät työskentelivät juuri eri tavoin vammaisten henkilöiden parissa, kun taas Aspa Palvelut Oy:n suurimman asiakasryhmän muodostavat mielenterveyskuntoutujat ja vasta sen jälkeen erilaiset vammaisryhmät. Näkökulmia aiheeseen tuli siis hyvin erilaisista kokemuksista käsin. Jokainen tutkimukseen osallistunut vastasi kuitenkin kysymyksiin omien näkemystensä ja kokemustensa perusteella, mikä synnyttikin monipuolisen aineiston kyselyn avointen kysymysten osalta.

Kyselyn avointen kysymysten vastaukset kävin läpi kysymys kerrallaan ja keskityin analyysissa etsimään vastauksista tutkimuskysymysten kannalta keskeisiä asioita. Vastauksista poimin eniten toistuvia ja samankaltaisia vastauksia ja muodostin niiden pohjalta kategorioita. Havaintoyksikkönä käytin yksittäisiä sanoja tai lauseita, jotka toistuivat useammassa vastauksissa. Kyselyn ohjeessa vastaajia oli pyydetty pohtimaan vastauksia nimenomaan työntekijöiden omasta näkökulmasta ja kokemuksista käsin yksikössä vallitsevien käytäntöjen sijaan. Asumisyksikön toiminnan ja käytäntöjen merkitys tuli kuitenkin myös vastauksissa esille.

6.3 Aineiston keruu ryhmähaastatteluilla ja haastatteluaineiston analyysi

Kaksi ryhmähaastattelua järjestettiin Aspa Palvelut Oy:n ja kaksi Rinnekodin työntekijöille. Aspa Palvelut Oy:n osalta tutkimukseen pystyivät halutessaan osallistumaan kaikkien asumisyksiköiden työntekijät. Aspa Palvelut Oy:n ryhmähaastatteluista toinen järjestettiin eräässä asumisyksikössä ja tähän haastatteluun osallistui työntekijöitä kahdesta eri yksiköstä. Toinen Aspa Palvelut Oy:n ryhmähaastatteluista järjestettiin Aspa Palvelut Oy:n keskustoimistolla ja siihen osallistui työntekijöitä kuudesta eri pääkaupunkiseudun asumisyksiköstä. Rinnekodin ryhmähaastatteluihin osallistui vain kahden tutkimukseen osallistuvan asumisyksikön työntekijöitä. Rinnekodin haastattelut myös järjestettiin kyseisten yksiköiden tiloissa. Näin toimittiin käytännön järjestelyjen sekä tutkimusluvan vuoksi, sillä Rinnekodin tutkimuslupa koski vain tutkimukseen mukaan lähteneitä kahta asumisyksikköä.

Ryhmähaastattelujen aluksi kerroin hieman itsestäni ja työtaustastani sekä kävin läpi haastatteluun liittyviä käytännön asioita, kuten kuuluvaa ja selkeää äänen käyttöä nauhoittamisen vuoksi. Lisäksi kävin läpi omaa rooliani haastattelussa ja kerroin myös tekeväni muistiinpanoja haastattelun aikana. Jokaisen haastattelun lopuksi kysyin vielä palautetta ryhmähaastattelun toteutuksesta ja siitä, miten haastateltavat olivat kokeneet ryhmähaastattelutyöskentelyn. Aluksi palautteen tarkoituksena oli saada vinkkejä tulevia haastatteluja varten, mutta myöhemmin minua kiinnosti enemmänkin juuri se, miltä ryhmähaastattelu yhtenä tiedonkeruun muotona haastateltavista tuntui.

Jokainen haastattelu alkoi esittäytymiskierroksella, jonka haastateltavat saivat halutessaan tehdä joko omilla nimillään tai numeroilla. Tämän tarkoituksena oli helpottaa haastateltavien äänen tunnistamista haastatteluja litteroitaessa. Litterointivaiheessa haastateltavista käytettiin kuitenkin numeroita ja kaikki toisiin haastateltaviin ja asumisyksikköön viittaavat tunnistetiedot poistettiin.

Haastattelutilanteissa kysymysten järjestys saattoi hieman vaihdella, mutta haastattelijana huolehdin siitä, että kaikki teemat ja kysymykset käytiin läpi. Haastatteluissa käsiteltiin samoja oikeuksia kuin kyselyssä, jossa puolestaan kysymyksiä edelsi aina lyhyt selite käsiteltävästä oikeudesta. Joissakin haastatteluissa tietyt oikeudet eivät juurikaan synnyttäneet ajatuksia ja keskustelua ryhmässä, mikä vaati hieman näiden käsitteiden avaamista

ryhmälle. Vaikka haastattelu ei edellyttänytäkään kyselyyn osallistumista tai ennakkotietoa YK:n vammaissopimuksesta, niin kyselyyn osallistumisesta oli kuitenkin haastattelussa hyötyä, sillä käsiteltävät oikeudet olivat samoja. Koska oikeuksista oli kerrottu jo kyselyssä tarkemmin, niin en nähnyt ongelmallisena haastattelutilanteissa hieman avata käsitteitä ryhmälle silloin, kun jokin teema ei tuntunut herättävän ajatuksia tai vaikutti siltä, ettei ryhmä ymmärtänyt kyseessä olevan oikeuden merkitystä asumispalvelutyön näkökulmasta.

Mielenkiintoista oli myös, miten erilaisia näkemyksiä työntekijöillä oli aiheesta asukkaiden vammasta riippuen. Tutkimukseen osallistuneet työntekijät työskentelivät sekä vaikeasti vammaisten että melko itsenäisesti työntekijöiden ohjauksen turvin asuvien vammaisten henkilöiden parissa. Tästä johtuen haastatteluiden vastauksissa oli paljon hajontaa, sillä joidenkin asumisyksiköiden työntekijät kokivat oikeuksien toteutuvan heidän asukkaidensa kohdalla hyvin, kun taas toiset kokivat oikeuksien toteutumisessa monenlaisia haasteita. Jokaisen työntekijän ja työyhteisön näkemykset olivat kuitenkin yksilöllisiä ja pohjautuivat kunkin henkilön omiin kokemuksiin asukkaiden parissa työskennellessä.

Ryhmähaastatteluissa toistuivat samat oikeudet sekä osittain myös samat kysymykset kuin kyselyssä. Ryhmähaastatteluissa oli kuitenkin mahdollista syventää työntekijöiden näkemyksiä oikeuksien toteutumisesta, joten haastattelut tuottivat kyselyä monipuolisemman aineiston. Haastatteluiden analyysissa hyödynsin teemahaastattelurungon mukaisia teemoja, joiden alle keräsin kuhunkin teemaan liittyviä ilmaisuja ja käsitteitä. Eriytisesti kiinnitin huomiota useammassa haastattelussa sekä useaan kertaan toistuviin ilmaisiin. Koska sekä haastatteluissa että kyselyssä kysyttiin oikeuksien toteutumista edistäviä tekijöitä, yhdistin lopuksi nämä kaksi aineistoa.

6.4 Tulosten raportointi ja raportoinnin eettisyys

Tulosten esittelyssä käydään erikseen läpi oikeuksien toteutuminen ja edistäminen sekä kyselyn että haastatteluiden vastausten perusteella, jossa nämä kaksi aineistoa on yhdistetty. Lisäksi erikseen käsitellään oikeuksien toteutumista estävät tekijät sekä kehittämisehdotukset haastatteluaineiston perusteella. Tulokset on esitetty laajasti, joten jokaisen

luvun loppuun on kirjattu vielä lyhyt kooste keskeisimmistä tuloksista. Lisäksi keskeisimmät tulokset on tekstissä kursivoitu ja ne löytyvät myös liitteenä olevasta aineiston luokittelurungosta (Liite 6). Tulosten esittelyssä olen merkinnyt haastatteluotteiden perään, että mistä haastattelusta kyseinen lainaus oli. Tunnistettavuuden vuoksi haastatteluotteiden perään ei ole merkitty haastateltavien numeroita, sillä haastateltavien määrä vaihteli jokaisessa ryhmähaastattelussa. Muut tulososiossa käytetyt lainaukset ovat kyselyn avoimista vastauksista.

Tutkimusten määrällinen aineisto esitetään tavallisesti taulukoiden, kuvioiden ja tunnuslukujen avulla. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa voidaan myös käyttää hypoteeseja, jotka ovat aikaisempiin tutkimuksiin tai teoriaan perustuvia olettamuksia asioiden välisistä yhteyksistä. Hypoteeseja ei kuitenkaan tarvita, jos tutkimuksen tarkoituksena on vain kuvata jotakin ilmiötä. (Valli 2015, 73; Heikkilä 2008, 189–190.) Tässä tutkimuksessa kyselyn tarkoituksena oli vain kerätä taustatietoina työntekijöiden käsityksiä YK:n vammaissopimuksen mukaisista oikeuksista ja niiden toteutumisesta asumispalveluissa. Tuloksia voitiin myös vertailla VANE:n vastaavaan kyselyyn, jossa vastaajina oli vammaisten kanssa työskentelevien henkilöiden lisäksi itse vammaisia henkilöitä sekä vammaisjärjestötoimijoita.

Asumisyksiköstä riippuen työntekijät puhuivat joko asukkaista tai asiakkaista. Asukkaalla viitattiin monesti vakinaisesti asumisyksikössä asuviin vammaisiin henkilöihin, kun taas asiakkailla tarkoitettiin yleensä niitä henkilöitä, jotka asuivat asumisyksikön sijaan tavallisessa asuntokannassa omissa kodeissaan ja saivat sinne tarvitsemansa avun ja tuen. Näitä käsitteitä käytettiin kuitenkin myös sekaisin riippuen asumisyksikön tai organisaation käytännöistä. Käytän kuitenkin tässä tutkimuksessa molempia käsitteitä.

Tulosten esittelyssä ei tehdä eroa Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin asumisyksiköiden työntekijöiltä saatujen vastausten välille. Kyseisten organisaatioiden asiakaskunta on toimintakyvyltään hyvin erilaista, joten myös asukkaiden oikeuksien toteutuminen voi työntekijöiden näkökulmasta olla erilaista. Tutkimuksen aineistosta pyrittiin analysoinnin avulla löytämään kuvauksia työntekijöiden roolista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttajina ja edistäjinä sekä oikeuksien toteutumista estäviä tekijöitä ja kehittämisehdo-

tuksia. Vaikka tutkimuksen aineisto kerättiin kahdesta eri organisaatiosta, ovat saadut tulokset hyödynnettävissä molemmissa, sillä vammaisten oikeudet koskettavat kaikkia vammaisia henkilöitä ja heidän kanssaan työskenteleviä.

Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin kuuluu, ettei tutkimuksen tuloksia esitetä arvostelevasti tai tutkimuksen kohdetta leimaavasti. Tutkimuksen vapautteen sisältyy myös huolellisuus tutkimuksen kaikissa vaiheissa sekä tulosten julkaiseminen perustellusti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä i.a.) Tästä syystä opinnäytetyön tulokset esitettiin neutraalisti ja puolueettomasti, eikä esittelyssä tehty eroa tai vertailua Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin työntekijöiltä saatujen vastausten välillä.

7 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

7.1 Tutkimuksen luotettavuus

Validiteetti eli pätevyys ja reliabiliteetti eli luotettavuus ovat määrällisen tutkimuksen piirissä syntyneitä käsitteitä, joita pidetään edellytyksinä hyvälle tutkimukselle. Validiteetilla tarkoitetaan, että tutkimuksella mitattiin oikeita asioita ja se on varmistettava etukäteen huolellisella suunnittelulla. Tutkimuksen validiutta lisäävät myös edustava otos ja korkea vastausprosentti. Reliabiliteetti puolestaan tarkoittaa tulosten tarkkuutta. Luotettava tutkimus edellyttää sen toistettavuutta ja lisäksi tutkijalta vaaditaan tarkkuutta ja kriittisyyttä koko tutkimusprosessin ajan. (Heikkilä 2008, 29–30; Vehkalahti 2008, 41.)

Myös laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta puhuttaessa tulevat esiin reliabiliteetin ja validiteetin käsitteet. Reliabiliteetilla tarkoitetaan juuri tutkimuksen luotettavuutta eli esimerkiksi sitä, että eri tutkimuskerroilla tai eri tutkijoiden kohdalla päädytään samaan lopputulokseen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa reliabiliteetti koskee sitä, että tuloksissa korostuu tutkittavien ajatusmaailma. Erityisesti haastatteluaineistojen kohdalla korostuu myös litteroinnin tarkkuus. Validiteetissa on puolestaan kyse tutkimuksen pätevyydestä

eli siitä, onko tutkimus tehty perustellusti ja ovatko tulokset ja päätelmät päteviä. (Saaranen-Kauppinen & Puustniekka 2006b; Hirsjärvi & Hurme 2004, 186, 189.)

Reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden käyttöä kvalitatiivisessa tutkimuksessa on kritisoitu, sillä ne ovat syntyneet kvantitatiivisen tutkimuksen piirissä. Kuitenkin kaiken tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä tulee jollain tavalla arvioida käytetyistä käsitteistä riippumatta. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta lisää tutkijan tarkka kuvaus tutkimusprosessista. Analyysin luotettavuutta lisää puolestaan tarkka kuvaus aineiston luokittelusta ja sen perusteista. Tutkijan tekemien tulkintojen luotettavuutta kasvattaa raportissa käytetyt suorat haastatteluotteet. (Hirsjärvi ym. 2005, 217–218.) Tässä tutkimuksessa on luotettavuuden lisäämiseksi kuvattu tutkimusprosessin kulku tarkasti luvussa 6 sekä käytetty tulosten esittelyssä esimerkkiotteita haastattelu- ja kyselyaineistosta. Lisäksi liitteissä on kuvattuna koko aineiston luokittelu sekä yksi tarkempi esimerkki aineiston luokittelurungosta (Liitteet 5 ja 6).

Tutkimuksen luotettavuutta voi lisätä myös käyttämällä tutkimuksessa useita tutkimusmenetelmiä. Tällöin puhutaan metodologisesta triangulaatiosta. (Hirsjärvi ym. 2005, 218.) Tässä tutkimuksessa hyödynnettiin aineiston keruussa sekä sähköistä kyselyä että ryhmähaastattelua. Kahden tutkimusmenetelmän yhdistämisen tarkoituksena oli saada mahdollisimman monipuolinen aineisto tutkimuksen kohteena olevasta aiheesta.

Haastatteluaineistojen luotettavuuteen vaikuttaa niiden laatu. Aineiston laatua parantaa muun muassa hyvä haastattelurunko, välineistö sekä tutkimuspäiväkirjan pitäminen. Lisäksi haastattelut olisi hyvä litteroida mahdollisimman nopeasti haastattelun jälkeen. (Hirsjärvi & Hurme 2004, 184–185.) Ryhmähaastattelut litteroin heti haastatteluja seuraavana päivänä ja tein jo haastattelutilanteessa muistiinpanoja tutkimuskysymysten kannalta merkittävistä asioista. Pidin myös tutkimuspäiväkirjaa koko opinnäytetyöprosessin ajan, johon kirjasin ylös prosessin kulkua sekä siihen liittyviä ongelmia ja hyviä käytäntöjä.

7.2 Tutkimuksen eettisyys

Ihmistieteitä koskevat eettiset periaatteet jaetaan kolmeen osaan, joita ovat itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuoja. Tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen sisältyy osallistumisen vapaaehtoisuus sekä tutkittavien riittävä tiedonsaanti. Haastatteluihin ja kyselyihin perustuvissa tutkimuksissa tutkittaville tulee kertoa tutkimuksen aihe, osallistumisen tarkoitus sekä tutkimuksen kesto. Lisäksi tutkittavilla tulee olla tiedossa tutkijan yhteystiedot sekä kerättävän aineiston tarkoitus ja säilytys. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä.)

Sekä sähköiseen kyselyyn että ryhmähaastatteluihin osallistuminen oli työntekijöille vapaaehtoista. Opinnäytetyöstäni informoitiin joulukuun 2018 aikana Aspan yhteisessä In-trassa, jonka lisäksi lähetin kaikille Aspa Palvelut Oy:n asumispalvelutyöntekijöille ja palveluesimiehille sähköpostitse tietoa opinnäytetyöstäni. Esimiehiä pyysin lisäksi jakamaan tietoa tutkimuksestani työyhteisössä esimerkiksi viikkopalaverissa. Rinnekodin osalta olin tutkimusluvan saatuaani puhelimitse ja sähköpostitse yhteydessä kahden tutkimukseeni osallistuvien yksiköiden esimiehiin, jotka edelleen välittivät tietoa opinnäytetyöstäni työyhteisössä. Sähköposteista löytyi tarvittavat yhteystiedot, joten työntekijöillä oli mahdollisuus kysyä mieltä askarruttavista asioista tutkimukseeni liittyen. Työntekijöille lähetettävien sähköpostien mukana lähetin myös suostumuslomakkeen (Liite 3), jonka täyttämällä työntekijä ilmoittautui mukaan ryhmähaastatteluihin. Sähköpostin liitteenä olevassa tiedotteessa (Liite 2) kerroin myös tarkemmin opinnäytetyön tarkoituksesta, aineiston käytöstä ja säilytyksestä sekä mahdollisuudesta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä tahansa vaiheessa.

Toinen eettinen periaate on vahingoittamisen välttäminen. Tutkimuksen mahdolliset haitat voivat liittyä aineiston keruuseen, säilytykseen tai julkaisuvaiheeseen. Tutkittavien arvostavalla kohtelulla ja kunnioittavalla kirjoittamistavalla vältetään mahdollisia henkisiä haittoja. Tutkimuksen tuloksia ei saa esittää arvostelevasti tai tutkimuksen kohdetta leimaavasti. Tutkimuksen vapautteen kuuluu huolellisuus tutkimuksen kaikissa vaiheissa sekä tulosten julkaiseminen perustellusti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä.)

Aineiston keruussa, säilytyksessä ja julkaisussa huomioitiin edellä mainitut tutkimuksen eettiset periaatteet. Ryhmähaastattelut järjestettiin joko tutkimuksen osallistuvan asumisyksikön tiloissa tai Aspa Palvelut Oy:n keskustoimistolla, josta järjestettiin rauhallinen tila haastattelua varten. Aineisto säilytettiin vain tutkijan saatavilla opinnäytetyötä tehtäessä. Aspa-Säätiö haluaa kuitenkin säilyttää kerätyn aineiston enintään 5 vuotta opinnäytetyön valmistumisesta, jonka jälkeen se hävitetään asianmukaisesti. Tästä tiedotettiin myös kaikkia tutkimukseen osallistujia. Sähköinen aineisto säilytettiin tutkijan tietokoneella ja M-Files-dokumentinhallintajärjestelmässä salasanojen takana. Paperiaineisto puolestaan säilytettiin lukollisessa kaapissa Aspa-Säätiön tiloissa, jonne vain tutkijalla oli pääsy. Paperiaineiston asianmukaisesta hävittämisestä huolehditaan opinnäytetyön valmistuttua viimeistään joulukuussa 2019. Aineistoa hyödynnettiin vain tutkimuksen tarkoitukseen.

Opinnäytetyön aineisto kerättiin oman työnantajani Aspa Palvelut Oy:n työntekijöiltä, joten tutkijana minun oli esitettävä tulokset objektiivisesti ja kunnioittavasti. Haastattelutilanteissa pyrin käyttäytymään tutkijana objektiivisesti ja kohteliaasti. Tiedostin myös oman sisäpiiriläisyyteni ja kokemukseni sekä asumispalvelutyöhön että asukkaiden oikeuksien toteutumiseen liittyen. Pyrin noudattamaan haastattelutilanteissa ennalta laadittua haastattelurunkoa, jotta en johdattelisi tutkittavia omien aiheeseen liittyvien kokemusteni ja tietojeni perusteella.

Kolmas tutkimuksen eettinen periaate koskee yksityisyyttä ja tietosuojaa. Yksityisyyden suoja kuuluu perustuslaillisiin oikeuksiin ja tietosuoja on tutkimusprosessin kannalta sen tärkein osa-alue. Henkilötietolain mukaan henkilötietojen käsittely vaatii tutkittavan suostumuksen. Tunnistetietojen keräämisen ja säilyttämisen tulee olla tutkimuksen kannalta tarpeellista ja muussa tapauksessa säilytetään vain tunnisteton aineisto. Tutkittavien anonymisoinnilla sekä epäsuorien tunnisteidien poistolla tai karkeistamisella huolehditaan yksityisyyden suojan toteutumisesta. Erityisesti tutkimusjulkaisussa käytettävien suorien lainauksien käyttöä tulee arvioida yksityisyyden suojan näkökulmasta. (L 523/1999; Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä.)

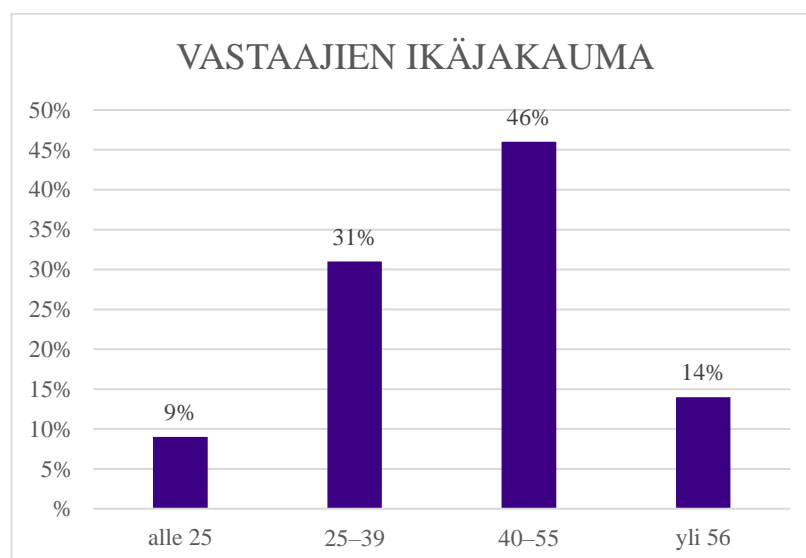
Yksityisyyden ja tietosuojan toteutumisen varmistamiseksi aineiston säilytyksessä noudatettiin erityistä huolellisuutta. Tietokoneella oleva aineisto säilytettiin salasanan takana

ja paperiversiot lukkojen takana Aspa-Säätiön tiloissa. Haastatteluja litteroitaessa tunnistetiedot poistettiin ja haastateltavista käytettiin numeroita kuvaamaan kunkin haastateltavan vastauksia. Mahdollisia epäsuoria tunnisteita sisältäviä kommentteja käytettiin tulosten esittelyssä harkiten. Näitä olivat esimerkiksi jonkun yksittäisen asiakkaan tai asumisyksikön tunnistamiseen viittaava vastaus, josta voisi päätellä vastauksen antajan. Opinäytetyössä pyrittiin myös kunnioittavaan kirjoitustapaan sekä mahdollisten kriittisten tulosten huolelliseen perusteluun.

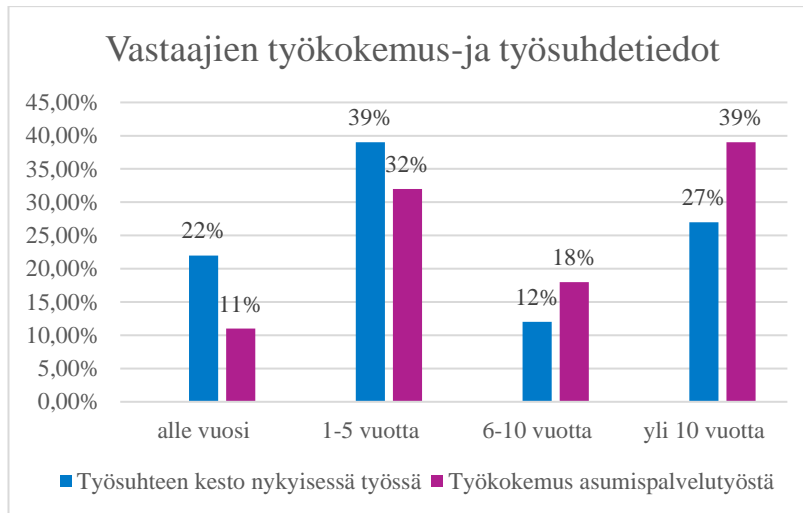
8 OIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN ASUMISPALVELUISSA

8.1 Kyselyn taustatiedot

Kyselyyn vastanneista lähes puolet (46%) oli 40–55-vuotiaita (Kuvio 2). Vastaajista 39%:lla oli yli 10 vuoden työkokemus asumispalvelutyöstä ja 32%:lla puolestaan 1-5 vuoden työkokemus. Vastaajista 39% oli myös ollut nykyisessä työsuhteessa 1–5 vuotta ja 27% yli 10 vuotta. (Kuvio 3). Asumispalveluiden työntekijöitä oli vastaajista 91 (87%) ja esimiehiä 14 (13%). (Liite 7, kysymykset 1-4.)

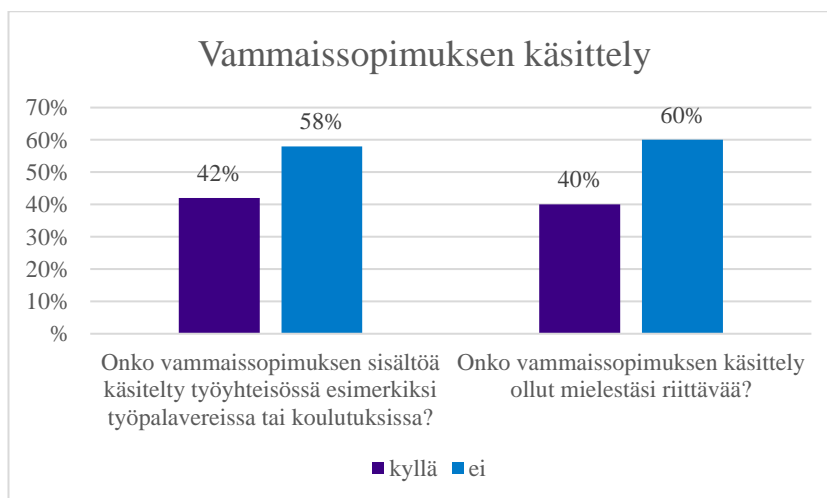

Kuvio 2. Vastaajien ikäjakauma.

Kuvio 3. Vastaajien työkokemus- ja työsuhdetiedot.

Vastaajista 57% arvioi tuntevansa YK:n vammaissopimuksen hyvin tai melko hyvin ja 34% puolestaan melko huonosti tai huonosti. Kuitenkin yli puolet vastaajista totesi, ettei sopimuksen sisältöä ole käsitelty työyhteisössä. Lisäksi 60% vastaajista oli sitä mieltä, ettei sopimuksen käsittely ole ollut riittävää (Kuvio 4; Liite 7, kysymykset 5-7.)

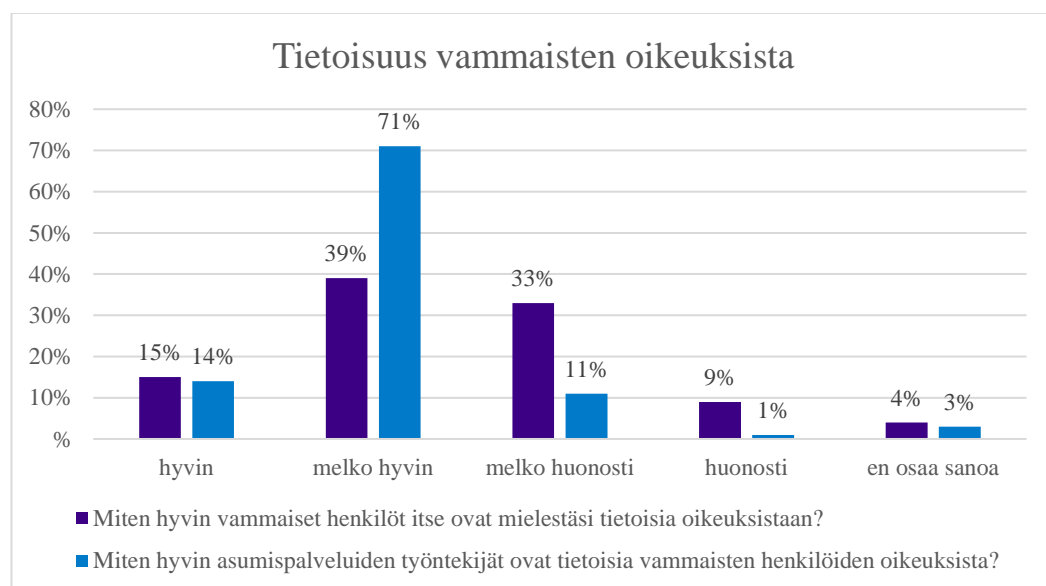
Kuvio 4. Vammaissopimuksen käsittely.

Yli puolella vastaajista oli vähintään viiden vuoden työkokemus asumispalvelutyöstä (Kuvio 3). Pitkällä työkokemuksella on todennäköisesti ollut vaikutusta kyselyyn vastaamisessa, sillä kokemuksen myötä työntekijöillä on myös ollut enemmän näkemyksiä asukkaiden oikeuksien toteutumiseen. Vastausten perusteella YK:n vammaissopimuksen käsittelyn ei myöskään koettu olleen riittävää. Vammaissopimuksen käyttöä asumispal-

velutyötä ohjaavana välineenä tulisikin tulosten perusteella käsitellä työyhteisöissä enemmän sekä pohtia sopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumista asumispalvelutyön arjessa.

8.2 Tietoisuus oikeuksista

Kyselyn mukaan selvä enemmistö asumispalveluiden työntekijöistä oli hyvin tai melko hyvin tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista. Ristiriitaiseksi työntekijöiden tuloksen tekee kuitenkin se, että vastaajista vain 57% arvioi tuntevansa YK:n vammaissopimuksen hyvin tai melko hyvin ja 34% puolestaan melko huonosti tai huonosti. Tietoisuus vammaisten oikeuksista ei siis kuitenkaan ole työntekijöillä niin laajaa, kuin mitä vammaissopimuksessa on kuvattu. Vastaajista 54% oli sitä mieltä, että vammaiset henkilöt itse ovat hyvin tai melko hyvin tietoisia oikeuksistaan. Vastaavasti 42% vastaajista taas oli sitä mieltä, että vammaiset henkilöt tietävät oikeutensa melko huonosti tai huonosti. (Kuvio 5; Liite 7, kysymykset 12–13.) VANE:n kyselyssä oli myös tiedusteltu eri toimijoiden tietoisuutta vammaisten oikeuksista ja 577 vastaajasta 408 koki eri toimijoiden tietoisuuden huonoksi tai melko huonoksi. Eri toimijoiden tietoisuus vammaisten oikeuksista toteutuikin kyselyn perusteella toiseksi huonoiten. (Hoffren 2017, 23). Lähtökohtaisesti vammaisten asumispalveluissa työskentelevien tulisi kuitenkin olla tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Kuvio 5. Tietoisuus vammaisten oikeuksista.

YK:n vammaissopimukseen ja vammaisten oikeuksiin liittyen työntekijät toivoivat kyselyn vastausten perusteella eniten tietoa *sopimuksen vaikutuksista* ja ylipäätään *sopimuksen sisällöstä*. Vastauksissa mainittiin erikseen myös joitakin artikloja ja sopimuksen teemoja, joista toivottiin enemmän tietoa. Näitä olivat muun muassa vammaisten henkilöiden osallisuus yhteiskunnassa ja oikeus valita asuinpaikkansa artiklan 19 mukaisesti. Vaikutusten osalta tietoa toivottiin sopimuksen aiheuttamista muutoksista aiempiin käytäntöihin sekä sopimuksen velvoitteiden näkymisestä asukkaiden arjessa. Tietoa kaivattiin myös *itsemääräämisoikeudesta* ja erityisesti siihen puuttumisesta tilanteissa, joissa asukkaiden itsemääräämisoikeus ja työntekijöiden huolenpitovelvollisuus olivat ristiriidassa keskenään. Vastauksissa haluttiin myös saada *tietoa oikeuksien tuomista vastuista ja velvollisuuksista* sekä työntekijöille että asukkaille. (Liite 7, kysymys 8.)

Itsemääräämisoikeudesta sekä siitä, missä vaiheessa tulee omaisen/hoitajan mennä itsemääräämisen ns yli. (Kyselyn avoin vastaus)

Ehkä enemmän voisi aukaista miten se näkyy asukkaan arjessa ja miten me työntekijät voimme siihen vaikuttaa. (Kyselyn avoin vastaus)

Kysymykseen sopimuksen voimaantulon vaikutuksista omaan työhön oli lähes puolet vastaajista todennut, *ettei sopimus ollut vaikuttanut omaan työhön* millään tavalla tai *vastaajat eivät olleet huomanneet mitään vaikutuksia arjessa*. Itsemääräämisoikeuteen liittyvät asiat tuotiin kuitenkin vastauksissa esiin, sillä sopimuksen voimaantulon myötä vammaisten henkilöiden *itsemääräämisoikeuteen* oli vastaajien mielestä alettu kiinnittää enemmän huomiota ja siitä oli myös keskusteltu enemmän työyhteisössä. Sopimuksen voimaantulo oli vastaajien mukaan tuonut myös *lisää keskustelua* ja pohdintaa ylipäätään vammaisten oikeuksista sekä työyhteisöissä että julkisuudessa. (Liite 7, kysymys 9.)

Työntekijöiden selvän enemmistön (81%) mukaan vammaisuudesta ja vammaisten oikeuksista on hyvin tai melko hyvin tietoa saatavilla (Liite 7, kysymys 14). VANE:n kyselyssä tiedusteltiin myös vastaajien mielipiteitä siihen, onko vammaisuudesta hyvin saatavilla tietoa yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Siinä hieman yli puolet vastaajista (287/577) oli sitä mieltä, että tietoa on saatavilla melko huonosti tai huonosti. Vastaavasti kuitenkin 143 vastaajan (143/577) mielestä tietoa oli melko hyvin saatavilla. VANE:n kyselyyn vastanneista 301 oli vammaisia henkilöitä, joista puolestaan lähes puolet (148) oli sitä mieltä, että tietoa on saatavilla melko huonosti tai huonosti. (Hoffren 2017, 24–

25.) Asumispalveluiden työntekijät kokevat varmasti jo oman työnsä puolesta tietoa olevan hyvin saatavilla ja osaavat myös tarvittaessa etsiä sitä oikeista lähteistä. Tiedon saatavuudesta huolimatta kuitenkin vain hieman yli puolet (57%) kyselyn vastaajista oli arvioinut tuntevansa YK:n vammaissopimuksen hyvin tai melko hyvin (Liite 7, kysymys 5).

Vammaisten oikeuksia koskevan tiedon lisäämiseksi tuotiin kyselyssä eniten esille *keskustelun lisääminen* sekä *tiedon jakaminen laajasti eri kanavissa*, kuten tv:ssä, tapahtumissa ja sosiaalisessa mediassa. Tietoisuuden lisäämiseksi vammaisten oikeuksien tulisi vastaajien mielestä *näkyä enemmän julkisuudessa*. Näkyvyyden edistämiseksi vastaajat toivat esiin vammaisjärjestöjen ja muiden vammaisalan toimijoiden merkityksen oikeuksien esiin tuomisessa. Saatavilla olevan tiedon tulisi lisäksi olla vammaisille henkilöille ymmärrettävässä muodossa ja vastaajat korostivatkin *selkokielisen materiaalin lisäämistä*. Tietoisuutta oikeuksista lisäisi vastaajien mukaan myös *koulutus* aiheesta sekä vammaisten parissa työskenteleville että vammaisille henkilöille ja heidän omaisilleen. (Liite 7, kysymykset 8 ja 9.)

Dokumentit, tv-ohjelmat ja radio tavoittaa parhaiten ns. tavallisia ihmisiä. (Kyselyn avoin vastaus)

Ylläpitämällä keskustelua yhteiskunnallisesti eri kanavia hyödyntäen. (Kyselyn avoin vastaus)

Henkilökunnan tietoa ja taitoa voidaan parhaiten lisätä koulutuksella. (Kyselyn avoin vastaus)

Vastaavia tuloksia saatiin myös VANE:n kyselyssä, jossa vastaajien mielestä tietoisuutta lisääviä keinoja olivat näkyvyys mediassa, koulutukset sekä tilaisuudet, joissa vammaiset henkilöt voivat kohdata päättäjiä. Lisäksi VANE:n kyselyssä korostui vammaisjärjestöjen sekä kuntien vammaisneuvostojen rooli tiedon lisäämisessä. (Hoffren 2017, 25.)

8.3 Keskeisimmät asukkaiden oikeudet asumispalvelutyön näkökulmasta

Ryhmähaastatteluiden aluksi haastateltavilta tiedusteltiin heidän mielestään keskeisimpiä asukkaiden oikeuksia asumispalvelutyön näkökulmasta (Liite 1, teema 1). Haastatteluiden perusteella keskeisimpiä asukkaiden oikeuksia olivat *itsemääräämisoikeus* sekä *oikeus omaan kotiin ja omannäköiseen elämään*. *Itsemääräämisoikeus* korostui kaikissa haastatteluissa ja siihen sisältyi haastateltavien mukaan asukkaiden *oikeus päättää omista asioistaan ja elämästään* sekä saada tarvittaessa *tukea valintojen ja päätösten tekemiseen*.

Se itsemääräämisoikeus ekana aina tulee mieleen... ihan niinku kokonaisuudessa vammaistyön asemassa se on tärkeä oikeus. (Ryhmähaastattelu 2)

Asumispalvelutyön lähtökohtana on asukkaan *oma koti*, joka korostui myös haastatteluaineistossa eri tavoin. Asumispalvelutyön näkökulmasta nähtiin keskeisenä nimenomaan se, että asukkaat saivat asua omissa kodeissaan. Tähän sisältyi *kodin yksityisyyden kunnioittaminen* sekä *oikeus turvalliseen asuinympäristöön*. (Liite 1, teema 1.)

Kyllä nää on kuitenkin loppujen lopuks aika yksinkertasi asioita, mitkä tuo heille sitä hyvää elämää. Monelle jo itsessään se on iso juttu, että on oma asunto. (Ryhmähaastattelu 3)

Heillä on oikeus päättää niinku omista asioistaan ja sitä kotii, mikä on niinku heidän koti, niin sitä pitää kunnioittaa. (Ryhmähaastattelu 1)

Omaan kotiin liittyi vahvasti myös *oikeus omannäköiseen elämään* sekä oikeus saada tarvittaessa tukea sen toteuttamiseen. Omannäköisen elämän toteutumista katsottiin edistävän, jos työntekijä tunsu asukkaan suhteellisen hyvin, jolloin hän myös osasi huomioida paremmin *asukkaan yksilölliset tarpeet ja toiveet*. Näitä yksilöllisiä tarpeita olivat muun muassa avun saanti itselle ymmärrettävällä tavalla, kuten viittoma- tai selkokielellä. Yhdessä haastattelussa todettiin myös, etteivät asukkaat ole välttämättä tietoisia kaikista oikeuksistaan, jolloin työntekijöiden tulisikin tuoda oikeuksia enemmän esille arjessa. (Liite 1, teema 1.)

Oikeuksien toteuttaminen näkyi haastateltavien mukaan käytännön työssä *valinnanvapautena*, joka koski monesti arjen pieniä valintoja ja päätöksiä, kuten vaatteiden, herää-

misajankohdan, ruokien ja harrastusten valintaa. Oikeuksien toteutumisen koettiin näkyvän juuri arjen pienissä asioissa. Valinnanvapautteen katsottiin kuuluvan myös tarvittaessa tuki valintojen ja päätösten tekemiseen. Tärkeänä nähtiin myös, etteivät työntekijät liiaksi ohjaa tai painosta asukkaita tiettyihin valintoihin. (Liite 1, teema 1.)

Ihan tämmösiä klassisii: ei tarvi nousta aamulla seitsemältä, jos nukuttaa, niin sit nukkuu. Saa ruokaila silloin, kun haluaa. Vaikka yöllä, jos haluaa. (Ryhmähaastattelu 1)

Asukkaiden oikeudet näkyivät arjessa myös *itsemääräämisoikeuden kunnioittamisena*, johon sisältyi *asukkaiden toiveiden kunnioittaminen* ja niiden mukaan toimiminen. Tämä ilmeni haastateltavien mukaan muun muassa asukkaiden kanssa yhdessä sovittuina käytäntöinä, kuten kauppa- ja siivouspäivinä sekä asukkaiden toiveiden mukaan toimimisena avustustilanteissa. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen toteutui myös asukkaan *osalisuutena itseään koskevissa päätöksentekoprosesseissa*. Yhdessä haastattelussa tuotiin kuitenkin esiin se, miten helppoa työntekijän oli välillä tehdä päätöksiä asukkaan puolesta. Vamman vuoksi asukkaiden mielipiteiden ja tahdon selvittäminen voi olla hyvinkin aikaa vievää ja työlästä, eikä asumispalvelutyön arjessa tähän aina ollut työntekijöiden mukaan riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia. Tällöin korostuikin työntekijöiden vastuu kunnioittaa asukkaiden itsemääräämisoikeutta ja huolehtia sen toteutumisesta. (Liite 1, teema 1.)

Kuinka helppo se on joskus tehdä niitä päätöksiä vahingossa ilman asukkaita, koska se on nopeempaa ja se on tehokkaampaa ja sit on vähän se, et huomaako ne nyt edes, jos me ollaan oikeesti tehty joku tällanen päätös heidän puolestaan. Mä luulen, että siihen lankee ihan jokainen työntekijä joskus jossain määrin. (Ryhmähaastattelu 4)

Itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden toteutumiseen liittyen ryhmähaastatteluissa tuotiin esiin oikeuksien lisäksi myös kaikkia yksilöitä koskevat velvollisuudet sekä yhteiskunnan säännöt. Esimerkkinä tästä mainittiin muun muassa, ettei asukas voi halutesaan polttaa tupakkaa asuntonsa sisätiloissa, jos se on kyseisessä vuokra-asunnossa kielletty. Työntekijöiden mukaan oikeuksien lisäksi asukkaille olisikin tärkeä tuoda esiin myös *vastuita ja velvollisuuksia*. (Liite 1, teema 1.)

Oikeuksien toteuttaminen näkyi myös asumisyksikön omina käytäntöinä, joiden tarkoituksena nähtiin asukkaiden oikeuksien toteuttamisen lisäksi asumisyksikön toiminnan tukeminen tiettyjen pelisääntöjen ja toimintatapojen avulla. Ryhmämuotoisessa asumisessa vammaisten asukkaiden elämä järjestetään monesti henkilökunta- ja organisaatiolähtöisesti, jonka tavoitteena on saada henkilökunnan työ sujuvaksi ja hallittavaksi. Monesti henkilökunnan työvuorot säätelevät asukkaiden elämää ja päivärytmiä, jolloin ajankäyttöä hallinnoidaan henkilökunnan kalenterin mukaan ja asukkaiden päivittäiset toiminnot ovat aikataulutettuja. Kuitenkin henkilökunnan asennoituminen asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden tukemiseen on ensiarvoisen tärkeää laitospäivä ja organisaatiojohtoisen työskentelykulttuurin välttämiseksi. (Seppälä 2010, 192–193.) Ryhmähaastatteluiden perusteella asumispalveluiden työntekijät pyrkivätkin tukemaan asukkaiden oikeuksien toteutumista ja olivat valmiita poikkeamaan sovitusta käytännöistä sekä joustamaan aikatauluista. Näin toimimalla työntekijät pyrkivät nimenomaan tukemaan asukkaiden edun toteutumista.

8.4 Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutuminen

Kyselyn vastaajista 44%:n mielestä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat yhteiskunnassa melko hyvin. Melko huonosti yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat puolestaan 41%:n ja huonosti 12%:n mielestä. Kukaan vastaajista ei ollut sitä mieltä, että vammaisten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo toteutuvat yhteiskunnassa hyvin (Liite 7, kysymys 10.) Tulos on yhteneväinen VANE:n tekemän kyselyn tuloksiin, jossa 577:stä vastaajasta 357 oli sitä mieltä, että vammaisten yhdenvertaisuus toteutuu melko huonosti tai huonosti. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon todettiin VANE:n kyselyssä myös toteutuvan kaikista oikeuksista kolmanneksi huonoiten. Kaikkein huonoiten VANE:n kyselyn perusteella toteutuivat oikeus saada ja tehdä työtä sekä toiseksi huonoiten eri toimijoiden tietoisuus vammaisten henkilöiden oikeuksista. (Hoffren 2017, 13, 17.)

Haastatteluissa pohdittiin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista sekä asumisyksiköissä että asukkaiden asioidessa yksikön ulkopuolella. *Asumisyksikön toiminnassa* yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ilmenivät pyrkimyksenä tarjota kaikille asukkaille *samantasoista hoitoa*. Työntekijöiden kesken vallitsi yhteinen linja siitä, että samat säännöt koskivat kaikkia asukkaita, eikä kukaan saanut erityiskohtelua. Yhdenvertaisuuden ja tasa-

arvon toteutumisessa ongelmana pidettiin kuitenkin *asukkaiden vamman ja toimintakyvyn vaikutusta*, sillä jotkin asukkaat osasivat hakea ja myös vaatia työntekijöiltä enemmän tukea ja huomiota kuin toiset. Työntekijöiden velvollisuudeksi katsottiinkin, että he ovat päivittäin kontaktissa kaikkiin asukkaisiin ja jokaiselle asukkaalle myös tarjottaisiin mahdollisuus työntekijän tukeen. Tämä puolestaan edellytti työntekijöiltä valveutuneisuutta ja aktiivisuutta yhdenvertaisen kohtelun toteutumiseksi. *Asumisyksikön ulkopuolella* asukkaiden kanssa asioidessaan työntekijät pyrkivät siihen, että *yhdenvertainen ja tasa-arvoinen kohtelu jatkuu myös oman kodin ulkopuolella*. Tärkeänä nähtiin myös, että asukkaat saivat *palvelua itselleen ymmärrettävällä tavalla*, kuten selko- tai viittomakielellä. (Liite 1, teema 2.)

Huomaa, että tietyt asukkaat osaavat enempi hakea ohjaajilta sitä tukea ja apua ja huomiota, ku sitten taas on niitä, jotka ei välttämättä niin osaa ja sitten ehkä siinä niinkun ei aina ohjaajatkaan muista sitten, vaikka pyrkimys on just kohdata tasapuolisesti kaikkia yhtä paljon tai edes lähestulkoon yhtä paljon. Mut sit se, että tietyt asukkaat vaan ehkä enempi niinku kykenevät hakemaan ja sitten he ehkä myös sitten saa välillä enempi, kun toiset. (Ryhmähaastattelu 3)

Jokainen asiakas on oikeutettu ihan samanlaiseen hoitoon. Ketään ei jätetä silleen mitenkään vähemmälle. (Ryhmähaastattelu 2)

Kyl mä ainakin pyrin huolehtimaan siitä, et mun asiakas tulee kohdelluks oikeudenmukaisesti ja arvokkaasti niinku ja yhtenä toimivana ihmisenä ja yhteiskunnan osana niin jossain palvelujen piirissäkin. (Ryhmähaastattelu 1)

Työntekijät näkivät tärkeäksi vammaisten henkilöiden *integroitumisen yhteiskuntaan* liikkumalla heidän kanssaan julkisilla paikoilla tavallisten ihmisten keskuudessa. Asumisyksikön pieneen lähipiiriin eriytymisen sijaan työntekijät kokivatkin tärkeäksi, että vammaiset henkilöt *tehdään näkyviksi yhteiskunnassa*. (Liite 1, teema 2)

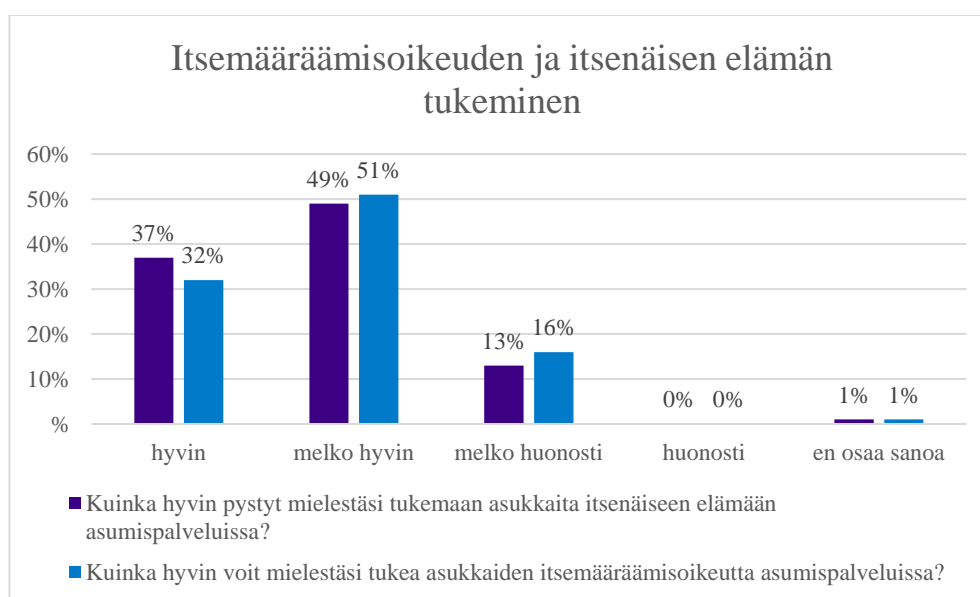
Just se integroituminen...siis viedään kaikkiin paikkoihin ja ihan tavallisiin ravintoloihin ja kahviloihin. Se olis niinku se tavote sit, et niinku olis niin hyvä se tilanne, että pystyttäis ihan tavallisia asioita tekee. (Ryhmähaastattelu 2)

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteuttaminen näkyivät haastateltavien mukaan työntekijöiden *pyrkimyksenä kohdata asukkaat tasavertaisesti*. Yhdenvertaisen kohtelun toteu-

tumisesta pyrittiin huolehtimaan myös liikkussa ja asioidessa asukkaiden kanssa asumisyksikön ulkopuolella. Laajemmassa mittakaavassa työntekijät pyrkivät yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteuttamiseen tekemällä vammaiset henkilöt näkyväksi ja sillä tavoin integroimalla heitä yhteiskuntaan. YK:n vammaissopimuksen yleisiin periaatteisiin kuuluu vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmiskunnan moninaisuutta. Lisäksi vammaissopimuksen johdannossa muistutetaan sopimuksen osapuolia tiedostamaan vammaisten henkilöiden rooli yhteisöjen monimuotoisuuden luomisessa. Sopimuspuolia muistutetaan myös siitä, että vammaisten osallisuutta edistämällä voidaan vahvistaa heidän kokemustaan yhteisöön kuulumisesta. (Suomen YK-liitto 2015, 12–13, 20.)

8.5 Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteutuminen

Kyselyn perusteella työntekijöiden suuri enemmistö koki voivansa tukea asukkaiden itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämää hyvin tai melko hyvin (Kuvio 6). Lisäksi vastaajista 85% oli sitä mieltä, että asukkaat saivat tarvitsemansa tuen päätöksenteossa joko hyvin tai melko hyvin. Melko huonosti asukkaiden päätöksentekoa pystyi tukemaan vain 11% vastaajista. Enemmistö vastaajista (85%) koki myös voivansa tukea hyvin tai melko hyvin asukkaiden oikeutta tarvittaviin palveluihin (Liite 7, kysymykset 16–19). Yleisesti ottaen työntekijät kokivat voivansa tukea itsemääräämisoikeuteen ja itsenäisen elämän toteutumiseen liittyviä asioita työssään melko hyvin.

Kuvio 6. Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän tukeminen.

Itsemääräämisoikeus nähtiin ryhmähaastatteluiden perusteella työn perustana ja vammaisten itsenäisen elämän katsottiin puolestaan mahdollistuvan oman kodin kautta. Kahdessa haastattelussa mainittiin suoraan itsemääräämisoikeuden toteutuvan lähtökohtaisesti hyvin, mutta jokaisessa haastattelussa tuotiin kuitenkin esiin itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyviä lukuisia *haasteita*, jotka yleisesti ottaen koskivat *asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja työntekijöiden huolenpitovelvollisuuden välistä ristiriitaa*. Työntekijät pohtivat haastatteluissa itsemääräämisoikeuden rajoja ja tilanteita, joissa heillä olisi oikeus puuttua asukkaiden itsemääräämisoikeuteen. Erityisesti terveyteen liittyvissä kysymyksissä työntekijät kokivat itsemääräämisoikeuteen puuttumisen välttämättömäksi, esimerkiksi asukkaan kieltäytyessä terveytensä edistämisen kannalta välttämättömästä hoidosta. Lisäksi asukkaan hyvinvoinnille haitallisten ratkaisujen salliminen nähtiin työntekijöiden ammattietiikan vastaisena toimintana, jolloin ongelmalliseksi muodostuivat tilanteet, joissa asukkaan toiminta oli ristiriidassa työntekijän ammattieettisten velvollisuuksien kanssa. Itsemääräämisoikeuden ja huolenpitovelvollisuuden välisen ristiriidan todettiin haastatteluissa aiheuttavan eniten pohdintoja työntekijöiden kesken. (Liite 1, teema 2.)

Kyl me käydään usein keskustelua siitä, et niinku mitä tehdään, et asiakas halua tehdä näin mut kun me ei voida vaan toimii niin. (Ryhmähaastattelu 1)

Itsemääräämisoikeuden toteutumisessa tuotiin haastatteluissa esiin myös *oikeuksien sekä vastuiden ja velvollisuuksien välinen ristiriita*. Haastateltavien mukaan asukkaat monesti ymmärsivät itsemääräämisoikeuden merkityksen, mutta eivät välttämättä oikeuksien mukanaan tuomia velvollisuuksia ja vastuuta. Tämäkin oli herättänyt työntekijöiden kesken keskustelua heidän omasta roolistaan. Yhdessä haastattelussa tuotiin esiin, että velvollisuuksista pyrittiin muistuttamaan asukkaita. Myös muutamissa kyselyn avoimissa vastauksissa tuotiin esiin työntekijän rooli itsenäiseen elämään kuuluvien vastuiden ja velvollisuuksien selvittämisessä. Työntekijöiden tulisikin oikeuksien lisäksi tuoda enemmän esiin myös asukkaiden velvollisuuksia. (Liite 1, teema 2.)

Auttaa asiakasta tiedostamaan ja ymmärtämään mitä asioita itsenäiseen elämään kuuluu kertomalla oikeuksista, vastuista ja velvollisuuksista. (Kyselyn avoin vastaus)

Mut sitten heitä aina muistutellaan sitten myös niistä velvollisuuksista, että jos ei kämppiä pidetä kunnossa, niin sittenhän se on niinku vuokranantaja puuttuu siihen tai jos hölmöillään ja ei noudateta sääntöjä, et ihan yhtä lailla täällä on taloyhtiön säännöt, kun missä tahansa muuallakin, että se on semmosta jokapäivästä keskustelua aika pitkälti. (Ryhmähaastattelu 3)

Haastattelujen perusteella työntekijät osallistuivat itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteuttamiseen toimimalla *asiakkaiden yksilöllisten toiveiden ja tarpeiden* mukaisesti. Esimerkkinä tästä mainittiin yhdessä haastattelussa asukas, joka asui itsenäisesti omassa asunnossaan, eikä kokenut tarvitsevansa apua missään. Silti työntekijät kuitenkin huolehtivat, että asukas sai ruokaa ja lääkkeet sekä tarvittaessa terveydenhuollon palveluita, mutta muuten hän sai elää asunnossaan itsenäisesti omannäköistä elämäänsä. (Liite 1, teema 2.)

Itsenäistä elämää toteutettiin haastatteluiden perusteella *kuntouttavalla työotteella*, sillä työntekijät pyrkivät kannustamaan asukkaita tekemään kykyjensä mukaan mahdollisimman paljon itse ja välttämään puolesta tekemistä. Lisäksi työntekijät pyrkivät *keskustelemaan* asukkaiden kanssa jokapäiväiseen elämään kuuluvista asioista ja valinnoista. *Työntekijän läsnäolo* ja asukkaiden kuuleminen koettiin tärkeiksi itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta, sillä erityisesti vaikeasti vammaisten asiakkaiden kohdalla heidän mielipiteidensä ja valintojensa selvittäminen saattoi viedä paljonkin aikaa. (Liite 1, teema 2.)

Antaa aikaa ja kuuntelee oikeesti niitä asiakkaita. Et just ton itsemääräämisoikeuden toteutuminen ja just niitten päätösten ja mielipiteiden niinku kalastelu on välillä aika niinku aikaa vievää todella. (Ryhmähaastattelu 2)

Työntekijät pohtivat haastatteluissa erityisesti itsemääräämisoikeuden ja työntekijöiden huolenpitovelvollisuuden aiheuttamaa ristiriitaa sekä omia ammattieettisiä velvollisuuksiaan itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa. Lisäksi työntekijät kokivat tärkeäksi itsemääräämisoikeuden mukanaan tuomien vastuiden ja velvollisuuksien selvittämisen asukkaille. Itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeutta toteutettiin asumispalvelutyön arjessa huomioimalla asukkaiden yksilölliset toiveet ja tarpeet, jonka lisäksi työntekijät toimivat kuntouttavan työotteen mukaisesti kannustamalla ja tukemalla asukkaita mahdollisimman itsenäiseen suoriutumiseen arjessa.

8.6 Työntekijän rooli

Työntekijöiden rooli ja tehtävät asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa näyttäytyivät kyselyn vastausten perusteella laajana ja monipuolisena kokonaisuutena (Liite 7, kysymys 20). Kyseistä aihetta koskeva avoin kysymys oli myös kyselyn vastatuin, sillä vastaajista lähes 63% oli vastannut tähän kysymykseen. Työntekijöiden tehtävinä korostuivat vastaajien mukaan *asukkaiden ja erityisesti heidän toiveidensa kuuntelu ja toteuttaminen*. Vastauksissa painottuivat myös asukkaiden *valinnanvapauden mahdollistaminen* sekä *vaihtoehtojen antaminen* itsenäisten valintojen tekemisen tueksi. Tämä näkyi vastaajien mukaan erityisesti arjen pienissä valintatilanteissa, kuten vaatteiden ja ruokien valinnassa. Vastauksissa tuotiin esiin myös *asukkaiden päätösvalan ja osallisuuden tukeminen sekä osallistaminen* omaa elämää koskeviin asioihin. Muita esiin tulleita työntekijän tehtäviä olivat *yksilöllisyyden ja yksilöllisten tarpeiden huomiointi, asukkaiden mielipiteiden ilmaisun tukeminen* sekä *ylipäättään mielipiteiden selvittäminen*. (Liite 7, kysymys 20.)

Mahdollistaa erilaisia vaihtoehtoja mm, ruokailussa ja vaatteiden valinnassa. (Kyselyn avoin vastaus)

Ohjaaja tukee tarvittaessa päätöksenteossa, mutta ei päättää puolesta. (Kyselyn avoin vastaus)

Aktiivinen osallistaminen asukkaan omaan elämään liittyviin asioihin. (Kyselyn avoin vastaus)

Vastauksissa tuotiin myös esiin *työntekijöiden moninaiset työtavat* asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa. Työntekijä nähtiin rinnalla kulkijana, jonka tehtäviin kuului tukea, ohjata, avustaa, kannustaa, rohkaista sekä mahdollistaa asukkaille itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutumisen. (Liite 7, kysymys 20.)

Ohjaajan tehtävänä on tukea, auttaa ja ohjata asukkaita heidän oman elämänsä toteuttamiseen. (Kyselyn avoin vastaus)

VANE:n kyselyssä vastaajat näkivät toiseksi tärkeimpänä edistettävänä asiana elämisen itsenäisesti ja osallisuuden yhteisöissä vammaissopimuksen 19. artiklan mukaisesti. Myös tämän kyselyn vastauksissa painottuivat vammaisten henkilöiden mielipiteiden

kuuleminen sekä tuettu päätöksenteko. Lisäksi osallisuuden koettiin vastaajien mukaan vahvistuvan parhaiten, kun vammaiset henkilöt saavat tarvitsemansa avun ja tuen sekä mahdollisuuden tulla kuulluksi. (Hoffren 2017, 4.)

Itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen katsottiin kuuluvan myös asukkaiden *omannäköisen elämän tukeminen*. Tähän sisältyi myös *virheiden salliminen* sekä sen hyväksyminen, että välillä itsemääräämisoikeus voi johtaa asukkaan kannalta haitallisiin päätöksiin. Työntekijät toivat kuitenkin esiin huolenpitovelvollisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisen turvallisuuden rajoissa. (Liite 7, kysymys 20.) Kehitysvammaisen ihmisen rooli pyritäänkin näkemään autonomisena toimijana, jossa ajatuksena on, että henkilö tekee itsenäisesti valintoja ja päätöksiä. Itsemääräämisoikeuden nähdään toteutuvan jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten, erityisesti lähityöntekijöiden, kanssa. Lähityöntekijän velvollisuudeksi nähdään kehitysvammaisen henkilön autonomian tukeminen neuvonnan, ohjaamisen ja tiedon tarjonnan avulla. Työntekijä ei kuitenkaan päätä vammaisen henkilön puolesta tämän parasta, vaan toimii enemmän neuvonantajan, asiantuntijan tai valmentajan roolissa. Työntekijän tulisikin toimia tämän roolin mukaisesti huolimatta niistä ristiriitaisuuksista, jotka liittyvät esimerkiksi asiakkaan itsemääräämisoikeuteen ja turvallisuuteen. (Vesala 2010, 126–127.)

Antamalla asiakkaan elää omaa elämäänsä omalla tavallaan, myös sallimalla virheet ja mokailun. (Kyselyn avoin vastaus)

Tarjotaan heille niitä mahdollisuuksia ja tuetaan siinä elämänhallinnassa, mutta sitten itse he tekevät loppupeleissä sen valinnan tai mitä me voidaan joskus ajatella, et virheen. Et sun ois kannattanu nyt toimii toisin tässä kohdassa, mutta tota annetaan heidän elää sitä omaa elämää. (Ryhmähaastattelu 4)

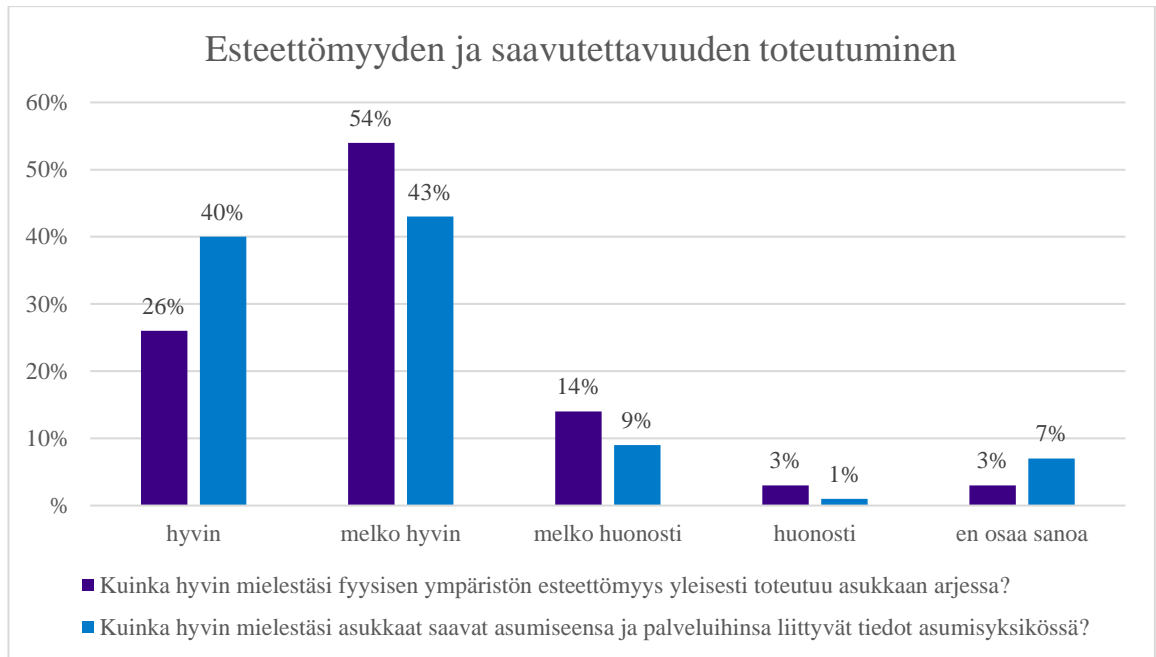
Vammaisten ihmisten oikeuksien edistäminen voi vaatia paljon pohdintaa ja keskustelua, sillä aina täytyy kuitenkin ottaa huomioon turvallisuus. Vammaisen henkilön sekä hänen omaistensa ja työntekijöiden näkemykset eri tilanteista voivat vaihdella hyvin paljon, mikä edellyttää keskustelua eri osapuolten näkemysten ymmärtämiseksi. Ristiriitatilanteissa on hyvä muistaa, että vammaisillakin henkilöillä on oikeus tehdä myös vääränä pidettyjä valintoja. Tuetulla päätöksenteolla tarkoitetaan nimenomaan tukea valintojen ja päätösten tekemisessä puolesta päättämisen sijaan. Tukea voi vaatia myös vastuun ottaminen omien päätösten seurauksista. (Kolkka, Salminen & Varis 2016, 184, 195.)

Työntekijän tehtäväkuva näyttäytyi kyselyn vastausten perusteella hyvin laajana kokonaisuutena. Vastauksissa painottuivat kuitenkin työntekijän rooli asukkaiden kuuntelija ja valinnanvapauden mahdollistajana. Muita työntekijän tehtäviä olivat asukkaiden osallisuuden ja päätösvallan tukeminen sekä osallistaminen omaa elämää koskevissa asioissa. Myös yksilöllisyyden huomiointi sekä asukkaiden mielipiteiden selvittäminen ja mielipiteiden ilmaisun tukeminen tuotiin vastauksissa esiin. Asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän tukeminen edellyttääkin työntekijöiltä erityisesti näiden tehtävien huomioimista.

8.7 Esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutuminen

Vammaisuuden ilmiönä katsotaan syntyvän niistä esteistä, joita henkilö kohtaa vuorovai-
kutuksessa ympäristönsä kanssa. Esimerkkinä tästä on rakennettu ympäristö, joka on perinteisesti suunniteltu niin sanottujen normaalien ihmisten tarpeita ajatellen. Vammaisten henkilöiden kohdalla rakennettu ympäristö voi puolestaan olla täynnä esteitä, jotka vaikeuttavat tai tekevät mahdottomaksi monia jokapäiväisiä arjen toimia. Esteettömien asuntojen puute on johtanut siihen, että monet vammaiset ovat pakotettuja asumaan erikseen heille suunnatuissa asumisyksiköissä, kun normaalista asutokannasta ei löydy heille tarpeeksi esteettömiä asumisvaihtoehtoja. Vammaisten ihmisten yhdenvertainen oikeus asuinpaikkansa ja asumismuotonsa valitsemiseen sekä yhteiskunnassa toimimiseen ei tuolloin toteudu. Tämän oikeuden varmistaminen vaatii muutoksia sekä fyysisessä että sosiaalisessa ympäristössä. Pelkkä asumisen esteetön suunnittelu ei riitä, vaan myös muiden ihmisten ja palveluiden tarjoajien tulisi tiedostaa velvollisuutensa ja huomioida toiminnassaan myös vammaisten oikeudet. Jos ympäristöä ei rakenneta tai muuteta esteettömäksi, kielletään käytännössä samalla vammaisten oikeus elää yhteiskunnassa. (Vehmas 2005, 127.)

Kyselyn vastaajista 80% oli sitä mieltä, että fyysisen ympäristön esteettömyys toteutuu asukkaiden arjessa hyvin tai melko hyvin. Melko huonosti tai huonosti tämän koki puolestaan toteutuvan 16% vastaajista. Suuri enemmistö vastaajista (83%) koki myös asukkaiden saavan asumiseen ja palveluihin liittyvät tiedot joko hyvin tai melko hyvin. (Kuvio 7; Liite 7, kysymykset 22–23.)

Kuvio 7. Esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutuminen.

Haastattelujen perusteella työntekijät kokivat esteettömyyden toteutuvan hyvin asumisyksiköissä, sillä tilat oli usein jo lähtökohtaisesti rakennettu esteettömiksi. Esteettömyyden toteutumiseen vaikutti kuitenkin *asukkaiden vamman ja toimintakyvyn taso*, sillä vaikeasti vammaisten kohdalla esteettömyyden koettiin toteutuvan huonommin. *Esteettömyyden toteutumisen haasteina* tuotiin esiin myös *lähiympäristön ja asukkaiden vamman vaikutus esteettömään liikkumiseen*. (Liite 1, teema 2.)

Esteettömyyttä tukevana keinona mainittiin haastatteluissa asukkaille myönnetyt taksimatkat, joiden katsottiin mahdollistavan *esteettömän liikkumisen asumisyksikön ulkopuolella*. Saavutettavuuden tukena tuotiin puolestaan esiin *tiedon ja palveluiden saanti itselle ymmärrettävällä tavalla*, kuten selkokielellä. Saavutettavuuden toteutumisessa työntekijät kokivat erityisesti *teknologian* tukevan tiedon saavutettavuutta. Esimerkkinä tästä mainittiin puheen tuottamista ja ymmärtämistä tukeva teknologia. (Liite 1, teema 2.)

Kerrotaan meidän asukkaille niinkun jotenkin selkokielellä sitten, mitä tämä tarkoittaa... (Ryhmähaastattelu 3)

Jotka ei taas pysty tuottaa puhetta jostain syystä tai on epäselvää, niin sit pystyy käyttämään tabletteja, et ei aina tarvi olla välttämättä kuvakansioita tai fyysisesti paperi kädessä, et saa olla mukana siinä niinkun muiden kanssa nykyaikaisilla laitteilla. (Ryhmähaastattelu 4)

Työntekijät osallistuivat haastatteluiden perusteella esteettömyyden ja saavutettavuuden toteuttamiseen tarjoamalla *laadukasta palvelua* sekä *jakamalla tietoa*. Työntekijät huolehtivat siitä, että asukkaat saivat itseään koskevat ja asumisensa kannalta tärkeät tiedot. Yhdessä haastattelussa mainittiin myös asukkaiden voivan halutessaan osallistua itseään koskevien kirjausten tekemiseen. Laadukkaan palvelun toteuttamiseen työntekijät osallistuivat huolehtimalla asukkaille tarpeellisista apuvälineistä ja niiden kunnosta sekä huomioimalla asukkaiden vamman esteettömyyden toteutumisessa. Tästä esimerkkinä mainittiin yhdessä haastattelussa erilaisten aistivammojen ja -puutteiden huomioiminen asumisyksikössä. (Liite 1, teema 2.)

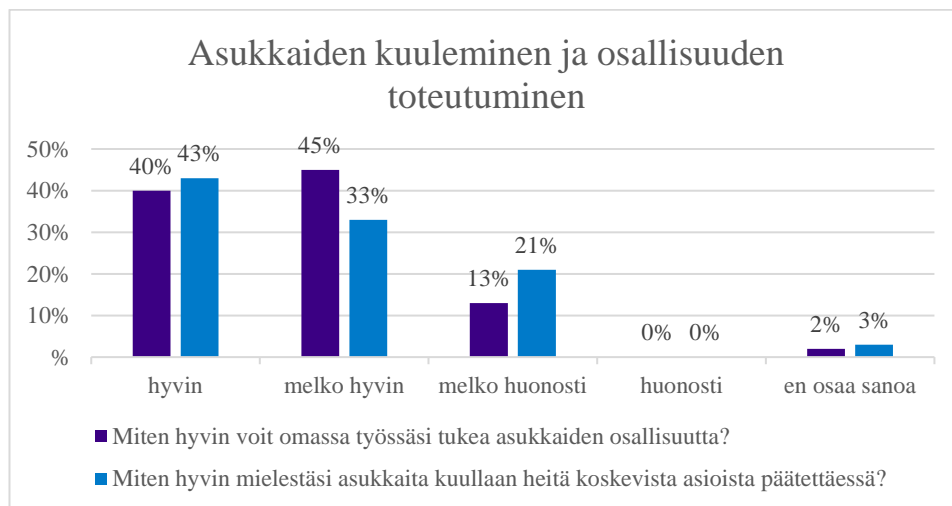
Ohjaajien tehtäviin mun mielestä kuuluu siis hoitaa ainakin tässä yksikössä niinku noi asiat. Eli et sen asiakkaan niinku apuvälineet on kunnossa ja kuitenkin, et se saa elää semmosta hyvälaatusta elämää. (Ryhmähaastattelu 2)

Tavallaan se tiedottaminen ja se, että itse pysyy myöskin siinä ajan hermolla niistä apuvälineistä tai palveluista, mitä on saatavilla, että sä tiedät, mitä on mahdollista. Että sä et voi työntekijänä tehdä kaikkea, vaan että sä osaat myöskin itse hankkia sitä tietoa ja sitä apua. (Ryhmähaastattelu 4)

Haastateltavat tukivat asumispalvelutyön arjessa esteettömyyden toteutumista huomioimalla asukkaiden vamman vaikutuksen toimintakykyyn ja liikkumiseen sekä huolehtimalla tarvittavista apuvälineistä. Saavutettavuutta puolestaan toteutettiin jakamalla asukkaille tietoa heitä itseään koskevissa asioissa. Tiedon saavutettavuudessa haastateltavat toivat esiin myös teknologian roolin sekä tiedon saannin itselle ymmärrettävällä tavalla. Myös VANE:n kyselyssä painottui vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien ja selkoikielen merkitys sekä digitaalisten palveluiden tarve tiedon saavutettavuudessa (Hoffren 2017, 30). YK:n vammaissopimuksen yleisissä velvoitteissa sopimuspuolia veloitetaankin jakamaan vammaisille henkilöille saavutettavassa muodossa tietoa muun muassa liikkumisen apuvälineistä ja uusista teknologioista sekä muista tukipalveluista. Lisäksi esteettömyyttä ja saavutettavuutta koskevassa artiklassa 9 veloitetaan sopimuspuolia toteuttamaan tarvittavat toimet uusien tieto- ja viestintäteknologioiden saavutettavuuden edistämiseksi. Henkilökohtaista liikkumista koskevassa vammaissopimuksen 20. artiklassa veloitetaan myös varmistamaan vammaisille henkilöille mahdollisimman itsenäinen liikkuminen muun muassa edistämällä laadukkaiden liikkumisen apuvälineiden ja apuvälineteknologian saavutettavuutta. (Suomen YK-liitto 2015, 22, 31, 43.)

8.8 Osallisuuden toteutuminen

Kyselyyn vastanneista 85% koki voivansa tukea asukkaiden osallisuutta joko hyvin tai melko hyvin. Enemmistö vastaajista (76%) oli myös sitä mieltä, että asukkaita kuullaan heitä koskevista asioista päätettäessä hyvin tai melko hyvin. Kuitenkin viidennes vastaajista (21%) oli vastannut asukkaiden kuulemisen toteutuvan melko huonosti. (Kuvio 8; Liite 7, kysymykset 25–26.) Myös VANE:n kyselyssä vammaisten henkilöiden osallistamisen nähtiin toteutuvan kaikkienensa melko huonosti. Keinoina osallistamisen kehittämiseksi oli kyselyssä korostettu aitoa kuulemistä ja sitä, että vammaisten henkilöiden kuulemiselle pitää varata riittävästi aikaa ja resursseja sekä halua vammaisen henkilön mielipiteen selvittämiseen. (Hoffren 2017, 15.)

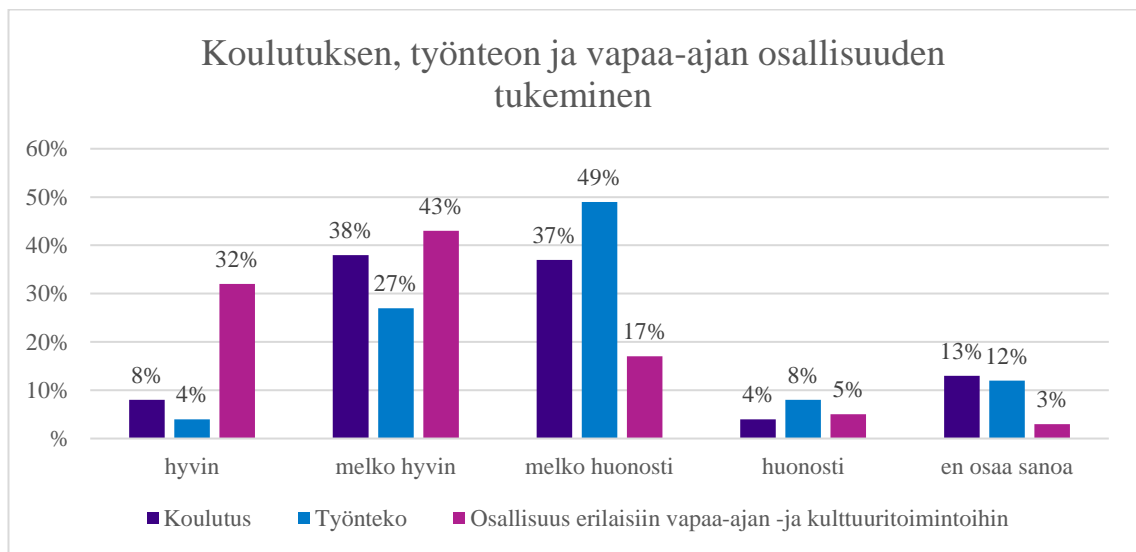

Kuvio 8. Asukkaiden kuuleminen ja osallisuuden tukeminen.

Kyselyssä tiedusteltiin myös vastaajien mahdollisuuksia tukea omassa työssään asukkaiden oikeutta koulutukseen, työntekoon sekä erilaisiin kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintoihin osallistumiseen. Kaikkein huonoiten vastaajat kokivat voivansa tukea asukkaiden oikeutta tehdä työtä (Kuvio 9). Koulutuksen suhteen 46% vastaajista koki voivansa tukea tätä oikeutta hyvin tai melko hyvin, kun taas 41% vastasi voivansa tukea asukkaiden oikeutta koulutukseen melko huonosti tai huonosti. Eniten vastaajat kokivat voivansa tukea oikeutta osallistua erilaisiin kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintoihin, sillä 75% vastasi voivansa tukea tätä oikeutta hyvin tai melko hyvin. Koulutusta ja työntekoa koskeviin kysymyksiin oli kuitenkin kaikista kyselyn kysymyksistä annettu eniten ”en osaa sanoa”-vas-

tauksia. (Liite 7, kysymykset 28-30.) Välttämättä kaikki vastaajat eivät siis kokeneet näiden oikeuksien kuuluvan asumispalvelutyöhön tai ymmärtäneet työntekijän roolia oikeuksien toteuttamisessa. Myös vammaisryhmällä voi olla vaikutusta vastauksiin, sillä vaikeavammaisten parissa työskentelevät eivät välttämättä kokeneet asiakasryhmänsä kykenevän osallistua millään tavalla koulutukseen tai työntekoon. Tämä tuotiin esiin myös muutamissa kyselyn vastauksissa.

Koulutukseen ja työhön asiakasryhmäni on niin vaikeasti vammaista, etteivät he hyötyisi niistä. (Kyselyn avoin vastaus)

Kuvio 9. Koulutuksen, työnteon ja vapaa-ajan osallisuuden tukeminen.

Koulutuksen ja työnteon tukeminen kuuluvat kuitenkin vammaissopimuksen keskeiseen sisältöön vammaisten henkilöiden osallisuutta edistävinä keinoina. Niitä täytyisi pystyä myös asumispalvelutyössä tukemaan, jos asukkaalla itsellä on niihin mielenkiintoa ja mahdollisuus osallistua. Laissa kehitysvammaisten erityishuollosta todetaankin, että erityishuollossa henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistumiseen. Lisäksi henkilön palvelu- ja hoitosuunnitelmaan tulee kirjata kohtuulliset mukautukset, joiden tarkoituksena on henkilön täysimääräisen osallisuuden ja osallistumisen turvaaminen. (L 519/1977).

Yksi esimerkki vammaisuuden ilmiön synnystä on vammaisten henkilöiden sulkeminen työmarkkinoiden ulkopuolelle. Työllistyminen on kuitenkin yksi keino lisätä vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa. Monilla työpaikoilla ei kuitenkaan ole otettu huomioon vammaisten henkilöiden tarpeita muun muassa esteettömyyttä, mikä rajoittaa

vammaisten työllistymismahdollisuuksia. Työmarkkinoilla pyritään tavoittelemaan mahdollisimman paljon voittoa, jolloin vammaisten ihmisten työllistäminen ja sitä kautta yhteiskuntaan osallistuminen nähdään toissijaisena. YK:n vammaissopimuksen mukaan jokaisella on kuitenkin yhdenvertainen oikeus tehdä töitä ja tämän oikeuden toteuttamiseen tulisikin sopimuksen allekirjoittaneita osapuolia myös velvoittaa. (Suomen YK-liitto 2015, 56; Vehmas 2005, 129–131.)

Osallisuuden toteutuminen jakautui sekä haastatteluissa että kyselyssä *osallisuuteen asumisyksikössä ja sen ulkopuolella*. Haastateltavien mukaan asumisyksiköissä järjestettiin vaihtelevissa määrin erilaista *osallisuutta tukevaa toimintaa* muun muassa säännöllisiä asukaskokouksia sekä erilaisia tapahtumia ja retkiä. Näitä toimintoja järjestämällä ja organisoimalla työntekijät osallistuivat asukkaiden osallisuuden tukemiseen. Työntekijät pyrkivät myös tarjoamaan asukkaille uusia virikkeitä sekä tukemaan sosiaalisten suhteiden luomista asukkaiden kesken. Erilaisista asukkaiden osallisuutta tukevista toiminnoista kerrottiin yhdessä haastattelussa esimerkkinä yksikössä kehitetty virkistystapahtuma, jossa vuoden eri juhlapäivinä järjestettiin kyseisen päivän mukaista toimintaa sekä käytiin läpi päivään liittyvää historiaa ja perinteitä. (Liite 1, teema 2.)

Asumisyksikön ulkopuolisen osallisuuden toteutumisen nähtiin mahdollistuvan eniten *henkilökohtaisten avustajien* kautta. Myös tukihenkilöt ja keharikaverit tukivat asukkaiden osallistumista kodin ulkopuoliseen toimintaan. Muina osallisuutta tukevinä toimina haastateltavat toivat esiin muun muassa päivätoiminnan sekä erilaiset koulutukset esimerkiksi kokemusasiantuntijuudesta kiinnostuneille. Vammaisten henkilöiden osallistumisen koettiin kuitenkin olevan hyvin eriytynyttä, sillä vammaisille on tarjolla paljon nimenomaan heille suunnattua harrastustoimintaa sen sijaan, että heitä osallistettaisiin kaikille tarkoitettuihin toimintoihin. (Liite 1, teema 2.)

Asumisyksiköissä järjestettävän toiminnan katsottiin haastateltavien mukaan luovan perustan myös kodin ulkopuoliseen toimintaan osallistumiselle. Osallisuutta tukevinä *työntekijöiden keinoina* tuotiin esiin tiivis *yhteistyö omaisten* kanssa sekä *avun ja tuen tarjoaminen* esimerkiksi mielekkään harrastustoiminnan etsimisessä. (Liite 1, teema 2.)

Voi miettiä tän asumisyksikön ulkopuolisia tapahtumia tai jotain aktiviteetteja, mihin kukakin asukas vois mahdollisesti haluta osallistua. Ihan vaikka

kaupungin ilmaistarjonnasta, että mitä siellä olis kenellekin sellasta mieluisaa. (Ryhmähaastattelu 2)

Asukkaiden osallisuutta tuettiin myös *osallistamalla heitä itseään koskeviin asioihin*, kuten palvelusuunnitelmien tekemiseen ja palavereihin. Lisäksi asukkaat pyrittiin ottamaan mukaan pieniinkin arjen asioihin ja osallistamaan heitä sitä kautta itsenäisempään ja oma-toimisempaan elämään. Toimintakyvyn mukaan työntekijät pyrkivät myös *kannustamaan* asukkaita itsenäisempään asioidensa hoitoon tai ainakin osallistumaan työntekijöiden tukemana heitä koskevien asioiden hoitoon muun muassa Kelan kanssa. Näin pyrittiin osallisuuden lisäksi tukemaan asukkaita myös kohti itsenäisempää elämää. (Liite 1, teema 2.) Myös VANE:n kyselyssä painotettiin vammaisten henkilöiden osallistamista itseään koskevaan päätöksentekoon sekä yksilötasolla esimerkiksi palveluista päätettäessä että laajemmin yhteiskunnallisen päätöksenteon tasolla (Hoffren 2017, 4).

Haastattelujen perusteella työntekijät tukivat osallisuuden toteutumista järjestämällä asumisyksiköissä erilaista virkistystoimintaa ja tapahtumia, kuten asukaskokouksia. Asumisyksikön ulkopuolella osallisuuden katsottiin toteutuvan ensi sijaisesti henkilökohtaisten avustajien avulla. Osallisuutta pyrittiin tukemaan myös osallistamalla asukkaita enemmän arjen toimintoihin ja omien asioiden hoitoon toimintakykynsä mukaan. (Liite 1, teema 2.)

9 TYÖNTEKIJÄN ROOLI ASUKKAIDEN OIKEUKSIEN EDISTÄMISESSÄ

9.1 Oikeuksien edistäminen

Oikeuksien toteutumista edistävät keinot jakautuivat haastatteluiden *perusteella oman työn kehittämiseen, verkostoyhteistyöhön, asiakkaiden tuntemiseen ja luottamuksen saattamiseen sekä asumisyksikössä vallitseviin käytäntöihin* (Liite 1, teema 3).

Oman työn kehittämiseen sisältyi haastattelujen mukaan *uuden teknologian opettelu* sekä työnantajan tarjoamat *koulutukset* ammattitaidon kehittämiseksi. Oman työn kehittämisen katsottiin kuitenkin vaativan *työntekijöiltä aktiivisuutta*, oma-aloitteisuutta sekä kehittämismyönteistä asennetta. Oikeuksien edistämisen kannalta tärkeänä nähtiin myös luottamuksellisten suhteiden rakentaminen omaisten kanssa sekä *verkostoyhteistyö* muiden asukkaiden elämään vaikuttavien tahojen kanssa. (Liite 1, teema 3.)

Opetella käyttämään niitä laitteita. Just näitä puhesyntetisaattoreita ja tämmösiä vastaavii laitteita, mitä kelläkin on apuvälineitä ja siinä on myöskin mun mielestä taas niinku työnantajakin tavallaan, että saatais sitä koulutusta ja sitä tietoo ja pysyttäis siinä kehityksessä. (Ryhmähaastattelu 4)

Oikeuksien toteutumista edistävinä keinoina tuotiin haastatteluissa esiin *myös asiakkaiden tuntemus* ja sitä kautta *luottamuksen saavuttaminen*. Työntekijät kokivat, että mitä paremmin he tunsivat asiakkaat ja heidän taustansa, sitä paremmin he myös pystyivät edistämään asiakkaiden oikeuksia. Molemminpuolinen tuttuus lisäsi puolestaan luottamuksen syntyä asiakkaiden ja työntekijöiden välille. Luottamuksen edellytyksenä nähtiin kuitenkin *henkilökunnan pysyvyys*, sillä tutun henkilökunnan koettiin voivan parhaiten edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista. Erityisesti asukkaiden itsemääräämisoikeuden koettiin vahvistuvan vasta keskinäisen luottamuksen myötä. Yhdessä haastattelussa tuotiinkin esiin asukkaiden kokemukset työntekijöiden jatkuvasta vaihtuvuudesta, minkä vuoksi he eivät välttämättä uskaltaneet luottaa työntekijöihin, ennen kuin nämä olivat olleet asumisyksikössä tarpeeksi kauan. Pysyvän henkilökunnan koettiin siten edistävän asukkaiden oikeuksien toteutumista. (Liite 1, teema 3.)

Pitäisi olla henkilökunta, joka pysyy samassa paikassa ja tekee sitä työtä oikeista lähtökohdista, niin sitten sen asiakkaan itsemääräämisoikeus toteutuu. (Ryhmähaastattelu 2)

Asumisyksikön omina oikeuksia edistävinä käytäntöinä tuotiin haastatteluissa esiin työnjako ja asumispalvelusuunnitelman käyttö *työvälineenä* sekä *töiden organisointi* yhdessä asukkaiden kanssa. Muina asumisyksikön käytäntöinä mainittiin *työntekijöiden joustaminen* sovituista käytännöistä asukkaiden muuttuvan arjen mukaan, *keskusteleva työkuultuuri*, henkilökunnan välinen *yhteistyö* sekä hyvien käytäntöjen jakaminen työyhteisön kesken. (Liite 1, teema 3.)

Asukkaiden oikeuksien edistämisen keinoina tuotiin haastatteluissa esiin oman työn kehittämisen sekä verkostotyö omaisten ja muiden asukkaiden elämään vaikuttavien tahojen kanssa. Asukkaisiin tutustuminen ja sitä kautta luottamuksen saavuttaminen nähtiin myös keinoina edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista. Edistävinä asumisyksikön käytäntöinä tuotiin esiin muun muassa erilaiset yksikön työtavat, kuten töiden organisointi sekä yhteistyö työntekijöiden kesken.

9.2 Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi tuotiin kyselyn vastauksissa eniten esiin *esteettömyyden parantaminen* sekä *vammaisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksien lisääminen*. Esteettömyyteen tulisi vastausten perusteella kiinnittää huomiota erityisesti julkisissa tiloissa. Myös mahdollisuus asuinpaikan valintaan sekä vammaisten henkilöiden *osallisuuden lisääminen* muun muassa harrastusmahdollisuuksia lisäämällä tuotiin vastauksissa esiin. Muutamissa vastauksissa mainittiin lisäksi *yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisen haasteina* kilpailutukset sekä rajalliset resurssit. (Liite 7, kysymys 11.)

Julkiset rakennukset esteettömiksi. (Kyselyn avoin vastaus)

Kaikki vammaisuus ei todella estä työntekemistä eikä kokonaisvaltaista elämistä. (Kyselyn avoin vastaus)

Sekä kyselyn että haastatteluiden vastausten perusteella vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa katsottiin edistävän vammaisten henkilöiden *näkyminen* enemmän sekä mediassa että katukuvassa ja sitä kautta ilmiön *normalisointi*. Vammaisten henkilöiden arkea tulisikin tuoda enemmän esille *jakamalla tietoa* vammaisuudesta eri kanavissa sekä eriyttämisen sijaan *integroida* vammaisia henkilöitä enemmän osaksi yhteiskuntaa muun muassa tarjoamalla yhdenvertaisia harrastusmahdollisuuksia. Tämä mahdollistaisi heille myös laajemmat ihmissuhdeverkot. Kyselyn vastauksissa integroitumisen todettiin olevan erityisen haastavaa vaikeavammaisten henkilöiden kohdalla, sillä he ovat monesti täysin riippuvaisia joko omaisten tai ohjaajien aktiivisuudesta ja resursseista. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 11.)

Vammaisia ihmisiä pitäisi edelleen nähdä enemmän arjessa, ulkona vastaantulijoina, kaupan kassajonossa. (Kyselyn avoin vastaus)

Kyselyn vastauksissa tuotiin yhdenvertaisuutta edistävänä tekijänä esiin myös vammaisten henkilöiden *asuminen tavallisessa asuntokannassa* tavallisilla asuinalueilla muiden kanssa, eikä eristyksissä omissa yhteisöissään. Yhdenvertaisuus saavutetaankin paremmin, kun ilmiöstä tulee osa normaalia elämää. (Liite 7, kysymys 11.)

He ovat osa yhteiskuntaa, väestöä, ihmisiä. Ei eristää ja rakentaa heille sellaiset palvelut/palveluverkosto, jotta he voivat toimia mahdollisimman hyvin arjessaan. (Kyselyn avoin vastaus)

Kaikkien pitäis tajuta, että ollaan tasa-arvosia, mutta eihän se niinkun oikeesti tän pienen kuplan ympärillä niin ei se välttämättä oo niin. Sä voisit mennä kysymään joltain ihmiseltä ja hän on edelleen sitä mieltä, et kehitysvammaset kuuluu vaikka esim. laitokseen, et ei niinku, et se, että oikeesti jaksaa pitää ääntä ja jos ei ääntä, niin ainakin niinku, että kuljetaan hei kauppaan bussilla tai kävellen. Ei aina oteta taksia. (Ryhmähaastattelu 4)

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi tuotiin sekä kyselyssä että haastatteluissa esiin vammaisten henkilöiden näkyvyyden lisääminen ja sitä kautta yhteiskuntaan integroitumisen tukeminen. Kyselyn vastauksissa painottuivat lisäksi esteettömyyden ja työllistymismahdollisuuksien parantaminen sekä vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksien lisääminen. Integroitumista edistävinä keinoina mainittiin muun muassa tavallisessa asuntokannassa asuminen omiin yhteisöihin eriyttämisen sijaan. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 11.) YK:n vammaissopimuksen 19. artiklassa muistutetaan, että vammaisilla henkilöillä on muiden kanssa yhdenvertainen oikeus asuinpaikan valintaan, eikä heitä voi velvoittaa tiettyjen asumisratkaisujen käyttöön. Lisäksi artiklan mukaan vammaisille henkilöille tulee olla tarjolla monipuolisesti erilaisia palveluita, joilla tuetaan heidän osallisuuttaan sekä estetään eristämistä tai erottelua yhteisöistä. (Suomen YK-liitto 2015, 42.)

9.3 Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän edistäminen

Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän edistämistä koskevissa kyselyn vastauksissa painottui samoja piirteitä, joiden nähtiin muutenkin kuuluvan työntekijän työnkuvaan oi-

keuksien toteuttamisessa. Vastauksissa painottuivat eniten *päätöksenteon ja valinnanvapauden tukeminen*. Tärkeänä nähtiin myös *asukkaiden kuuleminen sekä osallistaminen päätöksentekoon ja omaa elämää koskeviin asioihin*, joiden lisäksi työntekijöiden tuli antaa asukkaille aikaa itsenäisten valintojen ja päätösten tekemiseen. Vastauksissa tuotiin kuitenkin myös esiin, että jokaisen vammaisen henkilön kohdalla täytyy ottaa huomioon hänen toimintakykynsä. (Liite 7, kysymys 21.)

Ohjaajat huomioisivat asukkaan tarpeet yksilöllisesti, asukasta kuunneltaisiin. (Kyselyn avoin vastaus)

Toteuttaa palvelut siten, että asiakkaalla on arjessa niin paljon kuin mahdollista tehdä itsenäisiä valintoja ja päätöksiä ja tulla kuulluksi kaikissa häntä koskevissa asioissa. (Kyselyn avoin vastaus)

Osallistamalla asiakasta, olla tekemättä puolesta. (Kyselyn avoin vastaus)

Kyselyn vastauksissa korostui myös *riittävien henkilöstöresurssien tarve*. Vastajaat muun muassa toivoivat, että asukkaille olisi enemmän aikaa, mikä puolestaan vaatisi enemmän työntekijöitä. Resurssien lisääminen nähtiinkin keinona mahdollistaa asukkaiden oman näköinen elämä sekä tarjota asukkaille heidän toiveidensa mukaisia virikkeitä. (Liite 7, kysymys 21.)

Lisäämällä henkilöstömitoitusta sellaiseksi, että aikaa jäisi aidosti muunkin kuin rutiinien ja ns. "pakollisten" hoitoon. (Kyselyn avoin vastaus)

Asumisyksikön käyttäminä työmenetelminä itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän edistämässä mainittiin vastauksissa muun muassa asukaskokoukset, palvelusuunnitelmat sekä teknologian hyödyntäminen ja yksikön toimintakulttuuri. Työntekijät toivat vastauksissa esiin myös *omaisyhteistyön* merkityksen ja toivoivat *koulutuksia* asukkaiden oikeuksiin ja niiden edistämiseen liittyen. (Liite 7, kysymys 21.)

Tekemällä yhteistyötä asiakkaan ja omaisten kanssa, tavalla joka edistää asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja itsenäistymistä asumispalveluyksikössä. (Kyselyn avoin vastaus)

Itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämää edistävinä *työntekijöiden keinoina* tuotiin ryhmähaastatteluissa esiin asukkaiden *yksilöllisten toiveiden huomiointi* esimerkiksi ruokailussa. Työntekijät pyrkivät *kuulemaan asukkaita ja keskustelemaan* heidän toiveistaan ja siten tukemaan heitä omannäköiseen ja itsenäiseen elämään. Myös haastatteluissa tuotiin

esiin asumispalvelusuunnitelma, joka nähtiin tärkeänä *työvälineenä* oikeuksien edistämisessä ja työntekijät pyrkivätkin toimimaan siinä sovittujen asioiden mukaisesti. Tärkeänä itsemääräämisoikeutta edistävänä tekijänä tuotiin useassa haastattelussa esiin myös *kommunikaation merkitys* ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö asukkaiden tahdon ja toiveiden selvittämisessä. (Liite 1, teema 3.)

Kyl tääl aika hyvin huomioidaan asukkaiden niinku esimerkiks ruokailussa, niin mistä he tykkää. Tiedetään, minkälaista ruokaa ja millä tavalla tarjoilutuna ja mitä juomaa. (Ryhmähaastattelu 2)

Palvelusuunnitelma nähtiin molemmissa aineistoissa tärkeänä itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämää edistävänä työvälineenä. Kyselyn vastauksissa painottuivat myös asukkaiden itsenäisen päätöksenteon ja valinnanvapauden tukeminen sekä asukkaiden kuuleminen ja osallistaminen päätöksentekoon. Myös riittävien henkilöstöressurssien katsottiin edistävän asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Haastattelussa tuotiin lisäksi esiin oikeanlaisten kommunikaatiomenetelmien merkitys oikeuksien edistämisessä.

Itsemääräämisoikeuden toteutumisen edellytyksenä on sen hyväksyminen työtä ohjaavaksi arvoksi, johon työntekijät myös sitoutuvat. Monesti saatetaan kuitenkin ajatella, ettei vammaisella henkilöllä ole riittävästi kykyjä, taitoja ja tietoja voidakseen tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Itsemääräämisoikeuden voidaan nähdä liittyvän myös elämän isoihin valintoihin, jolloin arkipäiväisten valintojen ja päätösten tekoa ei välttämättä hahmoteta itsemääräämisoikeuteen kuuluviksi. Useimmat kehitysvammaiset pystyvät kuitenkin ilmaisemaan tuen tarpeitaan ja toiveitaan, mutta näiden tukemiseksi he tarvitsevat aitoa vuorovaikutusta sellaisten ihmisten kanssa, jotka voivat auttaa heitä näiden asioiden jäsentämisessä. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttääkin vammaispalveluissa työskenteleviltä asenteiden ja käsitysten muuttamista. Totuttujen työskentelytapojen muuttaminen ei kuitenkaan ole helppoa ja vaatii työntekijöiltä oman toiminnan pohdintaa. (Seppälä 2010, 197; Vesala 2010, 160–161.)

9.4 Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen

Fyysisen ympäristön esteettömyyden ja tiedon saavutettavuuden edistämistä koskevissa kyselyn vastauksissa oli eniten hajontaa, joten yhtenäisyyksien ja kategorioiden luominen oli tämän kysymyksen kohdalla haasteellista (Liite 7, kysymys 24). Tämä kertoi osaltaan siitä, että esteettömyyden ja saavutettavuuden käsitteet koettiin hankaliksi sovittaa asumispalvelutyön käytäntöön, vaikka ne YK:n vammaissopimuksessa ovatkin näkyvästi esillä läpi sopimuksen. Myös ryhmähaastatteluissa esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvät kysymykset osoittautuivat kaikkein hankalimmiksi ja vaativat tarkennuksia. Eri-tyisesti saavutettavuus osoittautui haastatteluissa haasteelliseksi käsitteeksi asumispalvelutyön näkökulmasta.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistämisen keinot jakoutuivat vastausten perusteella *asumisyksikön ja työntekijöiden toimintaan*. Sekä kyselyssä että ryhmähaastatteluissa tuli esille, että esteettömyys toteutui asumisyksiköissä yleisesti ottaen hyvin, mutta sen ulkopuolella esteettömyyden toteutumisessa koettiin haasteita. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 24.)

Yksikössä esteettömyys toteutuu, mutta yksikön ulkopuolella on ajoittain ongelmia. Näihin voidaan yrittää ottaa kantaa olemalla yhteydessä tahoihin, jotka päätöksistä ja toiminnoista vastaavat, yhdessä asiakkaiden kanssa. (Kyselyn avoin vastaus)

Työntekijöiden tehtävänä esteettömyyden edistämässä painottui kyselyn vastauksissa esteettömyysasioissa *ohjaus* muun muassa harrastuspaikkojen esteettömyyden selvittäminen asukkaille sekä asuntojen esteettömyyttä tukevaan sisustukseen ohjaaminen. Työntekijöiden toimintana mainittiin ryhmähaastatteluissa myös *vaikuttamistyö*, esimerkiksi palautteen anto esteettömyysasioissa. Esimerkkinä tästä mainittiin asukkaiden käyttämä lähialueen apteekki, jonne pyörätuolilla liikkuvien asukkaiden oli kynnyksen vuoksi hankala päästä. Työntekijä kertoi ehdottaneensa apteekkiin jo usean vuoden ajan rampin hankkimista sisäänkäynnille, mutta sellaista ei oltu ehdotuksista huolimatta vielä kukaan hankittu. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 24.)

Jos näen jotain apuvälinetarvetta keskustelen asiakkaan kanssa ja toimin asian eteenpäin viemiseksi. (Kyselyn avoin vastaus)

Asukkaat itse sisustavat ja kalustavat asuntonsa miten haluavat, joten ovat myös itse vastuussa että asunnossa mahtuvat kulkemaan. Työntekijöiden tehtäväksi jää lähinnä ohjaaminen, mutta asukkaat itse päättävät loppu peleissä. (Kyselyn avoin vastaus)

Saavutettavuuden edistämässä painottui kyselyssä työntekijöiden rooli asukkaiden *tiedottamisessa* sekä vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien hyödyntäminen tiedon välittämisessä. Myös haastattelujen perusteella työntekijät kokivat voivansa edistää saavutettavuutta *selkokielen ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien hyödyntämisellä* sekä ohjaamalla toimintakyvyltään itsenäisempiä asiakkaita myös itsenäiseen tiedonhaakuun esimerkiksi Tikoteekin ja Vernerin hyödyntämiseen tiedon haussa. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 24.)

Ohjaajien on oltava ajan tasalla ja heidän vastuullaan on kertoa ja tiedottaa asukkailleen heitä koskevista asioista ko. aiheesta. (Kyselyn avoin vastaus)

Asumisyksikön rooliin sisältyi *esteettömyysasioiden*, esimerkiksi asukkaiden vammaan, *huomiointi* asumisessa. Asumisyksikön *konkreettisina esteettömyyden edistämisen keinoina* tuotiin kyselyn vastauksissa esiin apuvälineet, asunnon muutostyöt sekä teknologian ja asiantuntijapalveluiden hyödyntäminen. Saavutettavuuden edistämisen keinoina tuotiin puolestaan esiin asukaskokoukset sekä *yhteistyö* omaisten ja muiden verkostojen kanssa. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 24.)

Asukaskokouksissa voisi tietoa lisätä, tiedon antaminen ymmärrettävällä tavalla. (Kyselyn avoin vastaus)

Sekä kyselyn että haastatteluiden vastauksissa painottui kommunikaation merkitys tiedon saavutettavuuden edistämässä. Työntekijän rooli tiedon välittäjänä korostui ja tiedottamisessa tulikin huomioida tarpeen mukaan selkokielen sekä vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien hyödyntäminen. Lisäksi saavutettavuuden edistämisen keinoina tuotiin esiin asumisyksikön toiminta, kuten asukaskokoukset tiedon jakamisen paikkoina sekä verkostoyhteistyö. Esteettömyyden edistämässä työntekijöiden roolina painottui asukkaiden ohjaus esteettömyyteen liittyvissä asioissa. Konkreettisina esteettömyyden edistämisen keinoina tuotiin esiin muun muassa apuvälineet ja teknologian hyödyntäminen. (Liite 1, teema 3; Liite 7, kysymys 24.)

9.5 Osallisuuden edistäminen

Työntekijöiden rooli asukkaiden osallisuuden edistämässä korostui sekä kyselyn että ryhmähaastatteluiden vastauksissa. Työntekijöiden kannustus, rohkaisu ja ohjaus koettiin tärkeäksi ja lisäksi työntekijöiden tehtävinä nähtiin *osallisuutta edistävien toimintojen kehittämisen ja osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen*. Osallisuutta edistävien toimintojen kehittämisen katsottiin kuitenkin edellyttävän työntekijöiltä aktiivisuutta. *Asumisyksikön osallisuutta edistävinä keinoina* mainittiin puolestaan asukaskokoukset, palvelusuunnitelmat sekä erilaisten toimintatuokioiden järjestäminen. (Liite 1, teema 3: Liite 7, kysymys 27.)

Mä yritän keksii jotain niinku semmosii uusii juttui, et mitä me voitais tarjota tai keksii tai laittaa tai herättää ihmisten mielenkiinto jollakin. (Ryhmähaastattelu 1)

Palvelusopimuksen teko asukkaan kanssa edistää osallisuutta omaan elämään, asukkaan avuista siinä sovitaan asukkaan kanssa. (Kyselyn avoin vastaus)

Kyselyn vastauksissa työntekijöiden tehtävinä painottuivat myös asukkaiden mukaan ottaminen sekä *osallistaminen* arjen toimintoihin. Omaa elämää koskeviin pieniinkin asioihin, kuten kodinhoitoon, osallistumisen nähtiin edistävän osallisuuden kokemusta. Sekä haastatteluiden että kyselyn perusteella vastaajat kokivat *kuntouttavan työotteen* tärkeäksi. Työntekijät pyrkivätkin ohjaamaan asukkaita tekemään mahdollisimman paljon itse ja hoitamaan omia asioitaan toimintakykynsä mukaan. Osallisuuden edistämiseksi nähtiin myös tärkeänä se, että asukkaat otettiin mukaan kaikkiin heitä koskevien asioiden hoitoon ja päätöksentekoon. Haastatteluissa työntekijät toivat lisäksi osallisuutta edistävinä keinoina esiin mielekkään vapaa-ajan toiminnan, kuten päivätoiminnan, järjestämisen. Ensin työntekijöiden tuli kuitenkin selvittää asiakkaiden kiinnostuksen kohteet, mikä puolestaan monesti edellytti asiakkaan tuntemusta sekä luottamuksellista suhdetta. (Liite 1, teema 3: Liite 7, kysymys 27.)

Otetaan mukaan päätöksiin ja suunnitteluun yhä enemmän. (Kyselyn avoin vastaus)

Olla mukana enemmän arjen askareissa kuten kodinhoidolliset tehtävät. (Kyselyn avoin vastaus)

Kyselyn vastaajat toivat esille myös *resurssien lisäämisen* osallisuutta edistävänä tekijänä. Riittämättömien henkilöstöresurssien koettiin estävän kaikenlaisen ylimääräisen toiminnan järjestämistä ja työajan kuluvan vain arjen perustoimintojen suorittamiseen.

Tarvitsisi enemmän resursseja työntekijöihin jotta osallisuutta mahdollista tukea enemmän. (Kyselyn avoin vastaus)

Kysyttäessä työntekijöiden keinoja edistää asukkaiden oikeutta koulutukseen, työhön ja vapaa-ajan toimintoihin osallistumiseen (Liite 7, kysymys 31) painottuivat vastauksissa *avustajien ja tukihenkilöiden merkitys* sekä *työntekijän rooli avustajien hankinnassa*. Työntekijöiden tehtävinä korostuivat näihin toimintoihin liittyvien mahdollisuuksien ja asioiden selvittäminen, tiedon jako asukkaille eri vaihtoehdoista sekä tuki ja ohjaus. Työntekijä nähtiin myös rohkaisijana ja kannustajana erilaisiin toimintoihin osallistumisessa. Vastauksissa todettiin kuitenkin tämän vaativan työntekijöiltä tietoisuutta eri mahdollisuuksista ja vaihtoehdoista sekä yhteistyötä koulutusta, työtä ja vapaa-ajan toimintaa järjestävien tahojen kanssa.

Avustaa henkilökohtaisten avustajien, tukihenkilöiden ja vapaaehtoisavustajien hankinnassa. (Kyselyn avoin vastaus)

Auttamalla heitä ottamaan selvää asioista ja mahdollisuuksistaan sekä tuemalla esim. opiskeluista suoriutumisessa, kannustamalla harrastusten pariin. (Kyselyn avoin vastaus)

Asukkaiden osallisuuden edistämiseksi painottui molemmissa aineistoissa työntekijän rooli. Työntekijän tehtäviin katsottiin kuuluvan muun muassa erilaisten osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen sekä vapaa-ajan toimintojen järjestäminen asumisyksiköissä. Tärkeänä nähtiin myös asukkaiden osallistaminen arjen pieniin toimintoihin sekä päätöksentekoon itseään koskevissa asioissa. Asumisyksikössä järjestettävästä osallisuutta edistävästä toiminnasta tuotiin esiin muun muassa asukaskokoukset sekä muu yksikön virkistystoiminta. Koulutukseen, työhön ja vapaa-ajan toimintoihin osallistumisen edistämiseksi painottui avustajien ja tukihenkilöiden rooli. Työntekijöiden tehtäväksi jäi avustajien hankkimisen lisäksi erilaisten koulutus-, työnteko- ja harrastusmahdollisuuksien selvittäminen ja niistä asukkaille tiedottaminen. (Liite 1, teema 3: Liite 7, kysymykset 27 ja 31.)

10 OIKEUKSIEN TOTEUTUMISTA ESTÄVÄT TEKIJÄT JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

10.1 Estävät tekijät

Asukkaiden oikeuksien toteutumista estäviä tekijöitä tuotiin haastatteluissa esiin paljon (Liite 1, teema 4). Yhteiskunnassa vallitsevien *asenteiden ja ennakkoluulojen* sekä palvelurakenteen katsottiin estävän yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista. Esimerkkinä tästä tuotiin yhdessä haastattelussa vahvasti esiin *erot kuntien myöntämässä palveluissa*. Sosiaalityöntekijöillä nähtiin olevan paljon valtaa asukkaiden asioista päätettäessä ja erot eri sosiaalityöntekijöiden tekemien päätösten välillä puolestaan aiheuttivat asukkaiden eriarvoista kohtelua palveluiden myöntämisessä. Eriarvoisuutta koettiin myös erilaisten tukien myöntämisessä, sillä työntekijöiden mukaan asiakkaan diagnoosi saattoi määrittää liikaa tuen tai palvelun saantia hyödyn ja tarpeen sijaan. Vammaisuuden pohjalla ovat kuitenkin aina yksilölliset vamman aiheuttamat rajoitteet. Diagnoosi on perinteisesti toiminut palveluiden saamisen kriteerinä, vaikka ennemmin pitäisikin ottaa huomioon yksilölliset palveluiden ja tuen tarpeet arjessa. (Kolkka ym. 2016, 178.) Estävinä tekijöinä tuotiin yhdessä haastattelussa esiin myös kuntien myöntämät liian vähäiset avustukset ja taksimatkat, joiden katsottiin estävän sekä asukkaiden osallisuutta että itsenäistä elämää. (Liite 1, teema 4).

Mä sanoisin, et yleiset asenteet, jos aattelee noita kehitysvammasia. Vaik on kehitysvammanen, voi mennä baariin ja ottaa siellä oluen, et jos sillä on se avustaja mukana tai se on pyörätuolissa, niin kyl ne hyvin pitkiä katseita saavat. (Ryhmähaastattelu 4)

Joillain voi olla toiveena, et haluis olla töissä tai työtoiminnassa jossain tiettyssä paikkaa, mut sitten, jos kaupungilla on vaikka jotain omia paikkoja, niin he ei välttämättä maksa mitään niinku ulkopuolista palvelua. (Ryhmähaastattelu 3)

Kunnathan niinku päättää mistä he sen palvelun sille asiakkaalleen ostaa, että kyllähän se saa silleen niinku toivoa ja vaikuttaa, mutta sitten loppukädessä he ei päätä siitä, missä he asuu ja kenen kanssa he asuu. (Ryhmähaastattelu 3)

Liian pienet vapaa-ajan avustajatunnit ja taksimatkojen vähyys on yks, mikä estää asiakkaan itsenäistä elämää ihan selkeästi. Tunnit ei riitä, jos he haluis

harrastaa enemmän tai tehdä jotain, käydä ostoksilla tai elokuvissa tai teatterissa tai mitä tahansa tällaista, niin vapaa-ajan avustajatunteja on liian vähän. (Ryhmähaastattelu 1)

Jokaisessa haastattelussa mainittiin myös *omaiset*, joiden koettiin aiheuttavan suuria haasteita erityisesti itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteutumiselle. Omaisten ja asukkaiden käsitykset itsenäisestä elämästä eivät työntekijöiden mukaan aina välttämättä kohdanneet, jolloin työntekijät kokivat joutuvansa ikävään välikäteen. Yhdessä haastattelussa epäiltiin omaisten mahdollisesti pelkäävän läheisensä elämänhallinnan pettävän, jos asumisyksikössä ei puututa asukkaiden itsemääräämisoikeuteen. Työntekijät pyrkivät kuitenkin mahdollistamaan asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisen mahdollisimman pitkälle, mutta kokivat joidenkin omaisten haluavan, että työntekijät toimivat heidän tahtonsa mukaisesti ja rajoittavat asukkaiden itsemääräämisoikeutta haluamissaan asioissa. Omaisten vaatimukset koettiin raskaiksi sekä vievän paljon työntekijöiden työaika. Omaisat mainittiin myös muutamissa kyselyn vastauksessa asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän sekä osallisuuden toteutumista jarruttavana tekijänä. Omaisat tulisivat saada työntekijöiden mukaan ymmärtämään, että heidän vammaisella läheisellään on oikeus päättää omasta arjestaan. Vastajat kokivat omaisten heikentävän tätä oikeutta, vaikka sitä asumisyksikön toimesta tuettaisiin. (Liite 1, teema 4.)

Vielä on ongelmia että omaiset eivät halua että asiakas on paikalla kokouksissa joissa käsitellään asiakkaan asioita. Omaisat haluavat määrätä täysin asiakkaan puolesta. (Kyselyn avoin vastaus)

Jotkut vanhemmat saattaa välillä, että haluis ehkä, että se heidän lapsi eläis sellasta elämää, kun he haluaa, että se elää ja sitten se ei välttämättä ihan meniskään niin. Jotkut omaiset saattaa olla välillä vähän esteenä. (Ryhmähaastattelu 3)

Me ollaan puun ja kuoren välissä tuolla asumisyksikössä, et se on melkein oikeestaan suurin rasite välillä iltavuoroissakin, kun omaiset soittelee sitä ja tätä ja puuttuu kaikkiin asioihin, vaikka ollaan niinku yritetty selventää, et heillä on itsemääräämisoikeus eri asioissa. (Ryhmähaastattelu 4)

Oikeuksien toteutumista estävinä tekijöinä tuotiin haastatteluissa myös esiin *asumisyksikön omat käytännöt* ja sovitut toimintatavat, esimerkiksi asukkaat eivät monestikaan olleet voineet vaikuttaa yksikössä työskentelevien työntekijöiden valintaan. Yhdessä haastattelussa tuotiinkin esiin, että työntekijät muodostavat tavallaan asukkaan lähipiirin,

mutta asukas itse ei ole välttämättä voinut vaikuttaa tämän lähipiirin valintaan. Myös yksikön käytännön järjestelyjen, kuten työnjaon ja työvuorojen tehtävien katsottiin rajoittavan asukkaiden itsemääräämisoikeutta. Yhdessä haastattelussa todettiin, että työvuoroille oli yleensä määritelty omat tehtävänsä, jotka eivät välttämättä noudattaneet asukkaiden toiveita ja aikatauluja. Esimerkkinä tästä mainittiin, että iltavuoron tehtävänä on laittaa asukkaat nukkumaan, vaikka osa asukkaista saattaisikin haluta vielä valvoa. (Liite 1, teema 4.)

Tottakai sit kuitenkin yrittää kunnioittaa niitä toiveita, mut sitten pitää aina välillä myös miettiä sitä mahdollisuutta, resursseja. (Ryhmähaastattelu 2)

Asumisyksiköissä vammaisten asukkaiden elämä järjestetään monesti henkilökunta- ja organisaatiolähtöisesti. Tuolloin tavoitteena on saada henkilökunnan työ sujuvaksi ja hallittavaksi. Monesti henkilökunnan työvuorot säätelevätkin asukkaiden elämää ja päivärhythmiä, jolloin ajankäyttöä hallinnoidaan henkilökunnan kalenterin mukaan ja asukkaiden päivittäiset toiminnot ovat aikataulutettuja. Kuitenkin henkilökunnan asennoituminen asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden tukemiseen on ensiarvoisen tärkeää laitospäivittäisen ja organisaatiojohtoisen työskentelykulttuurin välttämiseksi. (Seppälä 2010, 192–193.) Asumisyksikön toiminta tulisi mahdollisuuksien mukaan pyrkiä järjestämään asukkaiden toiveiden mukaan ja tukemaan heidän omannäköisen elämänsä toteutumista. Haasteena asumispalvelutyössä onkin löytää tasapaino asumisyksikön toiminnan sujuvuuden ja asukkaiden omannäköisen elämän tukemisen välillä. Haastatellut työntekijät olivat jo aiemmin todenneet oikeuksien toteuttamisen edellyttävän työn organisointia ja tiettyjen pelisääntöjen mukaan toimimista. Tärkeää on kuitenkin huomioida toiminnan suunnittelussa myös jokaisen asukkaan yksilölliset tarpeet ja toiveet sekä ottaa asukkaat mukaan toiminnan organisointiin.

Osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumisen esteenä mainittiin *vammaisten henkilöiden eriyttäminen yhteiskunnassa*, sillä monesti vammaisille järjestetään vain heille suunnattuja toimintoja sen sijaan, että he osallistuisivat kaikille tarkoitettuihin toimintoihin. Haastatteluissa tuotiin kuitenkin esiin, että joissakin tapauksissa täytyi ottaa myös huomioon vammaisen henkilön erityistarpeet ja hyötyminen enemmän juuri vammaisille suunnatuista harrastustoiminnoista. Vammaisille todettiin myös olevan tarjolla esimerkiksi vain tietynlaisia työtoimintapaikkoja, jotka eivät välttämättä aina vastanneet heidän

toiveitaan tai kiinnostuksen kohteitaan. Myös työmarkkinoilla vammaisten todettiin keuvan syrjintää. (Liite 1, teema 4.)

Jos meiltä vaikka joku kehitysvammanen nuori haluaa lähteä discoon, niin se lähtee KV57 järjestämään discoon, eikä vaikka johonkin ihan mihin tahansa. (Ryhmähaastattelu 4)

Useassa haastattelussa tuotiin esiin myös *kommunikaatiovaikeudet* oikeuksien toteutumisesta estävänä tekijänä. Kommunikaation nähtiin vaikeuttavan sekä osallisuutta että itsemääräämisoikeutta, jos asukas ei pystynyt ilmaisemaan tahtoaan ja toiveitaan ymmärrettävällä tavalla. Itsenäistä elämää ja esteetöntä liikkumista estivät puolestaan asukkaiden *riippuvuus muiden avusta*, sillä vammasta riippuen monet asukkaat tarvitsivat apua ja tukea kodin ulkopuolella liikkumiseen sekä asioidensa hoitamiseen. Tämän katsottiin estävän myös osallisuutta esimerkiksi tilanteissa, joissa asukas ei päässyt johonkin tapahtumaan sen vuoksi, ettei hän ollut saanut avustajaa tai työntekijää mukaan. *Asiakkaiden erilainen toimintakyky ja avun tarve* vaikuttivat taas yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumiseen asumispalveluissa, kun toiset asiakkaat osasivat vaatia enemmän työntekijöiden apua ja tukea kuin toiset. (Liite 1, teema 4.)

Valitettavasti se kommunikaatio myös, koska sitten taas kun toinen asukas osaa sanoa, että minä en nyt halua lähteä johonkin paikkaan, niin sitten hänen ei tarvitse lähteä, mut sitten taas joku muu automaattisesti karrätään johonkin, kun taksi tulee hakemaan oletuksena, että hän haluaa tänäänkin lähteä. (Ryhmähaastattelu 2)

Sit jos ei oo avustajaa, niin ei pääse. Ihan siis semmonen perusjuttu, joka on niinku heille ehkä periaatteessa arkea, et okei kysytään avustajaa. Jos ei oo avustajaa, niin en mee, mutta onhan se nyt tosi rajottavaa ja estää sitä osallisuutta myös. (Ryhmähaastattelu 4)

Meilläkin on yhdellä asukkaalla pitkään ollu haaveena lähteä Lontooseen mut sitten mihinkä se rajoittuu. No se rajoittuu siihen, että hänellä ei oo omaisia, jotka vois hänen kanssaan lähteä ja sit se saattaa rajoittua siihen, että kuka maksaa työntekijän, joka sinne lähtee. Et tämmösiikin on, et ei he niin vaan pääse ulkomaille, kun me ostetaan äkkilähtöjä ja lähetään tosta noin vaan. (Ryhmähaastattelu 3)

Esteettömyyden toteutumisen esteenä työntekijät toivat esiin *ympäristön* esteellisyyden. Asumisyksikön lähiympäristöllä oli keskeinen rooli esteettömyyden toteutumisessa ja yhdessä haastattelussa todettiin, ettei lähiympäristö ole kovin esteetön ja turvallinen asukkaille. (Liite 1, teema 4.)

Kolmessa haastattelussa katsottiin *riittämättömien resurssien* estävän asukkaiden oikeuksien toteutumista. Työntekijät toivat esiin, että pystyisivät toteuttamaan enemmän asioita asukkaiden kanssa, jos henkilökuntaa vain olisi enemmän. Myös muutamissa kyselyn avoimissa vastauksissa tuotiin osallisuuden esteinä esiin riittämättömät resurssit, joiden puitteissa ylimääräiseen toimintaan asukkaiden kanssa ei juurikaan koettu jäävän aikaa. Kiireen katsottiin estävän asukkaiden kaikkien oikeuksien toteutumista, kun työntekijät ehdotivat tehdä vain välttämättömimmät työt. Kiireen keskellä ei välttämättä myöskään ollut aikaa selvittää asiakkaan tahtoa, vaan silloin työntekijät tulivat monesti tehneeksi valintoja asiakkaiden puolesta. Myös henkilökunnan vaihtuvuuden katsottiin estävän oikeuksien toteutumista, sillä uusien työntekijöiden täytyi aina aloittaa asukkaisiin tutustuminen ja luottamussuhteen luominen alusta. Työntekijöillä on keskeinen rooli asukkaiden oikeuksien toteuttamisessa, joten heille tulisikin tarjota siihen myös sopivat työskentelyolosuhteet. (Liite 1, teema 4.)

Huono resurssi eli siitä aiheutuva kiire tietenkin, että jos sulla ei oo aikaa yksinkertaisesti niinku tehdä välttämätön, niin ei silloin voi oikein paneutua sitten välttämättä itsemääräämisoikeuden pohtimiseen, jos sun on mahdollista ainoastaan antaa lääkkeit ja ruoka ja jo juosta seuraavalle asukkaalle. (Ryhmähaastattelu 2)

Vapaa-ajan toimintoihin osallistumista voisi edistää ohjaajalle mahdollistettava aika niiden toteuttamiseen. (Kyselyn avoin vastaus)

Jos meillä on tietty määrä asukkaita ja sit 2 henkilökuntaa niinku pyörittää sitä iltatouhua ja kaupankäyntiä ja kaikkee muiden asioiden pyörittämiseen, niin ei siinä mitenkään pääse oikeestaan niinku ite vaikuttaa siihen, et vois edistää jotain...et siinä tehdään vaan rutiinomaset työt. (Ryhmähaastattelu 4)

Yhdessä haastattelussa todettiin myös, että moniin asioihin työntekijät eivät voineet kovinkaan paljon vaikuttaa, kuten esimerkiksi kuntien tekemiin päätöksiin avustustunneista tai taksimatkoista. Työntekijät kokivat voivansa vaikuttaa vain tuomalla asukkaiden oikeuksia enemmän esille erilaisissa tilaisuuksissa sekä perustella toimintaansa kunnille

esimerkiksi tilanteissa, joissa asukas tarvitsikin enemmän tukea ja siitä syystä olisi syntynyt tarve lisätä henkilökunnan määrää. Oikeuksien toteutumista estävänä tekijänä koettiin myös se, että kaikki prosessit ovat hitaita, vaikka asiakkaan kannalta olisi toivottavaa, että häntä koskevat asiat käsiteltäisiin ja päätökset tehtäisiin mahdollisimman nopeasti. (Liite 1, teema 4.) Esimerkkinä tilanteesta, jossa asukkaan oikeudet eivät olleet työntekijöiden mielestä toteutuneet mainittiin muun muassa seuraava tilanne:

Meil oli joskus semmonen asiakas täällä, jolla oli miesystävä ja heil oli toiveena, et hän ja tää miesystävä ja miesystävä on kans kehitysvammanen, et he muuttais yhteen ja he ois tohon muuttanu. Mutta sitten sosiaalityöntekijä ei suostunut siihen ja tän asiakkaan toive oli nimenomaan, et hän ois saanu täällä olla, mut ei sitten joutu muuttaa muualle. Et se oli niinku vaan se sosiaalityöntekijä vaan päätti, että ei käy, niin siinä ei niinku ollenkaan kyllä kuunneltu niinkun sen meidän asiakkaan tahtotilaa. (Ryhmähaastattelu 3)

Työntekijät toivoivat haastattelujen perusteella *lisää henkilöstöresursseja*, jotta heillä olisi enemmän aikaa asukkaille. Vammaisten oikeuksia koskevien asioiden nostamista julkiseen keskusteluun pidettiin myös hyvänä keinona vaikuttaa oikeuksien toteutumista estäviin tekijöihin, sillä esimerkiksi henkilöstöresurssien vähyyys vanhusten palveluissa oli juuri haastatteluiden aikaan vahvasti esillä mediassa. Lisäksi työntekijöiden mielestä vammaisten henkilöiden tulisi *näkyä enemmän yhteiskunnassa* ja työntekijät pyrkivätkin toteuttamaan tätä viemällä asukkaita muiden ihmisten pariin asumisyksikön ulkopuolelle. Työntekijät toivoivat myös *koulutusta* erityisesti uusiin teknologioihin liittyen. Tiiviimpi *verkostotyö* asukkaiden elämään vaikuttavien eri tahojen kanssa mainittiin myös yhtenä keinona poistaa oikeuksien toteutumisen esteitä. (Liite 1, teema 4.)

Kyllähän täälläkin oikeesti se, et resurssien tarve on, jos mietitään, et mikä kaikkee täällä vois tehdä ja kuinka paljon työnsarkaa olis näitten asukkaitten kanssa, niin jos sen aamuvuoron työntekijämäärän vaikka tuplais niin siltikin kyllä riittäis puuhaa. Että se on vaan kiinni siitä, että mihin yhteiskunta, mihin työnantaja haluaa panostaa. Että massia pitäis löytyä, et ois enemmän porukkaa, niin vois tehdä enemmän asioita. (Ryhmähaastattelu 2)

Asukkaiden oikeuksien toteutumista estävinä tekijöinä tuotiin haastatteluissa esiin yleiset asenteet ja ennakkoluulot vammaisia henkilöitä kohtaan. Lisäksi erojen kuntien myöntämissä palveluissa ja tuissa katsottiin lisäävän eriarvoisuutta. Myös omaisten rooli tuotiin esiin, sillä aina omaisten ei koettu ymmärtävän asukkaiden itsemääräämisoikeutta ja

työntekijöiden velvollisuutta toteuttaa tätä oikeutta. Asumisyksikössä vallitsevien toimintatapojen, kuten työvuorojen tehtävien, katsottiin puolestaan estävän asukkaiden omannäköisen elämän toteutumista. Asukkaiden yksilölliset tarpeet ja toiveet tulisikin huomioida enemmän asumisyksikön toiminnan suunnittelussa, jotta työntekijät pystyisivät paremmin tukemaan asukkaiden omannäköistä elämää. (Liite 1, teema 4.)

Osallisuuden toteutumisen esteinä haastateltavat toivat esiin vammaisten henkilöiden eriyttämisen omiin yhteisöihin ja vain heille suunnattuihin toimintoihin. Kommunikatiovaikeuksien katsottiin puolestaan estävän sekä osallisuuden että itsemääräämisoikeuden toteutumista, jos asukkaalla ei ollut riittävästi keinoja oman tahtonsa ilmaisemiseen ymmärrettävällä tavalla. Lisäksi asukkaiden erilainen toimintakyky ja sitä myötä avun tarve aiheuttivat eriarvoisuutta asukkaiden työntekijöiltä saaman huomion ja tuen suhteen. Esteettömyyden toteutumista estävänä tekijänä haastateltavat toivat esiin rakennetun ympäristön esteellisyyden. Lisäksi riittämättömät henkilöstöresurssit ja siitä aiheutuva kiire sekä henkilökunnan vaihtuvuus tuotiin haastatteluissa esiin oikeuksien toteutumisesta estävinä tekijöinä. (Liite 1, teema 4.)

10.2 Kehittämisehdotukset

Työntekijöiden haastatteluissa esiin tuomat kehittämisehdotukset jakaantuivat *organisaation sekä asumisyksikön toimintaan*. Organisaation toimintaan liittyvinä kehittämisehdotuksina työntekijät toivat esiin *tiedon kulun johdolta työntekijöille, koulutukset sekä työntekijöiden työnkuvan selkeyttämisen*. Selkeän työnkuvan koettiin helpottavan sekä oman työn rajaamista että tehtävien delegoimista muille tahoille, kuten edunvalvojille. Toiminnan kehittämisessä työntekijät toivoivat organisaation johdon myös *kuulevan ja osallistavan kaikkia asiakkaita*, sillä monesti vaikuttamaan pääsivät työntekijöiden mielestä vain aktiivisemmat ja toimintakyvyltään parempikuntoiset asiakkaat. Lisäksi työntekijät toivoivat toimintaa kehitettäessä organisaation johdon huomioivan jokaisen asumisyksikön asiakasryhmän yksilöllisyyden ja kehittävän toimintaa yksikkökohtaisesti. (Liite 1, teema 5.)

Yhdessä haastattelussa ehdotettiin organisaation *johdon jalkautumista* asumisyksiköihin arkityöhön, jotta he oppisivat tuntemaan asiakkaita ja kehittämään toimintaa paremmin

asiakkaiden tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Finlay, Walton ja Antaki (2008) ovat ehdottaneet ulkopuolisen havainnoijan hyödyntämistä toiminnan arvioinnissa. Tällä tavoin voidaan saada näkyväksi sellaisia toiminnan piirteitä, jotka muutoin saattavat jäädä työntekijöiltä arkityön keskellä huomaamatta. (Vesala 2010, 161.)

Mä toivoisin, että tuolta organisaation johdosta väki jalkautuis yksiköihin arkityöhön, et esimerkiks aina viikoks. Office kiinni ja sieltä vuorotellen erilaisiin yksiköihin tekemään arkityötä, jotta pysyttäis ihan niinku samantalaisella ajatuksella, ku sairaanhoidon tai lähihoidon opettajat, jotka käy tekemässä keikkaa jossakin, niin ois kauheen hyvä. Sit ei tavallaan olis sellasii ruususii kuvitelmiä siitä, mitä täällä niinku oikeesti kyetään ja mihin pysytään, et tota, kun kävisi aina välillä kättelemassa hiukan ja tekemässä sitä työtä. (Ryhmähaastattelu 1)

Asumisyksiköiden toiminnassa nähtiin kehitettävää myös *tiedon kulussa* sekä yhtenäisten pelisääntöjen ja toimintatapojen luomisessa. *Yhtenäisten toimintatapojen* koettiin palvelevan asiakkaiden etua, kun kaikki työntekijät toimivat asiakkaiden kanssa samalla tavalla. Työntekijät toivoivat myös perehdytystä kehitettävän yksilöllisempään suuntaan ja lisäksi jokaisesta asiakkaasta ja heidän erityistarpeistaan toivottiin koostetta perehdytyksen tueksi, sillä tällaista ei ollut kaikissa asumisyksiköissä käytössä. Kaikkien *asukkaiden osallistaminen* ja mielipiteiden kuuleminen sisältyi myös asumisyksikön toiminnan kehittämiseen. Työntekijät toivat kaikissa haastatteluissa kehittämisehdotuksena esiin myös *verkostotyön* kehittämisen. (Liite 1, tema 5.)

Pelisäännöt, että millä tavalla toimitaan mihinkin aikaan vuorokaudesta ja mitä tehdään, et pyrittäis pitämään se niinku toimintajärjestys vaikka samantyyllisenä. (Ryhmähaastattelu 2)

Kehittämisideoiden lisäksi haastatteluissa tiedusteltiin myös työntekijöiden ehdotuksia siihen, miten asukkaiden oikeuksien toteutumista voisi edistää tulevaisuudessa. Työntekijät toivat esiin *organisaation toiminnan* lisäksi myös *työntekijöiden oman toiminnan asukkaiden oikeuksien edistämisessä*. *Verkostotyön* merkitys oikeuksien toteuttamisessa painottui kaikissa haastatteluissa ja työntekijät toivoivatkin tiiviimpää yhteistyötä muun muassa omaisten kanssa. Yhteistyön eri sidosryhmien sekä hankkeiden ja projektien kanssa katsottiin myös tuovan uutta tietoa ja näkemystä omaan työhön. Lisäksi yhdessä

haastattelussa ehdotettiin eräänlaisen olohuonekulttuurin kehittämistä eri asumisyksiköiden ja organisaatioiden välille, jolloin työntekijöiden olisi mahdollista jakaa kokemuksiaan sekä kuulla muiden toimijoiden hyviä toimintatapoja ja käytäntöjä. (Liite 1, teema 5.)

Just se yhteistyö kaikkien projektien ja hankkeiden kanssa, et saadaa sieltä sit sitä näkövinkkeliä ja uusia ajatuksia. (Ryhmähaastattelu 2)

Työntekijän toimintaan sisältyi haastateltavien mukaan *oman ammattitaidon kehittäminen* sekä kiinnostus ja aktiivisuus *oman työn kehittämiseen*. Tärkeää oli myös kuulla asukkaita sekä tarvittaessa muuttaa työtapoja heidän toiveidensa ja tarpeidensa mukaan. Työntekijöiden oli myös tärkeä huomioida asiakkaiden elämäntilanteiden muutokset, kuten vanhenemisen mukanaan tuomat haasteet, omissa *työtavoissaan*. Oikeuksien edistämisen kannalta pienetkin teot koettiin tärkeiksi ja työntekijöiden rajalliset resurssit tulikin käyttää asiakkaiden hyväksi. (Liite 1, teema 5.)

Kehittää tietysti sit omaa tietosuutta ja omaa ammatillista osaamista niinku kans, et pystyis antaa asiakkaalle sen mahdollisimman hyvän avun ja tuen. (Ryhmähaastattelu 1)

Kuunnellaan ja otetaan tosissaan ne hänen toiveensa ja mietitään sitten, et kuinka me voidaan tässä auttaa sen toiveen toteuttamisessa tai tavoittelemisessa edes. (Ryhmähaastattelu 4)

Ollaan sillä hetkellä läsnä siinä, et me ei ajatella niitä tuhatta muuta asiaa, sitä seuraavaa ja se oottaa siellä ja nyt meiän pitäis olla jo tekee sitä, vaan et me oikeesti pystytään siks hetkeks keskittymään siihen asiakkaaseen ja hänen asiaansa ja jollain tavalla tuomaan se ilmi. (Ryhmähaastattelu 4)

Organisaation toimintaan oikeuksien toteutumisen edistämisessä katsottiin haastateltavien mukaan kuuluvan *työntekijöiden toiveiden ja kehittämisehdotusten kuuleminen*. Yhdessä haastattelussa tuotiinkin esiin toive siitä, että johdon taholta kuultaisiin enemmän työntekijöitä asumisyksiköiden toimintaa koskevia päätöksiä tehtäessä. Lisäksi työntekijät toivoivat ylipäänsä organisaation *johdon tukea* asukkaiden oikeuksien toteuttamisessa ja edistämisessä. (Liite 1, teema 5.)

Kyllähän ne työntekijät tekee sen työn paljon mieluummin ite, kun ne on saanu vaikuttaa siihen työhön, mitä ne tekee. (Ryhmähaastattelu 1)

Pitäis ehkä enemmän tota kuunnella sieltä yläpuolelta niinkun meidän tota toiveita ja ajatuksia ja ehdotuksia ja et me saatais tota koulutusta ja tukea. (Ryhmähaastattelu 4)

Työntekijät toivat kehittämisehdotuksina esiin verkostotyön muun muassa omaisten sekä erilaisten hankkeiden ja projektien kanssa. Organisaation toiminnassa työntekijät näkivät kehitettävää tiedon kulussa, jonka lisäksi he toivoivat koulutuksia sekä oman työnkuvan selkeyttämistä. Organisaation johdolta toivottiin myös tukea sekä työntekijöiden kuulemista, jotta työntekijät voisivat jatkossakin edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista. Asumisyksiköiden toiminnassa nähtiin myös parannettavaa tiedon kulussa, jonka lisäksi työntekijät toivoivat yhtenäisten pelisääntöjen ja toimintatapojen luomista helpottamaan asukkaiden edun toteuttamista. Omalla aktiivisuudella sekä ammattitaidon kehittämisellä työntekijät kokivat voivansa edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista myös tulevaisuudessa. (Liite 1, teema 5.)

11 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

11.1 Kodin ulkopuolisen osallisuuden edistäminen

Tutkimuksen tuloksista kävi ilmi, etteivät kaikki työntekijät kokeneet kodin ulkopuolisen osallisuuden edistämisen kuuluvan heidän tehtäviinsä. Tähän sisältyivät muun muassa koulutuksen, työn sekä erilaisten vapaa-ajan toimintojen tukeminen ja niissä avustaminen. Osallisuuden edistämässä painottui enemmän osallisuuden tukeminen asumisyksiköissä, esimerkiksi asukaskokousten ja muun virkistystoiminnan järjestämisellä. Esteenä kodin ulkopuolisen osallisuuden tukemisessa tuotiin esiin riittämättömät henkilöstöresurssit. Työntekijöillä oli tahtoa tukea asukkaiden osallisuuden toteutumista myös asumisyksikön ulkopuolella, mutta riittämättömien resurssien vuoksi tähän ei koettu olevan riittävästi aikaa tai mahdollisuuksia. Kaikki työntekijät eivät myöskään kokeneet kodin ulkopuolisen osallisuuden edistämisen kuuluvan työntekijöiden työnkuvaan. Osallisuuden edistäminen rajoittuikin lähinnä henkilökohtaisten avustajien ja tukihenkilöiden hankintaan. Vastuuta kodin ulkopuolisen osallisuuden toteuttamisesta siirrettiin siis

muille, vaikka asukkaiden omannäköisen elämän tukeminen nähtiin asumispalvelutyön näkökulmasta yhtenä keskeisimmistä asukkaiden oikeuksista.

Työntekijöiden mukaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistäisi heidän näkyvyytensä lisääminen ja sitä kautta integroituminen yhteiskuntaan. Vammaisten henkilöiden näkyvyyden lisäämiseksi nähtiin tärkeänä asukkaiden kanssa liikkuminen julkisilla paikoilla sekä tavallisten asioiden tekeminen heidän kanssaan. Kodin ulkopuolisen osallisuuden katsottiin kuitenkin aineiston perusteella mahdollistuvan ensi sijaisesti avustajien ja omaisten kautta, jolloin työntekijän rooliin katsottiin kuuluvan vain avustajien hankinta sekä esimerkiksi erilaisten harrastusmahdollisuuksien selvittäminen. Kodin ulkopuolisen osallisuuden edistämisen tulisi kuitenkin sisältyä työntekijöiden työnkuvaan ja heille pitäisi myös järjestää resursseja sen toteuttamiseen. Sosiaalihuoltolain mukaan palveluasumisen palveluihin sisältyvät myös osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä tukevat toimet (L 1301/2014). Yhdenvertainen ja tasa-arvoinen kohtelu toteutuvat paremmin, kun työntekijät tukevat vammaisia henkilöitä kodin ulkopuoliseen osallisuuteen ja pyrkivät siten normalisoimaan vammaisuutta osana ihmiskunnan moninaisuutta YK:n vammaissopimuksen mukaisesti. Vammaissopimuksessa todetaankin, että vammaisten osallisuutta edistämällä voidaan myös vahvistaa heidän kokemustaan yhteisöön kuulumisesta (Suomen YK-liitto 2015, 13). Asukkaiden kokonaisvaltaisen osallisuuden tukemiseen tulisikin tutkimuksen mukaan panostaa asumispalvelutyön kehittämisessä.

Kehitysvammaisten asumisohjelman (Kehas-ohjelma) mukaan tulevaisuudessa kehitysvammaisten ihmisten asumisjärjestelyt ovat samanlaisia kuin muillakin. Tarkoituksena on, että kehitysvammaiset henkilöt asuvat mahdollisuuksien mukaan omissa asunnoissa lähellä palveluja sekä toimivat osana lähiyhteisöjään. Yhteiskuntaan liittymisen kannalta onkin tärkeää, että kehitysvammaiset henkilöt asuvat siellä missä muutkin sekä käyttävät samoja palveluja. Tähän asti kehitysvammaisten ihmisten osallisuus ja liittyminen ovat kuitenkin usein tarkoittaneet osallistumista nimenomaan heille suunnattuihin toimintoihin ja liittymistä muihin vammaisiin ihmisiin. Palveluja järjestettäessä ei kuitenkaan huomioida tarpeeksi kehitysvammaisten tarvitsevan usein tukea ja apua ihmissuhteiden muodostamiseen ja sosiaaliseen liittymiseen. Tätä ei välttämättä mielletä osaksi kehitysvammaisten parissa tehtävää työtä ja siksi monen kehitysvammaisen ihmisen sosiaaliset suhteet muodostuvatkin vahvasti palveluissa työskentelevien henkilöiden varaan. Vammaiset ihmiset tarvitsevat kuitenkin elämäänsä tärkeitä ihmissuhteita sekä mahdollisuuksia

toimia yhteisön jäsenenä. Sosiaalisen liittymisen tukemisella tulisikin olla merkittävä rooli lähityöntekijöiden työssä. Sosiaalinen liittyminen ja ihmissuhteiden tukeminen tulisi sisällyttää myös henkilön saamiin palveluihin ja huomioida palveluntarpeen arvioinnissa sekä tukitoimien järjestämisessä. (Harjajärvi ym. 2015, 11, 19–20; Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 13, 72.)

Sosiaalisen liittymisen toteutumiseksi on tärkeää pohtia kunkin henkilön vahvuuksia ja mielenkiinnon kohteita sekä hänen mahdollisuuksiaan hyödyntää vahvuuksiaan lähiyhteisössä ja luoda suhteita samoista asioista kiinnostuneiden ihmisten kanssa. Tällöin tulee pohtia muitakin kuin vammaisille ihmisille suunnattuja yhteisöjä ja harrastusmahdollisuuksia. Sosiaalisen liittymisen kannalta on tärkeää yhdistää samoista asioista kiinnostuneita ihmisiä, sillä usein ihmissuhteet syntyvät luontevimmin tilanteissa, joissa ihmisiä yhdistävät samat mielenkiinnon kohteet. Palveluja kehitettäessä tulisi siis pohtia enemmän sitä, miten hyvin ne tukevat yksilöiden sosiaalista liittymistä. Konkreettisen avun lisäksi myös apu ja tuki sosiaaliseen liittymiseen tulisi nähdä yhtä tärkeänä tukimuotona palveluissa. (Harjajärvi ym. 2015, 116–117.) Tämä edellyttää työntekijöiltä asukkaiden mielenkiinnon kohteiden ja vahvuuksien selvittämistä sekä asukkaiden tukemista ja avustamista itselleen mielekkään ja omien vahvuuksien hyödyntämistä tukevan toiminnan pariin.

11.2 Itsemääräämisoikeuden ja huolenpitovelvollisuuden ristiriita

Itsemääräämisoikeus korostui yhtenä keskeisimmistä asukkaiden oikeuksista. Kuitenkin sekä kyselyn vastauksissa että kaikissa ryhmähaastatteluissa työntekijät toivat esiin itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyviä haasteita, joista painottui erityisesti asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja työntekijöiden huolenpitovelvollisuuden välinen ristiriita. Työntekijöiden velvollisuudeksi nähtiin puuttua itsemääräämisoikeuteen erityisesti asukkaiden terveyteen ja hyvinvointiin liittyvissä tilanteissa. Itsemääräämisoikeuteen puuttuminen ja sen rajoittaminen herättivät paljon keskustelua työntekijöiden kesken erityisesti työntekijän roolista sekä mahdollisuuksista puuttua asukkaiden itsemääräämisoikeuteen. Luonnollista onkin, että tällaisissa ristiriitatilanteissa työntekijät pyrkivät ensisijaisesti huolehtimaan asukkaiden turvallisuudesta. Vammaisen henkilön omat valinnat ja päätök-

set voivat kuitenkin tuolloin jäädä huomioimatta, joten yksittäisten työntekijöiden tekemien ratkaisujen sijaan ristiriitatilanteiden toimintatavoista tulisi sopia yhdessä. (Vesala 2013, 28.)

Kehitysvammaisen henkilön sosiaalisella ympäristöllä on suurin vaikutus hänen itsemääräämisoikeuteensa. Finlay, Walton ja Antaki (2008) esittivät tutkimuksensa perusteella neljä seikkaa, jotka voivat estää itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ensimmäisenä niistä on kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden kanssa ristiriitaiset henkilökunnan toimintaa ohjaavat periaatteet, tavoitteet tai arvot. Esimerkkinä tästä ovat turvallisuuden ja terveyteen liittyvät seikat, joiden mukaan toimitaan ensisijaisesti henkilön mielipiteestä huolimatta. Toiseksi itsemääräämisoikeuden nähdään liittyvän ensisijaisesti elämän isoihin valintoihin, jolloin arkipäivän pienet valintatilanteet voivat jäädä huomiotta. Kolmantena seikkana ovat kehitysvammaisen henkilön mahdolliset kommunikaatiovaikeudet, joiden vuoksi työntekijä voi kokea hankalaksi tarjota vaihtoehtoja tai tulkita henkilön valintoja. Neljäntenä esteenä kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumiselle on heidän näkemisensä henkilöinä, joilta puuttuu tarvittavia taitoja. Työntekijä saattaa tuolloin asettua opettajan rooliin ja pyrkiä ylhäältä päin ohjaamaan kehitysvammaisen henkilön valintoja. (Vesala 2010, 127–128.)

Edellä mainitussa Finlayn, Waltonin ja Antakin (2008) tutkimuksessa esitetyt neljä itsemääräämisoikeuden toteutumista estävää seikkaa tulivat esiin myös työntekijöiden näkemyksissä. Asukkaiden turvallisuuden ja terveyteen liittyvät seikat nähtiin työntekijöiden puheissa ensi sijaisina asukkaan omasta mielipiteestä huolimatta. Tämä ristiriita työntekijöiden huolenpitovelvollisuuden ja asukkaiden itsemääräämisoikeuden välillä korostui aineistossa ja aiheutti työyhteisöissä paljon keskustelua. Näihin tilanteisiin työntekijät toivoivat selkeämpiä ohjeita sekä tietoa omista velvollisuuksistaan ja roolistaan. Tutkimuksen perusteella työntekijät kuitenkin näkivät itsemääräämisoikeuden toteutuvan elämän isojen valintojen sijaan nimenomaan arjen pienissä valintatilanteissa, esimerkiksi vaatteiden ja ruokien valinnassa. Työntekijät pyrkivätkin tukemaan juuri näitä arjen pieniä valintoja ja siten edistämään itsemääräämisoikeuden toteutumista.

Kommunikaatiovaikeudet korostuivat myös asukkaiden itsemääräämisoikeutta estävänä tekijänä, sillä työntekijät toivat vastauksissa esiin asukkaiden valintojen tulkitsemisen

vaikkeuden erityisesti kiireen keskellä. Tuolloin työntekijät saattoivat monesti tehdä valintoja asukkaiden puolesta. Aineistossa tuli esiin myös vammaisten henkilöiden valintojen ohjaus ylhäältäpäin. Työntekijöiden vastausten mukaan asukkaiden tahdon selvittäminen saattoi heidän toimintakyvystään riippuen olla hyvinkin aikaa vievää ja haasteellista, jolloin työntekijät kokivat helpommaksi ja nopeammaksi valintojen teon heidän puolestaan. Näin toimittiin siitakin huolimatta, että työntekijät tiedostivat sen heikentävän asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista. Useimmiten valintojen puolesta tekemisen taustalla näyttyi arkityön kiire, jolloin työntekijöille ei välttämättä jäänyt aikaa paneutua asukkaiden tahdon selvittämiseen. Tällaiseen toimintaan todettiin yhdessä haastattelussa jokaisen työntekijän varmasti joskus sortuvan hyvästä tahdosta huolimatta.

Valviran vuonna 2012 tekemän selvityksen mukaan asumisyksiköiden toimintakulttuurilla oli keskeinen rooli itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Toimintakulttuuri ei kuitenkaan muutu hetkessä, vaan muutoksen katsottiin edellyttävän riittävää, koulutettua ja hyvin perehdytettyä henkilökuntaa sekä hyvää johtamista. Selvityksen perusteella itsemääräämisoikeuden toteutumista voidaan kuitenkin vahvistaa tukemalla asiakkaiden omia voimavaroja sekä kehittämällä henkilökunnan ja asiakkaiden välistä vuorovaikutusta. (Husso 2013, 17; Valvira 2013, 71.)

Kehas-ohjelman mukaan yksi tehostettavista toimista vuosille 2016-2020 on vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden vahvistaminen. Tämä edellyttää ohjelman mukaan palvelun toteuttajilta asiakkaiden tahdon ja toiveiden selvittämistä ja kirjaamista sekä erilaisten rajoitustoimenpiteiden, kuten sääntöjen ja kieltojen, tunnistamista ja vähentämistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, 72.) Aineiston perusteella itsemääräämisoikeuden toteutuminen riippui myös työntekijöiden aktiivisuudesta selvittää asukkaiden omia toiveita ja valintoja. Haasteena itsemääräämisoikeuden toteutumisessa tuotiin haastatteluissa esiin valintoihin johdattelun sekä puolesta päättämisen helpous ja nopeus asumispalvelutyön arjessa. Tämän sijaan asumispalveluissa tulisikin panostaa tuettuun päätöksentekoon sekä työntekijöiden ja asukkaiden välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen.

11.3 Muuta tutkimuksen antia

Vammaissopimuksen voimaantulolla ei kyselyn vastausten perusteella koettu olleen vaikutusta omaan työhön tai mitään eroa aiempiin käytäntöihin ei oltu huomattu. Työntekijät toivoivat kuitenkin tietoa sopimuksen sisällöstä sekä sen velvoitteiden näkymisestä asukkaiden arjessa. Työyhteisöjen kesken olisikin jatkossa hyvä pohtia, miten vammaissopimuksen mukaisia oikeuksia toteutetaan asumispalvelutyössä ja miten työntekijät voisivat tehdä oikeuksia näkyvämmiksi asukkaiden arjessa.

Aineistossa painottui myös omaisten rooli itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteutumisen haasteena. Työntekijät toivoivatkin kehittämissuhteissa tiiviimpää yhteistyötä omaisten kanssa. Vammaissopimuksen mukaisia oikeuksia olisikin hyvä käydä läpi myös omaisten kanssa sekä keskustella heidän kanssaan siitä, miten nämä oikeudet näkyvät asukkaan arjessa ja miten oikeuksien toteutumista voisi yhdessä edistää.

Asumisyksiköissä vallitsevien toimintatapojen, kuten kalenterin ja työvuorojen tehtävien, katsottiin estävän asukkaiden omannäköisen elämän toteutumista. Asukkaiden yksilölliset tarpeet ja toiveet tulisikin huomioida enemmän asumisyksikön toiminnan suunnittelussa, jotta työntekijät pystyisivät paremmin tukemaan asukkaiden omannäköistä elämää. Tämän toteutuminen edellyttää aktiivista keskustelua työyhteisön kesken siitä, miten yksikön toimintatavat ja asukkaiden oikeudet saadaan sovitettua yhteen. Kehittämissuhteissa toivottiin myös toimintaa kehitettävän yksikkökohtaisesti asiakasryhmän mukaan. Siksi tämän tutkimuksen tuloksia tulisi myös hyödyntää ja soveltaa yksikkökohtaisesti asiakkaiden tarpeiden mukaan. Työyhteisöjen onkin tärkeää pohtia, miten asukkaiden oikeudet toteutuvat omassa asumisyksikössä sekä miten asukkaiden oikeuksien toteutumista voisi edistää.

11.4 Pohdintaa

Tutkimukseen osallistuneet asumispalveluyksiköt olivat asiakaskunnaltaan hyvin erilaisia. Tässä tutkimuksessa erilaisuus oli kuitenkin rikkaus, sillä myös vammaisuuden käsite on hyvin laaja ja monitasoinen. Kyselyn ja ryhmähaastatteluiden vastauksissa tuli hyvin

esille sekä vaikeasti vammaisten että vähemmän tukea tarvitsevien asukkaiden oikeuksien toteutuminen ja edistäminen. Tutkimus kattoi monipuolisesti eri tavoin vammaisten henkilöiden parissa työskentelevien työntekijöiden näkemykset ja kokemukset oikeuksien toteutumisesta sekä työntekijöiden mahdollisuuksista edistää asukkaiden oikeuksia käytännön työssä.

Kyselyn vastausprosentti oli alhainen, vaikka otos oli laaja ja sähköpostitse yleensä tavoittaa kohderyhmän hyvin. Tutkimusprosessin aikana kävi kuitenkin ilmi, ettei sähköposti ole kaikille asumispalveluiden työntekijöillä jokapäiväinen työväline, joten sen käyttö vaati aktivointia ja muistuttamista. Kyselyyn vastasivat todennäköisesti aktiivisimmin ne, joita aihe kiinnosti ja jotka työskentelivät nimenomaan vammaisten henkilöiden parissa. Aspa Palvelut Oy:n suurin asiakasryhmä on mielenterveyskuntoutujat, joiden parissa työskentelevät työntekijät eivät ehkä kokeneet tutkimuksen aiheen koskettavan itseään. Vammaisuus on kuitenkin hyvin laaja käsite, joka kattaa ruumiilliset, älylliset tai aisteihin liittyvät vammat. Vammaisuuden käsitteen nähdään syntyvän nimenomaan niistä esteistä, joita ihminen kohtaa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja joka siten estää hänen täysimääräisen osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. (Suomen YK-liitto 2015, 17.) Käsite kattaa tässä laajuudessa myös mielenterveyden ongelmat.

Positiivisesti kyselyssä yllätti kuitenkin se, miten aktiivisesti avoimiin kysymyksiin oli vastattu. Erityisesti kysymykseen työntekijän roolista ja tehtävistä asukkaiden itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteuttamisessa vastattiin todella aktiivisesti ja vastauksista välittyi vastaajien aito kiinnostus aiheeseen. Vaikka lopullinen vastausprosentti jäi otantaan nähden pieneksi, tuotti kysely kuitenkin avoimien kysymysten osalta erittäin monipuolisen aineiston.

Haastateltujen työntekijöiden puheissa tuli esiin kokemus siitä, etteivät he voi vaikuttaa tarpeeksi niihin asioihin, jotka estävät asiakkaiden oikeuksien toteutumista, sillä nämä asiat olivat monesti heidän työnkuvansa ulkopuolella. Työntekijöiden puheista välittyi myös aito välittäminen asiakkaista sekä halu toteuttaa heidän parastaan ja mahdollistaa heille omannäköinen elämä. Työntekijät olivat valmiita joustamaan aina tarvittaessa sovitusta toimintatavoista ja pelisäännöistä, joiden tarkoituksena oli kuitenkin lähtökohtai-

sesti se, että asumisyksikön toiminta on sujuvaa. Tutkimuksessa myös pyydettiin työntekijöitä pohtimaan oikeuksien toteutumista nimenomaan asumispalvelutyön näkökulmasta. Kaikkien oikeuksien toteutumiseen työntekijät eivät kuitenkaan kokeneet voidensa vaikuttaa omassa työssään ja roolissaan, esimerkiksi oikeuteen tehdä ja saada työtä. Työntekijöiden tuki, rohkaisu ja kannustus nähtiin kuitenkin tärkeäksi asukkaiden oikeuksien edistämisessä.

Työntekijöillä on erittäin suuri vastuu oikeuksien toteutumisessa, esimerkiksi asukkaiden yhdenvertaisessa kohtelussa. Tämä edellyttää työntekijöiltä valvetuneisuutta ja aktiivisuutta, sillä työntekijöiden velvollisuus on antaa jokaiselle asukkaalle aikaansa. Keskeistä oikeuksien edistämisessä oli asukkaiden luottamuksen saavuttaminen, mikä edellytti kuitenkin perusteellista tutustumista asukkaisiin ja sitä kautta heidän tarpeidensa tunnistamista. Oikeuksien edistämisen kannalta tärkeänä tekijänä tuotiin aineistossa esiin henkilökunnan pysyvyys, sillä uudet työntekijät joutuivat aina aloittamaan alusta luottamuksellisen yhteistyösuhteen luomisen asukkaiden kanssa. Kokonaisvaltaisuus onkin yksi tärkeimpiä vammaisten henkilöiden kanssa työskentelevien ammatillisen osaamisen piirteitä. Sosiaalialan lähtökohtana olevat eettiset periaatteet myös velvoittavat alan ammattilaisia huolehtimaan heikommassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien toteutumisesta. (Laaksonen, 2007, 254.)

Sekä kyselyssä että ryhmähaastatteluissa painottui asiakkaiden ja heidän oikeuksiensa tekeminen näkyviksi. Siihen myös tällä tutkimuksella tähdätään ja tavoitteena onkin, että tutkimus herättää ajattelemaan ihmiskunnan monimuotoisuutta sekä ihmisten oikeuksia laajemmin. Työntekijöiden toiveena oli myös, että organisaatiot kiinnittäisivät entistä enemmän huomiota työntekijöidensä mielipiteisiin ja kehittämisideoihin. Työntekijät ovat kuitenkin niitä henkilöitä, jotka ovat päivittäin vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa ja huolehtivat laadukkaasta palvelun toteuttamisesta. Heille täytyy siis järjestää tähän riittävät resurssit sekä tarvittava tuki. Työntekijät ovat olemassa asiakkaita varten, mutta he ovat myös organisaatioiden suuri voimavara, jolla on arvokasta tietoa ja kokemusta käytännön työstä ja sen kehittämisestä. Näistä syistä myös työntekijöiden näkemysten kuuleminen toiminnan kehittämisessä on tärkeää.

Yhden ryhmähaastattelun päätteeksi eräs haastateltavista kertoi kokeneensa haastattelun erittäin hyödylliseksi ja toivoikin enemmän vastaavia tilaisuuksia, joissa eri yksiköiden

työntekijät voisivat keskustella sekä vaihtaa ajatuksia ja kokemuksia työstä ja jakaa siten myös hyviä käytäntöjä eteenpäin. Yksi kehittämisidea voisikin olla kehittää tällaista toimintaa organisaatioissa ja siten tiivistää yhteistyötä eri asumisyksiköiden työntekijöiden kesken.

Kuntien väliset erot palveluiden ja tukien myöntämisessä tuotiin haastatteluissa esiin asukkaiden oikeuksien toteutumista estävänä tekijänä. Sosiaalityöntekijöillä nähtiin olevan paljon valtaa asukkaiden asioista päätettäessä ja tämän katsottiin aiheuttavan asukkaiden eriarvoista kohtelua. Mielenkiintoista olisikin selvittää edelleen vammaispalveluiden sosiaalityöntekijöiden käsityksiä vammaisten oikeuksien toteutumisesta. Suomi on YK:n vammaissopimuksen ratifioidessaan sitoutunut toimimaan siinä määriteltyjen periaatteiden mukaisesti ja lisäksi Euroopan Unioni on määritellyt YK:n vammaissopimuksen sitovaksi ihmisoikeustyövälineeksi. Näistä syistä olisikin mielenkiintoista jatkaa tutkimusta päättävien tahojen suuntaan ja selvittää heidän näkemyksiään vammaisten oikeuksien toteutumisesta sekä asumispalveluissa että laajemmin yhteiskunnassa.

Opinnäytetyöprosessi oli pitkä, mutta myös antoisa. Kolmen kuukauden harjoittelujakso Aspa-Säätiössä vuoden 2019 alussa mahdollisti täyden keskittymisen tutkimusaineiston keruuseen ja analysointiin. Prosessi vaati kuitenkin välillä tutkimuksesta irtautumista ja sitten sen pariin taas uudelleen palaamista, sillä esimerkiksi aineistojen yhdistäminen oli haasteellinen ja aikaa vievä prosessi. Koenkin kehittyneeni tutkimusprosessin aikana entisen juuri tutkijana. Tutkimus on antanut myös uusia ideoita omaan työhöni, jotta pystyisin entistä paremmin huomioimaan YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumisen asumispalvelutyön arjessa.

LÄHTEET

- A 759/1987. Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870759>
- Aspa. Aspan vuosi 2018: Mielenterveyskuntoutujat suurin asiakasryhmämme. Saatavilla 23.9.2019. <https://www.aspa.fi/fi/ajankohtaista/aspan-vuosi-2018-mielenterveyskuntoutujat-suurin-asiakasryhm%C3%A4mme>
- Aspa. Esteettömyys ja saavutettavuus. Saatavilla 22.1.2019 <https://www.aspa.fi/fi/asukkaan-oikeuksien-opas/esteett%C3%B6myys-ja-saavutettavuus>
- Aspa. Tämä on Aspa. Saatavilla 23.9.2019 <https://www.aspa.fi/fi/aspa/t%C3%A4m%C3%A4-aspa>
- Aspa. Vertaisarviointi- asumiseen laatua ja osallisuutta. Saatavilla 13.11.2018. <https://www.aspa.fi/fi/laatua-asumiseen/vertaisarviointi-asumiseen-laatua-ja-osallisuutta>
- Aspa. Vertaisarvioinnin tuloksia. Vuosi 2016. Saatavilla https://www.aspa.fi/sites/default/files/Aspa_Vertaisarvioinnin-vuosi_haitariesite-nayttoversio-sivuitain-04.pdf
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M. & Robson, K. (2001). *Focus Groups in Social Research. Introducing Qualitative Methods*. Thousand Oaks California: Sage Publications.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2008). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. (8.p.) Tampere: Vastapaino.
- European Commission. The International and European Framework of Disability Law. Saatavilla 13.11.2018 http://www.era-comm.eu/uncrpd/e_learning/B/definition.html
- Euroopan komissio. (15.11.2010). Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Euroopan vammaisstrategia 2010–2020: Uudistettu sitoutuminen esteettömyyden Eurooppaan. Saatavilla <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/6117402/Euroopan+vammaisstrategia+2010-2020.pdf>
- Gustafsson, H. (2015). Esteettömyys ihmisoikeutena. Suuntaaja 2/2015. Saatavilla 25.1.2019 <https://www.aspa.fi/en/node/731>

- Gustafsson, H. (2016). YK:n vammaissopimus käyttöön! -käsikirja. Saatavilla https://www.invalidiliitto.fi/sites/default/files/2017-03/YK_Tool-kit_2016_low.pdf
- Harjajärvi, M., Burakoff, K., Hakala, K. & Somer, S. (toim.) (2015). Onnistuneita valintoja yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa. Onnistuneita valintoja-hankkeen loppuraportti. Kehitysvammaliiton selvityksiä 10. Saatavilla https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/onnistuneita_valintoja_loppuraportti.pdf
- Heikkilä, T. (2008). *Tilastollinen tutkimus*. (7. uud. p.). Helsinki: Edita.
- Helsinki. Vammaistyö. (2017). IMO-käsikirja. Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen ja rajoitustoimenpiteet. Saatavilla 21.1.2019 <https://www.hel.fi/static/sote/vamty/kasikirjat/imo-kasikirja-2017.pdf>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2005). *Tutki ja kirjoita*. (11. p.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirsjärvi, S & Hurme H. (2004). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoffren, T. (2017) Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa Raportti keskeisistä kyselytuloksista. Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Saatavilla 13.11.2018. <https://vane.to/documents/2308875/2395516/Raportti+kyselyn+tuloksista.pdf/e6bd3b12-1554-43b4-8f6a-38a21143e419/Raportti+kyselyn+tuloksista.pdf.pdf>
- Husso, R. (2013). Itsemääräämisoikeuden toteutuminen asumispalveluissa. Suuntaaja 3/2013. Saatavilla https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/muiden-tutkimukset/suuntaaja3_20131.pdf
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori J. (toim.) (2017). *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Ilonen, M. (2014). Osallisuuden olotiloissa Opas asumispalvelujen käyttäjille ja työntekijöille. Aspa-julkaisuja 1/2014. Saatavilla https://www.aspa.fi/sites/default/files/Osallisuuden_olotiloissa-opas_web.pdf
- Invalidiliitto (i.a.). Esteeton.fi. Saatavilla 25.1.2019 <https://www.invalidiliitto.fi/esteetonfi>

- Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Ketotokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavilla https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1
- Kolkka, M., Salminen, M. & Varis, A. (2016). *Vammaisten ihmisten elämää ja palveluita tarinoina*. Teoksessa: Helminen, J. (toim.) (2016). *Sosiaaliohjaus – lähtökohtia ja käytäntöjä*. Helsinki: Edita.
- Kortemäki, V. (2012). *Itsemääräämisoikeus omassa kodissa. Tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköistä* (Pro gradu-tutkielma, Jyväskylän Yliopisto, sosiaalityö). Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/38475/URN:NBN:fi:juu-201209062328.pdf?sequence>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Kuosma, T. (2018). *Kansainväliset vammaisoikeudet*. Kemi: Atrain & Nord.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede* Vol. 11, no 1/-99. Saatavilla https://peda.net/jyu/okl/ko/klt/djm/demo-3/materiaalit/kvsa:file/download/cbc6d1571e180d91eb814eb851a5f912ad27a870/Kyngas_Vanhanen_Sisallon_analyysi.pdf
- Laaksonen, J. (2007). *Kehitysvammaisen henkilön oikeudet sosiaalipalvelujen käyttäjänä* (s. 251–256). Teoksessa: Räisänen, A. & Kaski, M. & Lehmusojä, M. (toim.) (2007). *Haasteellinen kehitysvamma-ala. Näkökulmia ammatilliseen osaamiseen*. KAMU-projektin artikkelikokoelma. Helsingin Diakonissalaitoksen julkaisuja 1/2. Helsinki: Helsingin Diakoniaopisto.
- L 519/1977. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- L 308/1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- L 523/1999. Henkilötietolaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>
- L 731/1999. Suomen perustuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>

- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- L 325/2014. Yhdenvertaisuuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Mäntyranta, T. & Kaila, M. (2008). Tutkimus ja opetus. Fokusryhmähaastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä lääketieteessä. *Duodecim* 2008;124 (13), 1507–13. Saatavilla <http://www.ebm-guidelines.com/xmedia/duo/duo97349.pdf>
- Pitkänen, S., Huotari, K. & Törmä, S. (2018). Lisää asumisvaihtoehtoja ja valinnanvapautta. Kehitysvammaisten ihmisten yhdenvertaisuus valtion tukemassa asumisessa. Ympäristöministeriön raportteja 12/2018. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4790-6>
- Rinne Koti (2017). Ihmistä lähellä. Saatavilla 23.9.2019. <https://www.rinne Koti.fi/>
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (2010). *Haastattelun analyysin vaiheet* (s. 9–36). Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen M. (toim.) (2010). *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Saaranen-Kauppinen A. & Puustniekka, A. (2006a). Teemoittelu. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen arkisto. Saatavilla 25.1.2019 https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puustniekka, A. (2006b). Validiteetti. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Yhteiskuntatieteellinen arkisto. Saatavilla 30.1.2019 https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_1.html
- Saari, J. & Vantti, M. (2016). *Kokemuksia itsemääräämisoikeudesta ikääntyneiden ja vammaisten palveluissa. ”Mä ihan hengitän ja elän”* (Opinnäytetyö, Tampereen Ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma). Saatavilla <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/119228/Saari-Jonna-Vantti-Maiju.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Snape, D. & Spencer, L. (2003). *The Foundations of Qualitative Research*. Teoksessa Ritchie, J. & Lewis, J. *Qualitative research practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Asumispalvelut ja asunnon muutostyöt. Saatavilla 13.11.2018 <https://stm.fi/asumispalvelut-asunnon-muutostyot>

- Sosiaali- ja terveysministeriö. Vammaispalveluiden lainsäädäntö uudistuu. Saatavilla 13.11.2018 <https://stm.fi/vammaislainsaadannon-uudistus>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2003). Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:4. Saatavilla <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70109/asumpalv03.pdf?sequence=1>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (22.3.2016). Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016–2020. Seurantaryhmän loppuraportti. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74818/Rap_ ja_muistioita_2016_17.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö (5.7.2017). Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriö (13.3.2018). Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018-2019. Saatavilla http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160666/STM_2_18_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Suomen YK-liitto (2015). YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja. Saatavilla https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2.11.2017). Asuminen. Vammaispalvelujen käsikirja. Saatavilla 18.11.2018 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/asuminen#vammaispalvelulaki>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (21.11.2018). Esteettömyys ja saavutettavuus. Vammaispalvelujen käsikirja. Saatavilla 24.1.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/esteettomyys-ja-saavutettavuus>

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (10.12.2018). Tuettu päätöksenteko. Vammaispalvelujen käsikirja. Saatavilla 22.1.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/itsemaaraamisoikeuden-tukeminen/tuettu-paatoksenteko>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (18.1.2019). Vammaisten ihmisten osallisuus. Vammaispalvelujen käsikirja. Saatavilla 22.1.2019 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/vammaisten-ihmisten-osallisuus>
- Topo, P. (2012). Autonomia on arkinen asia. Memo 3/2012. Saatavilla 21.1.2019 <http://www.muistiasiantuntijat.fi/memo.php?udpview=read&src=db25114&sid=69&issue=2012-03&lang=fi>
- Topo, P. (2013). Itsemäärääminen on olennainen osa hyvinvointia. Suuntaaja 3/2013, 4–7. Saatavilla 21.1.2019 https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/muiden-tutkimukset/suuntaaja3_20131.pdf
- Tukiliitto.fi (2017). Tuettu päätöksenteko. Saatavilla 22.1.2019 <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/itsemaaraamisoikeus/tuettu-paatoksenteko/>
- Tuomi, J & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (7. uud. p.) Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). Eettinen ennakoarviointi ihmistieteissä. Saatavilla 17.11.2018 <https://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakoarviointi-ihmistieteissa>
- Valli, R. (2015). *Johdatus tilastolliseen tutkimukseen*. (2. uud. p.). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Valli, R. (2018). Aineistonkeruu kyselylomakkeella. Teoksessa. Valli, R. (toim.). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s. 92–116). (5. uud. p.). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Valli, R. & Perkkilä, P. (2018). *Sähköinen kyselylomake ja sosiaalinen media aineistonkeruussa*. Teoksessa. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s.11–128). (5. uud. p.). Jyväskylä: PS-Kustannus.

- Valvira (20.3.2013). Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Selvityksiä 1/2013. Saatavilla https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Selvityksia_1_2013.pdf
- Vehkalahti, K. (2008). *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vehmas, S. (2005). *Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vernerinet (21.8.2017). Tuettu päätöksenteko. Saatavilla 22.1.2019 <https://www.verneri.net/yleis/tuettu-paatoksenteko>
- Vernerinet. (11.10.2018). YK:n vammaissopimus. Saatavilla 4.11.2018 <https://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>
- Vesala, H.T. (2010). *Hameennappi ja haalari. Tutkimus puhumattoman, vaikeasti kehitysvammaisen naisen itsemääräämisestä ja valinnanmahdollisuuksista* (s. 123–161). Teoksessa: Teittinen, A. (toim.) (2010). *Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka*. Helsinki: Palmenia.
- Vesala H.T. (2013) Kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisen tukeminen: osa työntekijän ammatti-identiteettiä? *Suuntaaja* 3/2013, 25–29. Saatavilla https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/muiden-tutkimukset/suuntaaja3_20131.pdf
- World Health Organization (2015). WHO Global Disability Action Plan. Better health for all people with disability. Saatavilla http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/199544/9789241509619_eng.pdf?sequence=1
- World Health Organization (2018). Disabilities. Saatavilla 3.12.2018 <https://www.who.int/topics/disabilities/en/>

LIITE 1. Teemahaastattelurunko

1. Työntekijän rooli asukkaan oikeuksien toteuttamisessa

- Mitkä ovat asumispalvelutyön näkökulmasta keskeisimmät vammaisten/asukkaiden oikeudet?
- Kerro esimerkkejä siitä, miten oikeuksien toteuttaminen näkyy käytännön asumispalvelutyössä?

2. Oikeuksien toteutuminen

Itsemääräämisoikeus ja itsenäinen elämä

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Esteettömyys ja saavutettavuus

Osallisuus (osallistuminen/osallistaminen)

- Miten nämä oikeudet mielestäsi toteutuvat ja miten osallistut niiden toteuttamiseen?

3. Työntekijän rooli asukkaan oikeuksien edistämisessä

- Millä keinoin voit työntekijänä edistää näiden oikeuksien toteutumista/miten voit toimia näiden oikeuksien edistämiseksi? (Mitä mahdollisuuksia tai keinoja työntekijöillä on edistää näitä oikeuksia?)
- Kerro esimerkkejä, joissa nämä oikeudet ovat mielestäsi toteutuneet hyvin.

4. Oikeuksien toteutumista estävät tekijät

- Mitkä tekijät mielestäsi estävät näiden oikeuksien toteutumista/mitä haasteita näiden oikeuksien toteutumisessa on?
- Kerro esimerkkejä, joissa nämä oikeudet ovat mielestäsi toteutuneet huonosti tai eivät ole toteutuneet.
- Työntekijöiden toiveita/ehdotuksia, miten mainitut esteet saisi poistettua.

5. Kehittämisehdotuksia asukkaiden oikeuksien toteutumiseen

- Miten voit työntekijänä edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista tulevaisuudessa?
- Miten työtapoja tulisi mielestänne kehittää tai kehittää muuttaa, jotta asukkaiden oikeudet toteutuisivat paremmin? (Toiminnan/olemassa olevien käytäntöjen kehittäminen tai muuttaminen, jotta asukkaiden oikeudet toteutuisivat paremmin?)

Loppuun vielä lyhyt palaute ryhmähaastattelusta:

- Miltä tällainen työskentely tuntui?
- Ruusut/risut → mikä toimi/mikä ei toiminut?
→ mikä meni hyvin/mikä meni huonosti?

LIITE 2. Tiedote opinnäytetyöstä

TIEDOTE OPINNÄYTETYÖSTÄ

Selvitys YK:n vammaissopimuksen oikeuksien toteutumisesta asumispalvelutyössä

Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Opinnäytetyö tehdään Aspa-Säätiölle ja aineisto kerätään Aspa Palvelut Oy:n ja Rinnekodin asumispalveluyksiköiden työntekijöiltä ryhmähaastatteluilla ja mahdollisesti myös sähköisellä kyselyllä. Asiakasnäkökulmaa oikeuksien toteutumisesta on jo selvitetty esimerkiksi Aspan kehittämän vertaisarvioinnin avulla. Tarkoituksena onkin nyt selvittää työntekijöiden näkökulmaa asukkaiden oikeuksien toteutumiseen. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten asumispalvelutyöntekijät kokevat voivansa työssään edistää asukkaiden oikeuksien toteutumista ja mitkä tekijät puolestaan estävät oikeuksien toteutumista. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää koulutustarpeiden ja kehittämiskohteiden arvioinnissa sekä vaikuttamistyön pohjana.

Opinnäytetyön aikataulu ja aineiston keruu

Aineiston kerätään tammi-maaliskuussa 2019. Tavoitteena on järjestää 2-5 ryhmähaastattelua, joissa osallistujia olisi kerrallaan 4-10. Ryhmähaastattelut toteutetaan helmi - maaliskuussa 2019. Aineiston analyysi ja alustavat tulokset valmistuvat kevään 2019 aikana ja lopullinen opinnäytetyö palautetaan loka -marraskuussa 2019.

Ryhmähaastattelut järjestetään tutkimukseen osallistumiseen kiinnostuneissa asumisyksiköissä tai Aspa Palvelut Oy:n keskustoimistossa Helsingissä. Yhtä haastattelua varten varataan aikaa noin tunti. Tarkoituksena on kuitenkin toteuttaa ryhmähaastattelut niin, että se häiritسی asumisyksikön arkea mahdollisimman vähän

Aineiston käsittely ja säilyttäminen

Tutkimuksen aineisto käsitellään luottamuksellisesti, eikä työntekijöiden henkilöllisyys tule esille missään vaiheessa tutkimusta. Tietokoneella oleva aineisto säilytetään salasanan takana ja paperiversiot lukkojen takana Aspa-Säätiön tiloissa. Haastatteluja litteroituessa tunnistetiedot poistetaan ja haastateltavista käytetään numeroita kuvaamaan kunkin haastateltavan vastauksia. Sähköinen aineisto säilytetään Aspa-Säätiön käytössä M-Files-dokumentinhallintajärjestelmässä enintään 5 vuotta opinnäytetyön valmistumisesta, jonka jälkeen se hävitetään asianmukaisesti. Aspa-Säätiön käyttöön jäävästä aineistosta poistetaan kuitenkin kaikki tunnistetiedot. Paperiaineisto säilytetään vain tutkijan saatavilla Aspa-Säätiön tiloissa lukollisessa kaapissa, jonne vain tutkijalla on pääsy. Paperiaineisto hävitetään asianmukaisesti opinnäytetyön valmistuttua viimeistään joulukuussa 2019.

Tutkittavien oikeudet

Osallistuminen tutkimukseen on täysin vapaaehtoista ja sinulla on oikeus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa. Aineisto käsitellään luottamuksellisesti. Tutkimuksesta saatavat henkilökohtaiset tiedot tulevat ainoastaan tutkijan käyttöön ja tulokset julkaistaan opinnäytetyössä siten, ettei yksittäistä henkilöä voi tunnistaa. Vastaan mielelläni kaikkiin opinnäytetyötäni koskeviin kysymyksiin.

Yhteistyöterveisin

Tanja Kullström

Aspa-Säätiö

Diakonia-ammattikorkeakoulu

tanja.kullstrom@aspa.fi

LIITE 3. Suostumuslomake

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

Selvitys YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumisesta asumispalvelutyössä

Minua on pyydetty osallistumaan Tanja Kullströmin opinnäytetyöhön liittyvään ryhmähaastatteluun, jonka tarkoituksena on selvittää työntekijöiden roolia vammaisten oikeuksien toteuttamisessa asumispalvelutyössä. Olen lukenut ja ymmärtänyt saamani kirjallisen tiedotteen opinnäytetyöstä sekä saanut riittävän selvityksen tutkimuksesta ja sen yhteydessä suoritettavasta tietojen keräämisestä ja käsittelystä. Minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin kysymyksiini. Olen myös saanut riittävät tiedot oikeuksistani, tutkimuksen tarkoituksesta ja sen toteutuksesta sekä siinä kerättävän aineiston käytöstä ja säilytyksestä.

Ymmärrän, että osallistumiseni on vapaaehtoista. Voin halutessani peruuttaa tai keskeyttää osallistumiseni tai kieltäytyä haastatteluun osallistumisesta missä vaiheessa tahansa. Ryhmähaastatteluissa kerättyä aineistoa saa käyttää ja hyödyntää sellaisessa muodossa, jossa henkilöllisyyttäni ei voi tunnistaa. Olen tietoinen siitä, että mikäli keskeytän tutkimuksen tai peruutan suostumuksen, minusta keskeyttämiseen ja suostumuksen peruuttamiseen mennessä kerättyjä tietoja voidaan käyttää osana opinnäytetyön aineistoa

Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen

Päiväys

Haastateltavan allekirjoitus

LIITE 4. Saatekirje kyselyyn

Hyvä asumispalveluiden työntekijä!

Alla linkki opinnäytetyöhöni liittyvään kyselyyn, jonka tarkoituksena on koota teidän kokemuksiinne ja näkemyksiinne asukkaiden oikeuksien toteutumisesta asumispalvelutyössä. **Pyydän teitä arvioimaan oikeuksien toteutumista asumispalvelutyössä omasta näkökulmastanne ja omien kokemustenne perusteella, ei yksikössä olevien yleisten käytäntöjen ja käsitysten mukaan.**

Asumispalveluiden työntekijät ovat asumispalvelutyön arjen asiantuntijoita ja siten myös parhaita asiantuntijoita asukkaiden oikeuksien toteutumisessa ja niiden edistämisessä. Siksi toivon, että mahdollisimman moni teistä vastaisi kyselyyn ja jakaisi arvokasta tietoa ja kehittämisideoita asukkaiden oikeuksien edistämiseksi asumispalvelutyön arjessa. Juuri sinun vastauksellasi on merkitystä, sillä vastausten pohjalta saadaan koottua toimenpide-ehdotuksen palvelun laadun ja työtapojen kehittämiseksi ja parantamiseksi. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti ja nimettöminä.

Kyselyyn vastaaminen ei edellytä ennakkotietoa vammaissopimuksen sisällöstä, vaan vastaat omien näkemystesi ja tämän hetkisen tietosi mukaan. Kyselyn alussa on vielä tarkempi vastausohje, jonka pyydän lukemaan huolellisesti. Kyselyyn täytyy vastata kerralla, joten toivon, että varaat itsellesi sopivan hetken vastaamista varten. Vastaamiseen menee 10-15 minuuttia.

Kyselyyn pääset vastaamaan alla olevasta linkistä, vastaukset pyydän lähettämään 11.2.2019 mennessä. Vaikka kyseessä on henkilökohtainen linkki, niin vastaukset tulevat nimettöminä, eikä kenenkään henkilöllisyys paljastu tutkimuksen aikana. Kiitän sinua mielenkiinnosta ja antamastasi ajasta tämän tärkeän asian eteenpäin viemiseksi.

Yhteistyöterveisin

Tanja Kullström

Diakonia-ammattikorkeakoulu

tanja.kullstrom@aspa.fi

LIITE 5. Esimerkki luokittelurungosta: yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen

Haastattelut: Millä keinoin voit työntekijänä edistää näiden oikeuksien toteutumista/miten voit toimia näiden oikeuksien edistämiseksi?

Autenttinen ote	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
<p>Tehdään itsemme näkyviksi, et kaikkien pitäis tajuta, että ollaan tasa-arvosia, mutta eihän se niinkun oikeesti tän pienen kuplan ympärillä niin ei se välttämättä oo niin. Oikeesti jaksaa pitää ääntä ja jos ei ääntä, niin ainakin niinku, että kuljetaan hei kauppaan bussilla tai kävelleen. Ei aina oteta taksia.</p> <p>Just se integroituminen, että tuodaan niinku...siis viedään kaikkiin paikkoihin ja ihan tavallisiin ravintoloihin ja kahviloihin. Se olis niinku se tavoite sit, et niinku olis niin hyvä se</p>	<p>Asiakkaat näkyviksi.</p> <p>Julkisilla paikoilla liikkuminen asukkaiden kanssa.</p> <p>Integroituminen</p>	<p>Näkyvyys</p> <p>Integroituminen yhteiskuntaan</p>	<p>Vammaisuuden normalisointi</p>

<p>tilanne, että pysyttäis ihan tavalisia asioita tekee.</p>	<p>Normaalien asioiden tekeminen asukkaiden kanssa.</p>		
<p>...kaikki saa niinku ihan saman verran et ei kenelläkään oo mitään etuoikeuksia ja et samat säännöt kaikille.</p> <p>Kyllä me aika paljon niinku pyritään siihen, että he sais sitä niinkun tasapuolista ohjausta.</p> <p>Jokainen asiakas on oikeutettu ihan samanlaiseen hoitoon. Kettään ei jätetä silleen mitenkään vähemmälle.</p>	<p>Samantasoinen hoito</p> <p>Pyrkimys tasapuoliseen ohjaukseen asumisyksikössä.</p> <p>Samantasoinen hoito</p>	<p>Yhdenvertaisuus asumisyksikössä</p>	<p>Yhdenvertaisuus asumisyksikössä</p>

Kysely: Miten vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta voisi mielestäsi edistää?

Autenttinen ote	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
<p>Esteettömyys</p> <p>Esteettömyyttä tulisi parantaa.</p> <p>Esteettömyyttä edelleen lisättävä.</p> <p>Julkiset rakennukset esteettömiksi.</p> <p>Esteettömyyden huomioiminen kaupungilla ja vi-rastoissa.</p> <p>Enemmän kiinnite-tään esteettömyy-teen huomiota, ympäristöön.</p> <p>Esteetön kulku pyörätuolille pi-täisi huomioida ra-kennuksissa yms.</p>	<p>Esteettömyys.</p> <p>Esteettömyyden parantaminen.</p> <p>Esteettömyyden li-sääminen.</p> <p>Julkiset rakennuk-set esteettömiksi.</p> <p>Julkisten paikko-ten esteettömyys.</p> <p>Esteettömyyden huomiointi.</p> <p>Esteetön kulku.</p>	<p>Esteettömyyden kehittäminen</p>	<p>Esteettömyys</p>
<p>Heillä on mah-dollisuus osal-listua erilaisiin esim. tapahtumiin joko yksin/avusta-jan kanssa.</p> <p>Osallisuus, tapah-tumat.</p> <p>Osallisuus heitä koskevassa pää-töksenteossa.</p>	<p>Mahdollisuus osal-listua</p> <p>Osallisuus.</p> <p>Osallisuus päätök-senteossa.</p>	<p>Osallistumismah-dollisuudet</p> <p>Osallisuus</p>	<p>Osallisuus</p>

<p>Enemmän harrastustoimintaa.</p> <p>Mahdollistaa heille enemmän toimintaa.</p> <p>Vammaiset ja mt-asiakkaat enemmän mukaan suunnitteluun ja päätöksen tekoon.</p> <p>Osallistamalla mm. ihan tavallisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin.</p> <p>Tukihenkilötoiminnan parantaminen.</p> <p>Kokemusasiantuntijuus.</p>	<p>Harrastustoiminta.</p> <p>Mahdollistaa enemmän toimintaa.</p> <p>Osallisuus suunnitteluun ja päätöksen tekoon.</p> <p>Osallistaminen.</p> <p>Tukihenkilötoiminta.</p> <p>Kokemusasiantuntijuus.</p>	<p>Osallistaminen</p>	
<p>Vammaisia ihmisiä pitäisi edelleen nähdä enemmän arjessa, ulkona vastaanulijoina, kaupan kassajonossa.</p> <p>Saada heidät näkyvämmäksi.</p> <p>Kampanjoimalla, tuomalla</p>	<p>Vammaisten näkyminen arjessa.</p> <p>Näkyvyys.</p> <p>Arki näkyväksi.</p>	<p>Näkyminen arjessa.</p>	<p>Vammaisuuden normalisointi</p>

<p>vammaisten ihmisten arkea näkyväksi.</p> <p>Kehitysvammaisten pitäisi enempi näkyä katukuvassa.</p> <p>Enemmän tapah-tumia vammaisuuteen liittyen.</p> <p>Heidän mielipi-teitä enemmän näkyviksi yhteiskunnassa.</p> <p>Liikkumalla enemmän yhteis-kunnassa.</p> <p>Integroimalla ja osallistamalla mm. ihan tavallisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin.</p> <p>He ovat osa yhteiskuntaa, väestöä, ihmisiä. Ei eristää ja rakentaa heille sellaiset palvelut/ palveluverkosto jotta he voivat toimia mahdollisimman hyvin arjessaan.</p>	<p>Näkyminen katukuvassa.</p> <p>Tapahtumat</p> <p>Mielipiteet näkyviksi yhteiskunnassa.</p> <p>Julkisilla paikoilla liikkuminen.</p> <p>Integrointi.</p> <p>Osa yhteiskuntaa.</p>	<p>Näkyminen yhteiskunnassa.</p> <p>Integrointi</p> <p>Normalisointi.</p>	
---	--	---	--

<p>Yhteiskunnan tietoisuudella ja normalisoinnilla.</p> <p>Suhtautumalla vammaisiin henkilöihin kuin keneen meistä tahansa.</p> <p>Ennakkoluuloja ei saisi olla.</p> <p>Tasavertainen kanssakäyminen.</p> <p>Siirtymällä yleisten palveluiden käyttöön laajemmin.</p>	<p>Normalisointi.</p> <p>Suhtautuminen vammaisuuteen.</p> <p>Ennakkoluulottomuus.</p> <p>Tasavertaisuus.</p> <p>Yhdenvertaiset palvelut.</p>	<p>Normalisointi</p>	
<p>Tarjomalla parempia mahdollisuuksia työpaikkojen löytämiseen.</p> <p>Mahdollisuuksia työhön ja koulutukseen tulisi lisätä.</p> <p>Työmahdollisuudet pitäisi olla paremmat.</p> <p>On eläkkeellä tai tukien varassa eläviä henkilöitä, jotka pystyisivät hyvin normaaliin</p>	<p>Työpaikkojen tarjoaminen.</p> <p>Työmahdollisuuksien lisääminen.</p> <p>Paremmat työmahdollisuudet.</p> <p>Osa vammaisista kykeneviä normaaliin työhön.</p>	<p>Työllistymismahdollisuudet</p> <p>Vamman vaikutus työntekoon</p>	<p>Työ</p>

<p>työhön ja siten myös saamaan työstään palkkaa.</p> <p>Kaikki vammaisuus ei todella estä työntekemistä eikä kokonaisvaltaista elämistä.</p> <p>Mukaan työelämään kykyjen mukaan, ei pelkää työtöimintään.</p> <p>Päivätyössä käyväälle oikea palkka tehdystä työstä.</p> <p>Lisäämällä työtöimintaa.</p>	<p>Työelämään kykyjen mukaan.</p> <p>Työn mukainen palkka.</p> <p>Työtöiminta.</p>	<p>Tasa-arvo palkkauksessa.</p> <p>Työtöiminta</p>	
<p>Enemmän esillä mediassa.</p> <p>Mediassa enemmän näkyvyyttä.</p> <p>Julkisuudessa tulisi olla asiasta enemmän tietoa.</p> <p>Tuomalla tietoutta julki myös yhteisöissä/ yhteyksissä, joissa se ei ole arkipäivää.</p> <p>Kouluttamalla siis. Keskustelu.</p>	<p>Näkyvyys mediassa.</p> <p>Näkyminen julkisuudessa.</p> <p>Tiedon jako eri yhteisöissä.</p> <p>Keskustelu.</p>	<p>Media</p> <p>Julkisuus</p> <p>Tiedon jako</p>	<p>Tiedon jako vammaisten oikeuksista</p>

<p>Tieto ja tiedottaminen.</p> <p>Vammaiset saisivat tietoa oikeuksistaan selkokielellä.</p>	<p>Tiedottaminen.</p> <p>Tieto selkokielellä.</p>		
<p>Lopettamalla kilpailutukset.</p> <p>Vammaisten henkilöiden asumispalvelujen kilpailutuksen rajaaminen.</p> <p>Kilpailutus pois asumispalveluista.</p> <p>Resurssien lisääminen, jotta yhdenvertaisuutta ja oman näköistä elämää pystytään tukemaan paremmin.</p> <p>Resursseja enemmän.</p>	<p>Kilpailutusten lopettaminen.</p> <p>Kilpailutusten rajaaminen.</p> <p>Kilpailutusten poistaminen.</p> <p>Resurssien lisääminen.</p> <p>Enemmän resursseja.</p>	<p>Kilpailutus</p> <p>Resurssit</p>	<p>Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen haasteita</p>
<p>Valinnanvapaus esim. asuinpaikan, palveluntuottajan ja työn suhteen.</p> <p>Entistä paremmat mahdollisuudet vaikuttaa omaan asuinpaikkaansa.</p>	<p>Valinnanvapaus asuinpaikan suhteen.</p> <p>Mahdollisuus vaikuttaa asuinpaikkaan.</p>	<p>Asuinpaikan valinta</p>	<p>Valinnanvapaus asumisessa</p>

<p>Heidän pitäisi oikeasti saada valita asuinkuntansa itse. Nyt sijoitetaan sinne, missä on tilaa.</p> <p>Tarjota erilaisia vaihtoehtoja esim asumiseen.</p>	<p>Asuinkunnan valinta.</p> <p>Asumisen vaihtoehtojen tarjoaminen.</p>		
<p>Toteuttamalla säädettyjä lakeja ja asetuksia.</p> <p>Takaamalla sen, että lain määrittelvät palvelut taataan kaikille.</p> <p>Nyt Kelan virkailijat ja sosiaalityöntekijät voivat päätöksillään evätä esim. puhetulkkausta, terapiota yms. täysin mielivaltaisesti.</p> <p>Kuuntelemalla oikeasti heitä itseään ja toimimalla sen mukaan.</p> <p>Tulla kuulluksi.</p>	<p>Lakien toteutus</p> <p>Lait</p> <p>Kuunteleminen.</p> <p>Kuuleminen.</p>		<p>Muut</p>

<p>Ottamalla huomioon asiakkaan omat mielipiteet.</p> <p>Jokainen asiakas huomioitava yksilönä.</p> <p>Lain yms toteutukseksi tarvitaan vankkaa ammattitaitoa jo ihan alkuun sosiaalityöntekijältä eli oikeutta käyttää harkintavaltaa.</p> <p>Asumispalveluyksiköihin tulisi palkata henkilökuntaa ominaisuuksien perusteella eikä niinkään hyvillä papereilla valmistuneita. Asiakkaita avustamassa tulisi olla ihmisiä isolla I:llä, sellaisia, joilla on oikeasti halu tehdä kaikki osaamansa asiakkaiden hyvin-</p>	<p>Mielipiteiden huomiointi.</p> <p>Yksilöllisyyden huomiointi.</p> <p>Sosiaalityöntekijöiden ammattitaito oikeuksien toteutumisessa.</p> <p>Henkilökunnan palkkaaminen työhön sopivien ominaisuuksien perusteella.</p>		
---	---	--	--

<p>voinnin, tasa-arvon ja oikeuksien edistämiseksi.</p> <p>Nostamalla esiin onnistuneita ja hyviä käytöntöjä.</p> <p>Yhdenvertainen kohtelu viranomaisten kanssa asioidessa.</p> <p>Helpompaa viranomaisasiointia.</p> <p>Noudattamalla ja tiedostamalla vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen.</p> <p>Muistutteleamalla heidän parissa työskenteleviä, sosiaalityöntekijöitä ja päätösten tekijöitä, sekä omaisia oikeudesta yhdenvertaisuuteen vammoista huolimatta.</p>	<p>Hyvien käytäntöjen esiin tuominen.</p> <p>Yhdenvertaisuus viranomaisasiointissa.</p> <p>Helpompaa viranomaisasiointia.</p> <p>Oikeus yhdenvertaisuuteen.</p> <p>Yhteistyötahojen muistuttaminen oikeudesta yhdenvertaisuuteen.</p>		
--	---	--	--

<p>Laajentamalla palveluita. Raha ei saisi olla esteenä.</p> <p>Palvelusetelin käytön lisääminen.</p> <p>Palvelujen muokkaaminen tuen tarpeen muuttuessa (ei aina muutto!).</p> <p>Helpottaa vammaisten yhteen muuttamista, joskus puolisot eivät saa/pysty asumaan yhdessä koska palvelutalot eivät suostu.</p>	<p>Palveluiden laajentaminen.</p> <p>Palveluseteli.</p> <p>Yksilölliset palvelut.</p> <p>Puolisoiden yhteenmuuton helpottaminen.</p>		
--	--	--	--

LIITE 6. Aineiston luokittelurunko

Luku 8.2

Mistä toivoisit enemmän tietoa YK:n vammaissopimukseen ja vammaisten oikeuksiin liittyen? (Kysely, kysymys 8)

Alaluokat	Yläluokka
Sopimuksen sisältö Sopimuksen pääkohdat Sopimuksen eri artikkelit	Sopimuksen sisältö
Tietoa muutoksista. Tietoa velvoitteiden näkymisestä Suomessa. Tietoa velvoitteiden näkymisestä arjessa. Arjen muutokset	Sopimuksen vaikutukset
Itsemääräämisoikeus vs. huolenpitovelvollisuus. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Itsemääräämisoikeuteen puuttuminen.	Itsemääräämisoikeus
Oikeudet vs. vastuut ja velvollisuudet työntekijöille Oikeudet vs. velvollisuudet asukkaille	Oikeudet vs. velvollisuudet

Luku 8.2

Millä tavoin vammaissopimuksen voimaantulo 10.6.2016 on vaikuttanut omaan työhösi? (Kysely, kysymys 9)

Alaluokat	Yläluokka
Itsemääräämisoikeus enemmän esillä. Itsemääräämisoikeuden huomiointi. Itsemääräämisoikeus lisääntynyt. Itsemääräämisoikeuteen panostaminen. Keskustelu itsemääräämisoikeudesta.	Itsemääräämisoikeus
Keskustelu aiheesta.	Keskustelu

Keskustelu työyhteisössä Julkinen keskustelu.	
Ei huomattu eroa. Ei mitenkään.	Ei vaikutusta.

Luku 8.2

Miten tietoisuutta vammaisten oikeuksista voisi mielestäsi lisätä? (Kysely, kysymys 15)

Alaluokat	Yläluokka
Yhteiskunnallinen keskustelu Avoin keskustelu Arkipäivän keskustelu Keskustelu eri paikoissa	Keskustelu
Tiedon lisääminen Tiedon jakamisen kanavat Tiedotus Tapahtumat	Tiedon jako eri kanavissa
Enemmän esillä julkisuudessa Näkyvyyttä lisää Vammaisjärjestöjen rooli Vammaisneuvostojen rooli	Näkyvyyden edistäminen
Kouluttaminen Henkilökunnan koulutus Sisällyttäminen alan koulutukseen	Koulutus
Selkokielen käyttö Tiedon ymmärrettävyys Selkokielineen materiaali	Selkokieli

Luku 8.3

Keskeisimmät asukkaiden oikeudet asumispalvelutyön näkökulmasta (Ryhmähaastattelu, teema 1)

Alaluokat	Yläluokka
Omista asioista päättäminen Omasta elämästä päättäminen.	Itsemääräämisoikeus

Vaihtoehtojen antaminen	
Oikeus laadukkaaseen hoitoon Oikeus omaan kotiin Kodin kunnioittaminen	Oma koti
Omannäköisen elämän mahdollistaminen Yksilölliset tarpeet ja toiveet	Omannäköinen elämä

Luku 8.3

Miten oikeuksien toteuttaminen näkyy käytännön asumispalvelutyössä? (Ryhmähaastattelu, teema 1)

Alaluokat	Yläluokka
Arjen pienet valinnat Oikeus päättää asioista Oikeudet vs. velvollisuudet	Valinnanvapaus
Asiakkaan toiveiden kunnioittaminen Asiakkaan kuuntelu Yksilölliset tarpeet Osallisuus päätöksenteossa Oikeudet vs. velvollisuudet	Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen
Sovitut toimintatavat ja pelisäännöt Asumisyksikön työvälineet	Yksikön toiminta
Tuki Apu Omannäköinen elämä	Omannäköisen elämän mahdollistaminen

Luku 8.4

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo: miten nämä oikeudet mielestäsi toteutuvat? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Yhdenvertainen kohtelu asumisyksikössä Vamman vaikutus	Yhdenvertainen kohtelu asumisessa

Yhteiset toimintatavat	
Yhdenvertainen kohtelu palveluissa Palveluiden saanti itselle ymmärrettävällä tavalla	Yhdenvertainen kohtelu asumisyksikön ulkopuolella

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo: miten osallistut näiden oikeuksien toteuttamiseen? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Samantasoinen hoito Asukkaiden huomiointi	Yhdenvertainen palvelu
Näkyvyys yhteiskunnassa	Integrointi

Luku 8.5

Itsemääräämisoikeus ja itsenäinen elämä: miten nämä oikeudet mielestäsi toteutuvat? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Itsemääräämisoikeus vs. huolenpitovelvollisuus Itsemääräämisoikeus vs. vastuut/velvollisuudet	Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän toteutumisen haasteet

Itsemääräämisoikeus ja itsenäinen elämä: miten osallistut näiden oikeuksien toteuttamiseen? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Yksilölliset tarpeet Asiakkaan toiveiden huomioiminen Asiakkaan tahto	Asiakkaan tarpeet ja toiveet
Kannustus Keskustelu Ohjaus Työntekijän läsnäolo	Kuntouttava työote

Luku 8.6

Mitä mielestäsi kuuluu työntekijän rooliin/tehtäviin asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa? (Kysely, kysymys 20)

Alaluokat	Yläluokka
Vaihtoehtojen tarjoaminen Vaihtoehtojen mahdollistaminen Päivittäiset valinnat Valinnanvapauden tukeminen	Vaihtoehtojen antaminen valintojen tueksi
Osallisuus päätöksenteossa Aikaa päätöksenteolle Oikeus päättää Tuki päätöksenteossa	Asukkaan päätösvalta
Toiveiden kuuntelu Toiveiden huomiointi Toiveiden toteuttaminen Asukkaan kuuntelu	Toiveiden kuuntelu ja toteuttaminen
Tuki ja ohjaus mielipiteiden ilmaisussa Työntekijän kannustus Mielipiteiden selvittäminen Mielipiteiden kunnioittaminen	Mielipiteiden huomiointi
Tuki Ohjaus Kannustus Rohkaisu Neuvonta Rinnalla kulkija Keskustelu Mahdollistaminen	Työntekijöiden työtavat
Yksilöllisyyden huomiointi Kohtaaminen yksilönä Yksilöllisyyden kunnioittaminen Kommunikointi	Yksilöllisyys
Osallisuus päätöksenteossa	Osallisuus ja osallistaminen

Aktiivinen osallistaminen Yhteistyö	
Virheiden salliminen Epäonnistumiset Omaa elämää koskevat päätökset	Omannäköisen elämän tukeminen

Luku 8.7

Esteettömyys ja saavutettavuus: miten nämä oikeudet mielestäsi toteutuvat? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Teknologia Esteetön rakentaminen Esteettömyys asumisyksikön ulkopuolella Palveluiden saavutettavuus	Esteettömyyttä ja saavutettavuutta tukevat toimet
Riippuvuus toisten avusta Vamman vaikutus liikkumiseen Ympäristön vaikutus liikkumiseen	Esteettömyyden toteutumisen haasteet

Esteettömyys ja saavutettavuus: miten osallistut näiden oikeuksien toteutumiseen? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Osallistuminen kirjaamiseen Tiedon saanti Toiminnan sanoittaminen asukkaalle	Tiedon jako
Apuvälineet Vamman huomiointi asumisessa	Laadukas palvelu

Luku 8.8

Osallisuus: miten tämä oikeus mielestäsi toteutuu? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Yksikön järjestämä toiminta Viriketoiminta	Osallisuus asumisyksikössä

Avustajien rooli Harrastustoiminta	Osallisuus asumisyksikön ulkopuolella
---------------------------------------	---------------------------------------

Osallisuus: miten osallistut tämän oikeuden toteuttamiseen? (Ryhmähaastattelu, teema 2)

Alaluokat	Yläluokka
Yksikön järjestämä toiminta Osallisuutta tukevien toimintojen kehittäminen	Asumisyksikön toiminta
Omaisyyhteistyö Apu ja tuki tarpeen mukaan Kannustus Osallistaminen	Työntekijän toiminta

Luku 9.1

Oikeuksien edistäminen (Ryhmähaastattelu, teema 3)

Alaluokat	Yläluokka
Uusi teknologia Koulutukset Kehittämismyönteisyys Tiedon hankinta Työntekijöiden aktiivisuus	Oman työn kehittäminen
Omaiset Verkostot	Verkostoyhteistyö
Tutustuminen Luottamuksen synty Henkilökunnan pysyvyys Luottamukselliset suhteet	Asiakkaiden tuntemus ja luottamuksen saavuttaminen
Organisointi Keskusteleva työkuultuuri Työvälineet Yhteistyö	Asumisyksikön käytännöt

Luku 9.2

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen (Kysely, kysymys 11; Ryhmähaastattelu, teema 3)

Alaluokat	Yläluokka
Näkyvyys Integroituminen yhteiskuntaan Näkyminen arjessa Näkyminen yhteiskunnassa Normalisointi Integrointi	Vammaisuuden normalisointi
Yhdenvertaisuus asumisyksikössä	Yhdenvertaisuus asumisessa
Osallistumismahdollisuudet Osallisuus Osallistaminen	Osallisuus
Esteettömyyden kehittäminen	Esteettömyys
Työllistymismahdollisuudet Vamman vaikutus työntekoon Tasa-arvo palkkauksessa Työtoiminta	Työ
Media Julkisuus Tiedon jako	Tiedon jako vammaisten oikeuksista
Kilpailutus Resurssit	Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisen haasteita
Asuinpaikan valinta	Valinnanvapaus asumisessa

Luku 9.3

Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän edistäminen (Kysely, kysymys 21; Ryhmähaastattelu, teema 3)

Alaluokat	Yläluokka
Henkilöstöresurssit Resurssit Henkilöstömitoitus	Resurssit

Tuki ja ohjaus päätöksen teossa Osallisuus päätöksenteossa Itsenäinen päätöksenteko Valintojen mahdollistaminen	Päätöksenteko ja valinnanvapaus
Kuuntelu Keskustelu Kommunikaatiomenetelmät Ohjaus Toiveiden huomiointi Työvälineet Osallisuuden tukeminen	Työntekijöiden keinot
Koulutukset Omaisyyhteistyö Työmenetelmät	Asumisyksikön keinot

Luku 9.4

Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen (Kysely, kysymys 24; Ryhmähaastattelu, teema 3)

Alaluokat	Yläluokka
Tiedottaminen Tiedon jako Kommunikaatiomenetelmät Ohjaus esteettömyysasioissa Vaikuttamistyö	Työntekijöiden toiminta
Esteettömyyden huomiointi Konkreettiset keinot Yhteistyö	Asumisyksikön toiminta

Luku 9.5

Osallisuuden edistäminen (Kysely, kysymys 27; Ryhmähaastattelu, teema 3)

Alaluokat	Yläluokka
Osallistumismahdollisuuksien tarjoaminen	Työntekijän rooli

Osallisuutta edistävien toimintojen kehittäminen Asukkaiden kuuleminen Osallistaminen Kuntouttava työote	
Osallisuutta edistävän toiminnan järjestäminen Osallisuutta edistävien toimintojen kehittäminen	Asumisyksikön rooli
Kiire Henkilöstöressurssien suurentaminen	Resurssit

Miten voisit omassa työssäsi edistää asukkaiden oikeutta koulutukseen, työhön ja vapaa-ajan toimintoihin? (Kysely, kysymys 31)

Alaluokat	Yläluokka
Avustajien hankinta Osallistumismahdollisuuksien selvittäminen Ohjaus Tuki Tiedon jako	Työntekijän rooli

Luku 10.1

Oikeuksien toteutumista estävät tekijät (Ryhmähaastattelu, teema 4)

Alaluokat	Yläluokka
Asenteet ja ennakkoluulot Asiakkaiden toimintakyky Kuntien rooli Asumisyksikön käytännöt Resurssit Eriyttäminen	Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon esteet
Omaisot	Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen elämän esteet

Itsemääräämisoikeus vs. huolenpitovelvollisuus Riippuvuus muiden avusta Kommunikaatiovaikeudet Asumisyksikön käytännöt Resurssit	
Omaiset Eriyttäminen Riippuvuus muiden avusta Asumisyksikön käytännöt Resurssit Kommunikaatiovaikeudet	Osallisuuden esteet
Ympäristö Asumisyksikön käytännöt Resurssit Riippuvuus muiden avusta	Esteettömyyden ja saavutettavuuden esteet
Resurssit Näkyvyys Koulutus Verkostotyö	Esteiden poistamisen keinot

Luku 10.2.

Kehittämisehdotukset (Ryhmähaastattelu, tema 5)

Alaluokat	Yläluokka
Yksikön toimintatavat Verkostotyö Tiedon kulku Asukkaiden osallisuus	Asumisyksikön toiminta
Asiakasryhmäkohtainen kehittäminen Johdon osallisuus Työnkuvan selkeyttäminen Koulutukset Tiedon kulku	Organisaation toiminta

Asukkaiden oikeuksien edistäminen tulevaisuudessa (Ryhmähaastattelu, teema 5)

Alaluokat	Yläluokka
Verkostotyö Ammatillinen kehittyminen Työn kehittäminen Työtavat	Työntekijän toiminta
Verkostotyö Johdon tuki	Organisaation toiminta

LIITE 7. Kysely

Vammaisten henkilöiden oikeudet

Kysymyksiin vastatessasi mieti oikeuksien toteutumista asumispalvelutyössä omasta roolista (työntekijä tai esimies) käsin.

Kyselyn aluksi kysytään taustatietoja muutamalla kysymyksellä. Sen jälkeen kysely on jaettu neljään pääteemaan, joista jokaisen alussa on lyhyt kuvaus sen sisällöstä. Jokaisen teeman alla on monivalintakysymyksiä kyseisen oikeuden toteutumiseen liittyen sekä lisäksi avoimia kysymyksiä, jotka liittyvät työntekijän rooliin vammaisten oikeuksien tukijana ja edistäjänä.

Valitse jokaisen kysymyksen kohdalla omaa näkemystäsi parhaiten vastaava vaihtoehto. Monivalintakysymyksiin vastaaminen on tässä kyselyssä pakollista, mutta toivon sinun vastaavan myös avoimiin kysymyksiin ja kertovan, miten mielestäsi vammaisten oikeuksia voitaisiin edistää asumispalvelutyössä. Avoimiin kysymyksiin voit vastata useammalla virkkeellä tai vaikka ranskalaisin viivoin. Kyselyssä on myös mahdollista palata edelliselle sivulle muokkaamaan vastauksia.

Kyselyyn vastaaminen vie aktiivisuudestasi riippuen keskimäärin 15 minuuttia. Toivon sinun kuitenkin varaavan asumispalvelutyön kiireen keskellä hetken aikaa kyselyyn vastaamiseen. Vastaukset käsitellään siten, ettei yksittäinen vastaaja ole tunnistettavissa.

Taustatiedot**1. Ikä ***

- alle 25
- 25–39
- 40–55
- yli 56

2. Työsuhteen kesto nykyisessä työssä *

- alle vuosi
- 1-5 vuotta
- 6-10 vuotta
- yli 10 vuotta

3. Työkokemus asumispalvelutyöstä *

- alle 1 vuosi
- 1-5 vuotta
- 6-10 vuotta
- yli 10 vuotta

4. Työrooli *

- asumispalvelutyöntekijä/ohjaaja
- esimies

5.

Miten hyvin arvioit tuntevasi YK:n vammaissopimuksen?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

6.

Onko vammaissopimuksen sisältöä käsitelty työyhteisössä esimerkiksi työpalavereissa tai koulutuksissa?

*

- kyllä
- ei

7.

Onko vammaissopimuksen käsittely ollut mielestäsi riittävää?

*

- kyllä
- ei

8.

Mistä asioista toivoisit enemmän tietoa YK:n vammaissopimukseen ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyen?

9.

Millä tavoin vammaissopimuksen voimaantulo 10.6.2016 on vaikuttanut omaan työhösi?

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Vammaissopimus tunnustaa kaikkien yhdenvertaisuuden lain edessä ja kieltää kaikenlaisen syrjinnän. Vammaisten henkilöiden epäinhimillistä ja halventavaa kohtelua tulee ehkäistä. Vammaisilla henkilöillä on muiden kanssa yhdenvertainen oikeus henkisen ja ruumiillisen koskemattomuuden kunnioittamiseen sekä oikeus nauttia henkilökohtaisesta vapaudesta ja turvallisuudesta.

Vammaisille henkilöille tulee taata myös yhdenvertainen oikeus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa asuu.

10.

Kuinka hyvin mielestäsi vammaisten yhdenvertaisuus yhteiskunnassa toteutuu?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

11.

Miten vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta voisi mielestäsi edistää?

12.

Miten hyvin asumispalveluiden työntekijät ovat tietoisia vammaisten henkilöiden oikeuksista?

*

Vammaissopimuksen mukaan tietoisuutta vammaisista henkilöistä ja heidän oikeuksistaan tulisi lisätä sekä torjua vammaisuuteen liittyviä ennakkoluuloja ja edistää myönteistä kuvaa vammaisista henkilöistä.

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

13.

Miten hyvin vammaiset henkilöt itse ovat mielestäsi tietoisia oikeuksistaan?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

14.

Miten hyvin mielestäsi vammaisuudesta ja vammaisten oikeuksista on tietoa saatavilla?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

15.

Miten tietoisuutta vammaisten oikeuksista voisi mielestäsi lisätä?

Itsenäinen elämä ja itsemääräämisoikeus

Vammaissopimuksen yleisissä periaatteissa mainitaan vammaisten henkilöiden yksilöllisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja valinnanvapaus, johon sisältyy myös oikeus saada tarvittaessa tukea päätösten ja valintojen tekemiseen. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa oikeutta päättää itseään koskevista asioista muun muassa omista aikatauluista ja omanlaisesta arjesta.

Vammaisten henkilöiden saatavilla tulee myös olla erilaisia itsenäistä elämää ja osallisuutta tukevia palveluja, esim.

henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut.

16.

Kuinka hyvin pystyt mielestäsi tukemaan asukkaita itsenäiseen elämään asumispalveluissa?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

17.

Kuinka hyvin mielestäsi asukkaat saavat tarvitsemansa tuen päätöksenteossa asumispalveluissa?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

18. Kuinka hyvin voit mielestäsi tukea asukkaiden oikeutta saada tarvitsemansa palvelut? *

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

19.

Kuinka hyvin voit mielestäsi tukea asukkaiden itsemääräämisoikeutta asumispalveluissa?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

20.

Mitä mielestäsi kuuluu työntekijän rooliin/tehtäviin asukkaiden itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisessa?

21.

Miten vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä elämää voisi edistää asumispalveluissa?

Esteettömyys ja saavutettavuus

Esteettömyys ja saavutettavuus ovat välttämättömiä yhdenvertaisuuden toteutumiseksi, esimerkiksi asunnossa ei saa olla elämistä ja liikkumista haittaavia esteitä. Esteettömyys mahdollistaa muun muassa vammaisten henkilöiden työssäkäynnin ja harrastamisen.

Saavutettavuuden esteiden poistaminen liittyy muun muassa tiedottamiseen ja viestintään mukaan lukien sähköiset palvelut. Vammaisten henkilöiden tulee myös saada itselleen tarpeelliset tiedot ymmärrettävällä tavalla esim. pistekirjoitus, viittomakieli ja puhetta tukeva tai korvaava viestintä.

22.

Kuinka hyvin mielestäsi fyysisen ympäristön esteettömyys yleisesti toteutuu asukkaan arjessa?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

23.

Kuinka hyvin mielestäsi asukkaat saavat asumiseensa ja palveluihinsa liittyvät tiedot asumisyksikössä?

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

24.**Miten fyysisen ympäristön esteettömyyttä ja tiedon saavutettavuutta voisi asumispalvelutyössä edistää?****Osallisuus**

Vammaissopimuksen yleisiin periaatteisiin kuuluu vammaisten henkilöiden täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan. Lisäksi sopimus velvoittaa osallistamaan vammaiset henkilöt päätöksentekoon ja neuvottelemaan vammaisten henkilöiden kanssa heitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa.

Kokemus osallisuudesta syntyy, kun henkilö kokee voivansa vaikuttaa itseään, yhteisöään ja yhteiskuntaa koskeviin asioihin.

25.**Miten hyvin voit omassa työssäsi tukea asukkaiden osallisuutta?**

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

26.**Miten hyvin mielestäsi asukkaita kuullaan heitä koskevista asioista päätettäessä?**

*

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

27.

Miten asukkaiden osallisuutta voisi mielestäsi edistää asumispalvelutyössä?

Miten hyvin voit omassa työssäsi tukea asukkaiden oikeutta:

28.

Koulutukseen?

*

Koulutukseen pääsyn kautta mahdollistetaan myös vammaisten henkilöiden osallistuminen yhteiskuntaan. Vammaisille henkilöille tulee mahdollistaa heidän kykijensä ja taitojensa kehittäminen mahdollisimman pitkälle.

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

29.

Tehdä työtä?

*

Vammaissopimus velvoittaa edistämään vammaisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksia sekä auttamaan heitä työn löytämisessä, saamisessa ja säilyttämisessä.

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti

- huonosti
- en osaa sanoa

30.

Osallistua erilaisiin kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintoihin?

*

Esimerkiksi teatteri, elokuvat, konsertit, vapaa-ajan harrastukset, urheilutapahtumat, liikuntamahdollisuudet jne.

- hyvin
- melko hyvin
- melko huonosti
- huonosti
- en osaa sanoa

31. Miten voisit omassa työssäsi edistää asukkaiden oikeutta koulutukseen, työhön ja vapaa-ajan toimintoihin?

32. Muita kommentteja asukkaiden oikeuksien toteutumiseen liittyen: